MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

TEISĖS FAKULTETO

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

DIANA VOIDACHOVIČ

Baudžiamoji teisė ir kriminologija

KALTINAMOJO TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS ANONIMINIAMS LIUDYTOJAMS KAIP TEISINGO TEISMO IŠRAIŠKA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas

Prof. dr. Raimundas Jurka

Vilnius, 2016

TURINYS

ĮVADAS 3
1. TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS KAIP TEISINGO TEISMO PRINCIPO IŠRAIŠKA 7
1.1. Teisės į teisingą teismą samprata pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies *d* punktą 7
1.2. Teisingo bylos nagrinėjimo aspektai kaip kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams išraiška 10
2. PROCESO DALYVIŲ SAUGUMO BAUDŽIAMAJAME PROCESE PUSIAUSVYRA 19
2.1. Kaltinamojo teisė tiesiogiai dalyvauti teisme 19
2.2. Liudytojo interesų apsauga: anonimiškumas 27
2.3. Kaltinamojo teisė į teisingą procesą ir jos suderinamumas su liudytojo teise į apsaugą 36
3. KALTINAMOJO TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS ANONIMINIAMS LIUDYTOJAMS: TEISĖS AIŠKINIMO IR TAIKYMO PROBLEMOS 43
3.1. Kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizavimas kaip teisingo proceso išraiška 43
3.2. Kaltinamojo teisės užduoti klausimus anoniminiams liudytojams taikymo ypatybės 55
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 66
LITERATŪROS SĄRAŠAS 68
ANOTACIJA 76
ABSTRACT 76
SANTRAUKA 78
SUMMARY 79
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ 81

ĮVADAS

Tiriama problema ir jos aktualumas. Tam, kad būtų užtikrintas teisingumas, kaip vienas iš demokratinės valstybės pamatinių principų, baudžiamasis procesas turi vykti laikantis visų reikalavimų, užtikrinant tiek baudžiamųjų principų veikimą, tiek proceso dalyvių interesus nepažeidžiant jų teisių ir laisvių. Baudžiamojo proceso paskirtis numatyta Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 1 straipsnyje suponuoja, kad ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus turi būti greitai, išsamiai atskleistos nusikalstamos veikos ir tinkamai pritaikytas įstatymas, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.[1]

Tiek Lietuvos Respublikos Konstitucija, tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK arba Konvencija)[2] numato ir saugo kaltinamojo teisę į teisingą teisminį procesą. Savaime aišku, kad kovoje su nusikalstamumu ir esant procese anoniminiams liudytojams bei siekiant juos apsaugoti ir gauti teisingus parodymus, kaltinamojo teisės yra kažkiek ribojamos. Todėl tam, kad būtų užtikrintas teisingo teismo sudedamųjų elementų veikimas valstybė privalo imtis priemonių užtikrinti rungtynišką procesą, kuriame visi dalyviai lygus. Pastebėtina, kad nors teisminiame procese turi būti užtikrintos abiejų šalių teisės, bet būtent kaltinamajam suteikta neginčijama teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams, kurią įgyvendinant patikrinamas liudytojų, kurių tapatybė yra slepiama parodymų tikrumas ir jų patikimumas, tuo pačiu užtikrinant tiesos byloje nustatymo galimybę.

Norint užtikrinti kaltinamojo teises, kurios yra įtvirtintos ne tik Lietuvos įstatymuose, bet ir tarptautiniuose teisės aktuose pilna apimtimi būtina išspręsti šių dalyvių teisių suderinamumo klausimus, kad nei vieno jų teisės nebūtų pažeidžiamos, o teismas galėtų realizuoti baudžiamojo proceso paskirtį.

Remiantis tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT arba Teismas), tiek Lietuvos teismų praktika bei mokslinės literatūros analize, darbe bus nagrinėjama kaltinamojo teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams, jų apsaugos, apkaltinamojo nuosprendžio priimamo remiantis anoniminių liudytojų parodymais, diskusiniai aspektai.

Tema yra aktuali, kadangi Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui svarbūs yra EŽTT sprendimai[3], o vertinant Lietuvos situaciją[4] nemaža

[1] "Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas." *Valstybės žinios* 37-1341 (2002).
[2] "Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija." *Valstybės žinios* 40-987 (1995).
[3] Lijana Štarienė. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus teisių konvenciją* (Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2010), 9.

dalis žmogaus teisių pažeidimų susiję būtent su Konvencijos 6 straipsniu, reglamentuojančiu teisę į teisingą teismą, kurio vienas iš elementų yra kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams.[5] Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies *d* punkto pažeidimai dažniausiai susiję su kaltinamojo teisių neužtikrinimu arba netinkamu užtikrinimu, skiriant šio dalyvio teisėms per mažai dėmesio arba prioritetą teikiant priešingai šalia. Taip pat susiformavus teismų praktikoje naujiems reikalavimams ir principams[6] lieka neaišku kuria linkme einama tokio pobūdžio bylose ir kaip jas spręsti, kokioms teisėms teikiamas prioritetas ir ar naujos nuostatos turi teigiamą įtaką teisingumo sistemai.

Šių kaltinamojo teisių ir anoniminių liudytojų apsaugos probleminių momentų analizė padės vienodinti teismų praktiką ir išvengti žmogaus teisių pažeidimų.

Temos naujumas. Lietuvoje tiek kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, tiek anonimiškumo aspektai nemažai nagrinėti įvairių autorių, bet nei viename darbe nėra išsamiai ir sistemiškai išanalizuoti šių teisių sudedamieji elementai, teismų praktikos problemos ir dažniausiai šios persipinančios teisės nagrinėjamos atskirai. Šiame darbe bus analizuojama naujausia tiek Lietuvos teismų, tiek EŽTT praktika, atskleistos naujausios tendencijos sprendžiant bylas, kuriose dalyvauja anoniminiai liudytojai, nurodant probleminius kaltinamojo teisių ir liudytojo apsaugos aspektus bei jų sprendimų būdus remiantis teoretikų bei teismų aiškinimais.

Tiriamos problemos ištyrimo lygis. Šios temos pagrindiniai aspektai nagrinėti tokių autorių kaip G. Goda[7], R. Jurka[8], L. Štarienė[9], R. Merkevičius[10], S. Trechsel[11] ir kiti, bet

---

[4] "Lietuva Strasbūro teisme dažnai pralaimi neužtikrindama teisės į teisingą teismą" *Lietuvos žinios*, 2012-10-09 16:37, žiūrėta 2016-02-03, http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/Lietuva-Strasburo-teisme-daznai-pralaimi-neuztikrindama-teises-i-teisinga-teisma.

[5] "Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija", *supra note 2*.

[6] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 26766/05, 22228/06, § 119, 147 (2011)

[7] Gintaras Goda. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. (Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2014); Gintaras Goda, "Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė," *Teisė,* 36 (2000): 7-18.

[8] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai* (Vilnius: Eugrimas, 2009) ; Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis *Baudžiamojo proceso dalyviai* (Vilnius: Industrus, 2009); Raimundas Jurka, "Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą*," Teisės problemos*, 2(44), (2004); Raimundas Jurka *Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos // Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai (*Vilnius: Industrus, 2009); Raimundas Jurka, "Liudytojų apsauga: teisinių apsaugos priemonių mechanizmo vertinimas," *Teisės problemos*, 2(40)(2003); Raimundas Jurka, "Teisiniai liudytojų apsaugos mechanizmo aspektai," *Jurisprudencija,* 49 (41)(2003); Raimundas Jurka, „Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese" *Jurisprudencija,* 51 (43(2004)); Raimundas Jurka., "Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą," *Jurisprudencija* 75 (67)(2005); ir kita.

[9] Lijana Štarienė, *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus teisių konvenciją , supra note 2*; Lijana Štarienė, "Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos Žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų Konvencijos teisių požiūriu" http://tm.infolex.lt/getfile.aspx?dokid=b83de127-9969-4327-b516-a58ed6fc9590.

[10] Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata* (Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008).

[11] Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings* (Oxford University Press, 1 edition, 2005).

suderinamumo klausimai pilna apimtimi neaptarti bei neanalizuota naujausia teismų praktika tokio pobūdžio bylose.

Darbo reikšmė. Teismus pasiekia nemažai skundų[12] dėl kaltinamojo teisės užduoti klausimus pažeidimų, o viename šaltinyje nėra apžvelgtos ir išanalizuotos šios teisės taikymo problemos ir neišryškinta kuria linkme krypsta teismų praktika Lietuvoje po *Al-Khawaja and Tahery prieš Jungtinę Karalystę* byloje[13] nustatytų reikalavimų, kurių privaloma laikytis teismo posėdžio metu neapklausus liudytojų, kurių parodymai atsispindi nuosprendyje. Todėl šiš darbas reikšmingas suprantant ir suderinant kaltinamojo ir anoniminio liudytojo teises bei vienodinant teismų praktiką tokio pobūdžio bylose, kuris lems tinkamą procesą nepažeidžiant asmens teisių ir laisvių.

Darbo originalumas. Tema bus išnagrinėta bandant įžvelgt naujas pozicijas ir perspektyvas, analizuojant naują teismų praktiką, o išvadas bus bandoma padaryti ne tik remiantis dominuojančiomis pozicijomis bet įžvelgiant naujas tendencijas ir bandant išryškint problemas ir teikti pasiūlymus.

Tyrimo tikslas. Suformuoti reikalavimus, keliamus kaltinamojo teisei užduoti klausimus anoniminiams liudytojams, nepažeidžiant nei kaltinamojo, nei anoniminio liudytojo interesų.

Tyrimo uždaviniai.

1. Išanalizuoti teisės į teisingą teismą pagal Konvencijos 6 straipsnį sampratą, jos turinio sudėtinius elementus.

2. Ištirti ir atskleisti kaltinamojo ir liudytojo saugumo procese pusiausvyrą.

3. Aptarti teismų sprendimus nagrinėjamos temos kontekste, išskirti esminius kaltinamojo teisių ir anonimiškumo aspektus, tendencijas, taikymą.

Tyrimo metodika. Darbe naudojamas lyginamasis metodas – lyginamos autorių pozicijos kaltinamojo teisių tema, doktrinoje vyraujančios nuomonės, Lietuvos teismų ir EŽTT pozicijos ir jų atitikimas analizuojant kaltinamojo ir anoniminių liudytojų teisių balansą.

Loginis metodas naudojamas aiškinantis teisės normų numatančių konkrečias asmens teises turinį.

Sisteminės analizės metodas naudojamas apžvelgiant Lietuvos teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką.

Dokumentinės analizės metodu analizuojama teismų praktika, apžvelgiant dominuojančias pozicijas, problemas ir nuostatas tokio pobūdžio bylose.

[12] "Lietuva Strasbūro teisme dažnai pralaimi neužtikrindama teisės į teisingą teismą" *supra* note 4.
[13] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, *supra* note 6.

Apibendrinimo metodas naudojamas autorių pozicijų, Lietuvos ir EŽTT sprendimų atskleidimui ir palyginimui.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, pasiūlymai bei literatūros sąrašas.

Pirmajame skyriuje, sudarytame iš dviejų poskyrių aptariama kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaip teisingo teismo principo išraiška.

Aiškinama teisingo teismo samprata pagal EŽTK 6 straipsnio 3 dalies d punktą, šios teisės pagrindiniai elementai ir jų susietumas su kaltinamojo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams.

Antrasis skyrius, sudarytas iš trijų poskyrių, kuriuose analizuojama proceso dalyvių saugumo pusiausvyra.

Aptariama tiek kaltinamojo teisė tiesiogiai dalyvauti teisme kaip teisės į gynybą išraiška su jos turinio elementais, tiek anonimiškumas, bei kaltinamojo teisės į teisingą procesą suderinamumas su liudytojo teisę į apsaugą ir su tuo susijusios problemos.

Trečią skyrių sudaro du poskyriai, kurie skirti būtent praktiniams kaltinamojo teisių, numatytų Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte bei BPK atitinkamuose straipsniuose, tiek taikymo, tiek aiškinimo problemoms apžvelgti.

Analizuojamos Lietuvos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo naujausios bylos ir išryškinamos naujausios tendencijos bei reikalavimai.

Darbas baigiamas išvadomis.

Ginamieji teiginiai.

1. *Nors įstatymuose išsamiai reglamentuotos tiek kaltinamojo, tiek liudytojo teisės ir saugumo garantijos, teismų praktika rodo, kad kaltinamojo teisės dažnai pažeidžiamos.*
2. *Teismų praktika, susijusi su BPK 301 straipsnyje 2 dalyje numatytu draudimu švelnėja, tuo pačiu suteikdama daugiau garantijų ir užtikrindama teisingo proceso įgyvendinimą.*
3. *Teismų praktikoje išryškinti naujausi reikalavimai, dėl neapklaustų teismo posėdyje liudytojų parodymų panaudojimo, užtikrina teismams galimybę efektyviau spręsti bylas, kuriose dalyvauja anoniminiai liudytojai.*

1. TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS KAIP TEISINGO TEISMO PRINCIPO IŠRAIŠKA

1.1. Teisės į teisingą teismą samprata pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies *d* punktą

Teisė į teisingą teismą, dar vadinama teise į teisingą teismo procesą, įtvirtinta ne tik Konvencijos 6 straipsnyje, bet ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje[14] ir kituose teisės aktuose. Bendrąja prasme ši teisė suvokiama kaip bylos nagrinėjimas pagal įprastą procedūrą nepriklausomo ir nešališko teismo[15], o visose demokratinėse valstybėse apibūdinama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų kompleksą[16], kuria siekiama užtikrinti proceso dalyvio saugumą. Teisės į teisingą procesą sampratos turinys nėra savaime aiškus, bet jos kompleksiškumas ir šios teisės svarba įžvelgiamos jau EŽTT 1970 m. sprendime byloje *Delcourt prieš Belgiją.* Šioje byloje Tesmas akcentavo, kad: „<…> *teisė į teisingą teisingumo vykdymą yra ypač svarbi, todėl siauras Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies interpretavimas neatitiktų šios nuostatos objekto ir tikslo*".[17] Teisės į teisingą teismą tikslas yra tinkamas teisingumo vykdymas, kas ir lemia šios teisės svarbą. Ja saugomas Konvencijos preambulėje įtvirtintas teisinės valstybės principas, todėl Teismo dažnai yra pabrėžiama, kad teisė į teisingą teismą „<…> *atspindi teisinės valstybės kertinį principą*[18]".[19] Taigi sutinkama, kad teisė į teisingą teismą pagrįstai vertinama kaip viena iš svarbiausių teisių, užtikrinančių asmens procesinius interesus.

Teisės doktrinoje visos Konvencijos teisės skirstomos į sąlygines, kurių pažeidimas pateisinamas atitikus Teismo numatytus kriterijus ir nesąlygines, nuo kurių nukrypti negalima. Taip pat išskiriama ir trečioji šių teisių kategorija – absoliučios teisės. Teisė į teisingą teismą daugumos autorių laikoma neabsoliučia, bet nesąlygine, o teismų praktikoje iliustruojama kaip sąlyginio pobūdžio teisė, nors Teismas to tiesiogiai sprendimuose neįvardina. Pritartina teismų praktikai, jog sprendžiant ar šios teisės apribojimas teisėtas Teismas vertina jo "*proporcingumą ir teisėtą tikslą*"[20], kas atskleidžia minėtos teisės sąlyginį pobūdį. EŽTT byloje *A. prieš Jungtinę Karalystę* pažymėjo, kad: „<…> *teisė į teismą yra neatskiriamas teisės į teisingą bylos*

[14] "Lietuvos Respublikos Konstitucija." *Valstybės žinios* 33-1014 (1992).
[15] Lijana Štarienė, *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus teisių konvenciją*, *supra* note 3,17.
[16] Johanas Baltrimas, Mindaugas Lankauskas ir Darius Šneideris, *Teisės į teisingą teismą užtikrinimo problemos. (*Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2012), 9.
[17] Lijana Štarienė, *op. cit.*, 16.
[18] Golder v. United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 4452/70, (1975).
[19] Lijana Štarienė, "Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos Žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų Konvencijos teisių požiūriu" *supra* note 9.
[20] *Ibid.*

nagrinėjimą elementas"[21] bei, kad ši teisė nėra absoliuti o teisės prigimtis numato jos reguliavimą pasitelkus į pagalbą valstybę.

Teisė į teisingą teismą aiškinama gana plačiai ir nagrinėjama ne tik kaip procesinio pobūdžio garantija, bet ir kitų svarbių žmogaus teisių plotmėje bei kaip demokratijos ir teisinės valstybės išraiška. Ji reiškia individo teisę į teisinį procesą, kuriame dominuoja lygios galimybės, nepriklausomumas, ginčo išsprendimas vykstantis remiantis demokratiniais pagrindais, taip pat teisę į nešališką, nepriklausomą teismą, efektyvų procesą per įmanomai trumpiausią laiką asmeniui suprantama kalba ir kita.[22] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas dar 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pažymėjo, kad: „<...> *garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama*"[23]. Taigi pritariama nuomonei, kad šios teisės turinys yra sudėtinis ir būtent dėl plataus teisės į teisingą teismą taikymo, aiškinimo metodų įvairovės pasitaiko nemažai teisės pažeidimų, o teismams kyla nemažai problemų juos aiškinant.[24]

Iš aukščiau išdėstyto galima teigti, kad teisės į teisingą teismą samprata nėra nusistovėjusi ir reikalauja detalaus išaiškinimo pagal, kaip ir visuomeniniai santykiai, kintančią teisminę praktiką. Svarbu tai, kad Konvencijos 6 straipsnio kontekste sąvokos teisė į teisingą teismą ir teisingą bylos nagrinėjimą gali būti suvokiamos kaip sinonimai.[25]

Vertinant Lietuvos situaciją iki 2012 metų, iš 77 EŽTT sprendimų, susijusių su Lietuva, net 41 pažeidimas buvo susijęs su teisės į teisingą teismą pažeidimu, įtvirtintu EŽTK 6 straipsnyje.[26] Viena iš garsesnių bylų, kurioje buvo konstatuotas tokio pobūdžio pažeidimas, yra *Birutis ir kiti prieš Lietuvą* byla.[27] Šioje byloje pareiškėjai skundėsi Konvencijos 6 straipsnio 1 ir 3 dalių, t. y. nuteisimu remiantis įslaptintų liudytojų parodymais bei teisės į teisingą teismą ir teisės apklausti liudytojus pažeidimais, pažeidimu. Šioje byloje EŽTT rėmėsi ir kitais savo sprendimais, pavyzdžiui, *Kostowsky prieš Nyderlandus, Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus,* kur taip pat nustatyta, kad nepaisant procesinių sunkumų, naudojant anoniminius liudytojus kaltinamajam neturi būti atimta galimybė patikrinti įslaptinto liudytojo patikimumo ir jis negali

[21] A. v. United Kingodm, Eur. Ct. H. R. 35373/97, (2002).
[22] Raimundas Jurka et al. *Baudžiamojo proceso principai*, *supra* note 8, 56-57.
[23] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios* 42-1345 (1992).
[24] Lijana Štarienė, *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus teisių konvenciją, supra* note 3, 9-11.
[25] *Ibid*, 19.
[26] "Lietuva Strasbūro teisme dažnai pralaimi neužtikrindama teisės į teisingą teismą", *supra* note 4.
[27] Birutis and others v. Lithuania, Eur. Ct. H. R. 47698/99 , 48115/99 (2002).

būti apkaltintas vien remiantis tokių liudytojų parodymais. Taigi šioje byloje pažeidimas buvo konstatuotas nustačius, kad nei kaltinamieji, nei jų atstovai, nei teismai neapklausė įslaptintų liudytojų, teismai nuodugniai neištyrė anoniminių parodymų surinkimo būdo ir aplinkybių, pastarųjų parodymus perskaitė taip kaip jie buvo užfiksuoti ikiteisminio tyrimo etape. Tokie veiksmai yra neteisingi ir nesuderinami su kaltinamojo teisėmis į gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą teisme.

Autorė atkreipia dėmesį į tai, kad Konvencijoje nėra tiesiogiai įvardinti teisingumo sampratos elementai, juos galima išvesti sistemiškai aiškinant teisminės praktikos nuostatas bei mokslines idėjas. Todėl siekiant išsiaiškinti kas sudaro teisingumo aspektą, šis klausimas dažnai gvildenamas teisės doktrinoje. Štai autoriai C. Ovey, Robinas C.A. White'as išskiria šiuos teisingumo principo elementus: procesinę šalių lygybę, rungtyniškumą, įrodymų leistinumą ir vertinimą, veiksmingą tiesioginį dalyvavimą teisme bei sprendimo pagrįstumą. Autoriai D. Harris, M. O'Boyle ir C. Warbrickas šį sąrašą išplečia ir nurodo, kad kaip teisingumo elementai gali būti nekaltumo prezumpcija, proceso vientisumas, teisė neduoti parodymų prieš save, provokacijos negalimumas, teisė į nemokamą teisinę pagalbą ir kt. Būtent šie autoriai išskiria ir tuos elementus, kurie yra sudėtiniai kitų principų (teisių) elementai arba išskirtinai susieti su baudžiamosiomis bylomis, pavyzdžiui, liudytojų anonimiškumo, draudimo provokuoti daryti nusikalstamą veiką klausimai ir pan.[28]

Apžvelgus išvardintus teisingumo principo elementus galima teigti, kad dominuojantys yra šie: lygiateisiškumas, rungtyniškumas, žodinis bylos nagrinėjimas su teise dalyvauti tiesiogiai ir gauti teisinę pagalbą, įrodymų leistinumas bei vertinimas ir teisė į pagrįstą sprendimą byloje. Taip pat pastebima, kad ši teisė daugialypė ir nėra baigtinio ją sudarančių elementų sąrašo, kas turi teigiamų bruožų, kadangi visuomenėje, kuri yra labai dinamiška, besikeičiant aplinkybėms išlieka galimybė veiksmingai taikyti šią sąvoką.

Apibendrinant šį poskyrį, galima teigti, kad teismų praktikos traktuojama kaip sąlyginė, teisė į teisingą teismą yra viena iš svarbiausių teisių, garantuojanti visą kompleksą konstitucinių asmens teisių ir laisvių. Nors šios teisės samprata nėra nusistovėjusi, Konvencijos 6 straipsnio prasme pastaroji vartojama kaip teisės į teisingą bylos nagrinėjimą sinonimas ir apima visas šio straipsnio 1 dalies, tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai, įvardintas teises. Šios teisės suvokimui svarbūs yra jos turinio elementai. Nors nėra baigtinio šią teisę sudarančių elementų sąrašo, kaip pagrindiniai autorių išskiriami šie: lygiateisiškumas, rungtyniškumas, žodinis bylos nagrinėjimas su teise dalyvauti tiesiogiai ir gauti teisinę pagalbą, įrodymų leistinumas bei vertinimas ir teisė į pagrįstą sprendimą byloje.

[28] Lijana Štarienė, *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus teisių konvenciją, supra* note 3, 21-23.

1.2. Teisingo bylos nagrinėjimo aspektai kaip kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams išraiška

Šiame poskyryje bus nagrinėjami vieni iš svarbiausių ir dominuojančių teisingo bylos nagrinėjimo aspektų, susijusių su nagrinėjama tema.

Bene universalus teisės į teisingą teismą aspektas – būtinybė užtikrinti proceso dalyvių lygiateisiškumą, kurį numato ir BPK 7 straipsnis. Lygybės principą, įtvirtintą Lietuvos Respublikos pagrindiniame įstatyme Konstitucinis Teismas pakomentavo kaip: „*Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs.*" *Lygybės įstatymui principas teisėje reiškia* „*lygų matą*"*, kai reikia tą pačią normą taikyti skirtingiems asmenims*".[29] Taigi lygiateisiškumas – tai galimybė kiekvienai iš proceso šalių lygiomis sąlygomis pristatyti savo bylą teisme neteikiant pranašumo priešingai šaliai.[30] Šis aspektas, kurio pagrindinis siekis – jėgų pusiausvyra, pasireiškia tiek ikiteisminiame tyrime, tiek ir teisminiame nagrinėjime. Žinoma, kad tiek lygiateisiškumas, tiek rungtyniškumas pilna apimtimi gali pasireikšti tik teisminio nagrinėjimo stadijoje.[31] Teisminio nagrinėjimo metu šalims suteiktos vienodos galimybės rinkti įrodymus, o ikiteisminio tyrimo etape tik kaltintojas garantuoja visų įrodymų surinkimą.[32] Taigi, Ikiteisminio tyrimo stadijoje lygiateisiškumo veikimas ribojamas, o gynybos teisės šiame etape vis tik yra menkesnės nei kaltinimo.

Šiuo klausimu EŽTT byloje *Bulut prieš Austriją* pabrėžė, kad abi proceso šalys turi pristatyti savo bylą vienodomis sąlygomis, kad nei vienai šaliai nebūtų sudaryta nepalanki padėtis kitos atžvilgiu.[33] Šio principo turinį yra išaiškinęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, pažymėjęs, kad: „*Baudžiamajame procese teisme taip pat turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje* <…>".[34] Taip pat šis Teismas yra pažymėjęs, kad: „<…> *konstituciniu visų asmenų*

[29] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios* 104-2644 (1997).

[30] Raimundas Jurka et al. *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 58-59

[31] Marina Gušauskienė, "Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime," *Jurisprudencija,* 67(59)(2005), 55.

[32] Egidijus Vidmantas Kurapka et al., *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011), 372.

[33] Bulut v. Austria, Eur. Ct. H. R. 59/1994/506/588, (1996).

[34] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios* 62-2353 (2008).

lygybės principu inter alia grindžiamas šalių procesinio lygiateisiškumo ir rungimosi principai <…>".[35]

Pažymėtina, kad baudžiamajame procese dominuoja teisinis lygiateisiškumas, todėl proceso dalyviai – tiek fizinis, tiek juridinis asmuo bei pareigūnas, atliekantis tyrimą, turi lygias teises, bet skirtingas įgyvendinimo galimybes.[36] Svarbu tai, kad teisminio nagrinėjimo metu tiek gynybos, tiek kaltinimo šalys turi lygias teises, bet priešingai nei kaltinimas, kaltinamasis neturi kokių nors valdingų įgalinimų kitų proceso dalyvių atžvilgiu, bei teisės priimti proceso eigą lemiančių sprendimų.

Kaltinamasis turi teisę pareikšti savo nuomonę dėl dalyvaujančių byloje dalyvių prašymų, siūlyti teismui prašymo sprendimo variantus, paaiškinti tiriamas aplinkybes byloje, kas sudaro jo teisę dalyvauti įrodymų tyrime teisme.[37] Ne viename EŽTT sprendime pažymėta, kad galimybės teikti įrodymus teismui abiems šalims turi būti vienodos, o teismas juos privalo ištirti vienodomis sąlygomis. Kaip lygiateisiškumo pavyzdį galima paminėti ir EŽTT poziciją byloje *Bioniš prieš Austriją*, kur pasakyta, kad ta pačia tvarka apklausiami tiek kaltinimo šalies, tiek ir gynybos pakviesti liudytojai[38], o teisę vertinti bylos aplinkybes kaip lygiateisiškumo išraišką, *byloje B.G. prieš Prancūziją* Teismas pakomentavo, kad: „<...> *kiekvienai šaliai turi būti suteikta pagrįsta galimybė pateikti savo bylos vertinimą tokiomis sąlygomis, kurios nepastatytų jos iš esmės į blogesnę padėtį negu yra oponentė* <...>".[39] Taigi, galima neabejotinai sutikti, kad lygiateisiškumo aspektas teisminio nagrinėjimo stadijoje ne tik dominuojantis, bet ir vienas iš svarbiausių.

Kitas teisingumo aspektas – rungtyniškumas. Šis principas dominuoja teisminio nagrinėjimo stadijoje ir numato, kad byla sprendžiama ginčo būdu. Remiantis šio principu proceso šalys gali siūlyti teismui bylos sprendimą ir kritikuoti kitos šalies poziciją ir siūlymus.[40] Nors BPK šis principas yra įtvirtintas 7 straipsnyje, bet jo turinys nėra atskleistas, o tai išspręst padeda teismai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1999 nutarime konstatavo, kad: „*rungimosi principas laikomas svarbia įtariamojo (kaltinamojo) teisės į gynybą įgyvendinimo garantija, tarsi sąlyga, jog teisminiame nagrinėjime šalys turės lygias teises*"[41], o jo išvestinis pobūdis apibūdintas vienoje iš bylų t. y. : „<...> *prie konstitucinių baudžiamojo proceso principų*

[35] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 5 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 371^{23} straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios* 49-1717 (2001).
[36] Raimundas Jurka et al.,*Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 126.
[37] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai*, *supra* note 8, 46.
[38] Raimundas Jurka "Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą.", s*upra* note 8, 94.
[39] Mindaugas Girdauskas „Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai," *Teisė*, 53(2004), 105.
[40] *Ibid*, 103.
[41] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios* 15-402 (1999).

priskiriami proceso teisingumo ir proporcingumo principai, iš kurių išvedamas rungimosi principas, numatytas BPK 7 straipsnyje, kuris reiškia, kad byla turi būti sprendžiama ginčo keliu.“.[42] Plačiau apie rungtyniškumo sampratą yra pasisakęs ir EŽTT byloje *Brandstetter prieš Austriją*, nurodydamas, kad rungimosi principas suponuoja šalių galimybę žinoti bei komentuoti viena kitos argumentus ir įrodymus[43], o byloje *Van Orshoven prieš Belgiją* ši galimybė siejama su siekiu daryti įtaką teismo sprendimui.[44] Nors šiais sprendimais EŽTT susiejo rungimosi principą su teisminio nagrinėjimo stadija, bet tai nereiškia jo neveikimo ikiteisminio tyrimo metu. Kritikuotina yra ir autorių pozicija, kad rungtyniškumas yra išskirtinai teisminio nagrinėjo elementas, kadangi nemažai BPK straipsnių, pavyzdžiui, 64, 123, 184, 203 numato šio principo veikimą ikiteisminio tyrimo metu. Ryškiausias to pavyzdys būtų BPK 203 straipsnis, kuris numato įtariamojo galimybę dalyvauti ir užduoti klausimus liudytojams ar nukentėjusiajam ikiteisminio tyrimo teisėjo vykdomoje apklausoje.[45] Taip pat būtina pabrėžti, kad nors rungtyniškumas ir pasireiškia ikiteisminio tyrimo stadijoje, bet jis nėra absoliutus ir taikomas tokia apimtimi, kurios pakanka užtikrinti „*konstitucinių ir baudžiamojo proceso principų pusiausvyrą*“.[46]

Lietuvos baudžiamajame procese veikia ribotas rungimosi principas, nes ginčo išsprendimas priklauso ne vien nuo šalių rungimosi ir nemažai priklauso nuo teismo iniciatyvos ir aktyvumo nustatant tiesą byloje.[47] Galima teigti, kad rungimosi principo turinį sudaro aktyvaus, iniciatyvaus, nešališko ir nepriklausomo teismo egzistavimas.[48] Šiuo aspektu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad: „*Negalima laikyti rungimosi principo pažeidimu tos aplinkybės, kad teismas vienus byloje esančius duomenis atmeta, o kitus pripažįsta įrodymais. Taip teismas įgyvendina savo teisę spręsti, ar gauti duomenys laikytini įrodymais (BPK 20 straipsnis)*“.[49] Anot teismo, nešališkumo nepaneigia proceso dalyvių prašymų atmetimai: „ <...> *ar bylos nagrinėjimo dalyvių prašymus tenkinti ar juos atmesti, yra teismo prerogatyva (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-499/2010, 2K-426/2011, 2K-430/2012, 2K-109/2014). Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad proceso dalyvių, tarp jų ir kaltininko ar (ir) jo gynėjo, prašymų atmetimas pats savaime nesuteikia pagrindo teigti, kad buvo pažeistas*

[42] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008“.
[43] Brandstetter v. Austria, Eur. Ct. H. R. 37/1990/228/292-294, (1991).
[44] Van Orshoven v. Belgium, Eur. Ct. H. R. 95/1995/601/689, (1997).
[45] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“*supra* note 1.
[46] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 124.
[47] Gintaras Goda et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras,* t. 2 (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003), 27.
[48] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“, *op.cit.*
[49] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-12/2006.“

rungimosi principas ar (ir) suvaržyta kaltininko teisė į gynybą“.[50] Taip pat teismų praktikoje vyrauja nuostata, kad reikalavimas pagrįsti bet kurį prašymą nesuponuoja rungtyniškumo pažeidimo: „*Tai, kad kasatoriaus minimi prašymai buvo atmesti, nėra pagrindas pripažinti, jog V. K. teisės buvo pažeistos.<...>Visais atvejais prašymai turi būti motyvuoti, t. y. kiekvienas reiškiantis prašymą privalo nurodyti, kurioms aplinkybėms nustatyti reikia iškviesti naujus liudytojus ar išreikalauti kitus įrodymus*“.[51] Taigi, iš aukščiau nurodyto teigtina, kad rungimo principo įgyvendinimui įtakos turi tiek besirungiančios šalys, tiek teismas kas sudaro didesnę tikimybę, kad byla bus išspręsta teisingai.

Dar vienas rungimosi principo elementas yra kaltinimo ir gynybos funkcijų atribojimas ir atskyrimas nuo teisingumo vykdymo. Teigiamą bylos rezultatą lemia būtent jų savarankiškumas. Kiekvienas subjektas baudžiamajame procese turi savo procesinio vaidmens paskirtį – teismas vykdo teisingumą, prokuroras (privatus kaltintojas) palaiko valstybinį kaltinimą, o gynyba siekia kuo palankesnio sprendimo byloje, todėl šios funkcijos negali persipinti.[52]

Taigi, teisingas bylos nagrinėjimas yra užtikrinamas procesui vykstant laikantis rungimosi principo, kur kaltinamasis gali išreikšti savo nuomonę dėl įrodymų ir asmenų parodymų ir paprastai apie kaltinimo įrodymus pranešama anksčiau, kad kaltinamasis turėtų galimybių pasirengti gynybai.[53]

Tiek lygiateisiškumas, tiek rungtyniškumas yra glaudžiai susiję, o viena iš jų išraiškų yra kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams įgyvendinimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad: „<…> *tiek BPK 44 straipsnio 5, 7 dalyse, tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos <…> 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta kaltinamojo teisė į teisingą procesą, kuri garantuoja jam ir teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams*“.[54] EŽTT ne vienoje byloje yra paaiškinęs, kad rungimosi principas užtikrinamas jei viešas įrodinėjimo procesas teisminėje stadijoje įvyksta dalyvaujant kaltinamajam. Teismas tai pabrėžė *Kostovski prieš Nyderlandus* byloje[55]. Galima teigti, kad rungimosi principas suponuoja, kad kaltinamasis negali būti nubaustas prieš tai jo neišklausius, o į teisės būti išklausytam sąvoką

[50] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-481/2014.“
[51] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-408/2007.“
[52] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 118.
[53] Gintaras Goda *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 7,138-139.
[54] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje 2K-276-976/2015.“
[55] Raimundas Jurka, “Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą“, *supra note 8*, 94.

patenka taip pat ir kaltinamojo išdėstytų faktinių aplinkybių bei teisinių argumentų patikrinimas.[56]

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos garantijos yra teisingumo elemento specifinė išraiška, užtikrinanti teisingo teismo principo įgyvendinimą. Pažymėtina tai, kad jeigu pažeista Konvencijos 6 straipsnio 3 dalis, tai sąlygoja ir 1 dalies pažeidimą, bet 1 dalies pažeidimas, ne visada konstatuojamas kai 3 dalyje numatyta teisė pažeista iš dalies.[57] Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte nurodoma, kad kaltinamasis turi teisę arba pats, arba sudarant jam galimybę to reikalauti atitinkamų subjektų, apklausti kaltinimo liudytojus ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti vienodomis sąlygomis su kaltinimo liudytojais.[58] Nekyla abejonių, kad ši teisė yra tiesioginė tiek rungimosi, tiek teisės į gynybą įgyvendinimo apraiška, o gynyba yra efektyvi tada, kai kaltininkas ne tik reiškia nuomonę dėl parodymų prieš jį, bet ir turi galimybę įtikinėti teismą, kad tokie parodymai nepatikimi, netikslus ar neteisingi.[59] Dažniausiai kaltinamojo teisių, susijusių su liudytojų apklausomis, pažeidimų yra išvengiama šalyse kur vyrauja išskirtinai rungimosi baudžiamasis procesas, o sprendimas priimamas rungtyniškame procese surinktais įrodymais. Taigi kaltinamojo teisių pažeidimai dažniausiai įžvelgiami kontinentinės teisės valstybėse, kur prioritetas teikiamas liudytojo saugumui.[60]

Kitas, ne mažiau svarbus, teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektas yra kaltinamojo/įtariamojo žinojimo kuo jis yra kaltinamas užtikrinimas.[61] Pastebima, kad net nekonkretus kaltinimų formulavimas pažeidžia Konvencijos 6 straipsnyje, bei BPK normose numatytą kaltinamojo teisę žinoti, kuo jis kaltinamas. Šiuo aspektu teismų praktikoje nurodoma, kad: „*BPK 22 str. 2 d. teisė žinoti, kuo kaltinamasis yra kaltinamas ir teisė gauti kaltinamojo akto nuorašą yra vienos kaltinamojo teisės sudėtinė dalys, nes teisė žinoti apie kaltinimą gali būti realizuojama gavus kaltinamojo akto kopiją. Neįteikus kaltinamajam kaltinamojo akto kaltinamasis negali realizuoti kitas teises, numatytas BPK 22 str. 2 d. (pateikti prašymus, duoti paaiškinimus, užduoti klausimus ir kt.), o tai, vadovaudamasis BPK 233 str. 1 d., yra kliūtys (esminis baudžiamojo proceso pažeidimas) byla perduoti nagrinėti teisiamajame posėdyje* <…>“.[62] Ši teisė yra įgyvendinama, kai asmeniui jam suprantama kalba, nedelsiant yra pranešama apie kaltinimo pagrindą ir pobūdį, bei neribojama teisė pasiruošti gynybai per pakankamą laiką gavus kaltinamojo akto nuorašą.[63] Konstitucinis Teismas šiuo aspektu pažymėjo, kad: „ <...> *asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu ir kriminalinė*

[56] Remigijus Merkevičius *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata, supra* note 10, 369.
[57] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 20.
[58] “Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.“, *supra* note 3.
[59] Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 7, 139.
[60] Gintaras Goda, “Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė.“, *supra* note 7, 7.
[61] Raimundas Jurka et al, *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 59.
[62] “Vilniaus rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-266-269/2013.“
[63] Raimundas Jurka et al, *op. cit*., 66-67.

bausmė niekam negali būti paskirta be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios kaltinamajam žinoti viską, kas jam inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiami kaltinimai, taip pat parengti ir pateikti įrodymus gynybai".[64] Taigi, asmeniui turi būti aiški tiek jo teisinė padėtis, tiek jo procesinės galimybės. Kaltinimas turi atskleisti visus įrodymus prieš kaltinamąjį gynybai, nors toks atskleidimas negali būti absoliutus, pavyzdžiui, užtikrinant viešąjį interesą ar nacionalinį saugumą įrodymų atskleidimas ribojamas. Svarbu tai, kad jei neatskleisti įrodymai neturi įtakos sprendimui byloje toks neatskleidimas nevertinamas kaip pažeidimas. Byloje *Jasper prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT pažymėjo, kad neatskleisti gynybos šaliai įrodymai nebuvo naudojami byloje nei prokuroro, nei vertinami prisiekusiųjų, o teismas užtikrino tiek gynybos, tiek viešo intereso balansą, kadangi gynybos šaliai buvo suteikta galimybė dalyvauti byloje priimant sprendimą.[65] Svarbu tai, kad tokie ribojimai turi būti kompensuojami teisminio nagrinėjimo metu.

Užtikrinant kaltinamojo teisę žinoti kuo jis kaltinamas ir keičiant kaltinimą asmuo turi būti apie tai informuojamas siekiant išvengti pažeidimo. Vienoje iš bylų teismas nustatė esminį šios teisės pažeidimą pažymėdamas, kad „ *BPK 233 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad teisėjas, perduodamas bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje, nutartyje nurodo kaltinamojo nusikalstamą veiką numatantį baudžiamąjį įstatymą. Byla šiame proceso etape gali būti nutraukta BPK 235 straipsnyje numatyta tvarka ir pagrindais. Tuo tarpu bylos nagrinėjimo teisme ribas ir kaltinimo pakeitimo teisme tvarką reglamentuoja BPK 255 ir 256 straipsniai <...>. A. Š-a- buvo įtariamas padaręs BK 284 straipsnio 1 dalyje, 284 straipsnio 1 dalyje, 181 straipsnio 1 dalyje, 294 straipsnio 1 dalyje ir 178 straipsnio 1 dalyje numatytas nusikalstamas veikas. Tuo tarpu perduodant bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje nutartyje nurodyta, jog A. Š-a-, be kitų BK straipsnių, kaltinamas tik vienos nusikalstamos veikos <…>. Dėl bylos nutraukimo pagal vieną BK 284 straipsnio 1 dalį motyvų nėra. Apie kaltinimo pakeitimus ta prasme teisiamajame posėdyje taip pat neužsimenama. Priešingai, konstatuojamoje nuosprendžio dalyje nurodyta, kad A. Š-a- pripažįstamas kaltu padaręs abu viešosios tvarkos pažeidimus <…>. Tai esminiai baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai, kurie sukliudė teismui priimti teisingus nutartį bei nuosprendį (BPK 369 straipsnio 1 ir 3 dalys)*".[66]

Taip pat nustatomas pažeidimas jeigu nagrinėjant bylą teisme kaltinamajam nepranešama apie teisę prašyti pertraukos ir pasirengti bylos nagrinėjimui skiriant tam pakankamai laiko, jeigu iš esmės keičiasi faktinės veikos aplinkybės arba keičiasi nusikalstamos

[64] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1181, 1561 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 3171 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" *Valstybės žinios* 25/99-9/99-35/99 (2000).
[65] Jasper v. United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 27052/95 (2000).
[66] "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 99/2005."

veikos kvalifikacija į sunkesnę. Lietuvos Konstitucinis teismas pažymėjo, kad esant tokiai situacijai draudžiama nuteisti asmenį jei jam iš anksto nebuvo pranešta, kadangi „*pakeitus kaltinimą į sunkesnį pablogėja teisiamojo padėtis, todėl ypatingą reikšmę įgyja asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisės į gynybą užtikrinimas; asmens, kuriam kaltinimas pareikštas parengtinio tyrimo stadijoje, ir asmens, kuriam toks kaltinimas pareikštas teisme, teisinės galimybės gintis siekiant paneigti kaltinimą ar sušvelninti atsakomybę negali skirtis; kitaip būtų pažeista asmens teisė į gynybą*".[67] EŽTT šiuo aspektu pasisakė, kad kaltinamasis turi būti informuotas ne tik apie kaltinimo pagrindą, bet ir apie teisinį padarytų nusikalstamų veikų vertinimą, o šios informacijos išsamumas būtina sąlyga proceso teisingumo užtikrinimui. Svarbiausias teismo vertinimo aspektas – jis sprendžia ar įrodymai, kurių tikrumu abejojama yra lemiami ar net vieninteliai pagrindžiantys asmens kaltę.[68] Šiuo aspektu svarbu ir tai, kad kaltinamajam turi būti suteikta teisė susipažinti su bylos medžiaga, o tai, kad jis ar jo gynėjas su ja susipažino užfiksuojama. Teismas nustato pažeidimą, jeigu nėra duomenų, kad asmuo informuotas apie bylos medžiagą: „*Susipažinęs su byla, gynėjas apie bylos medžiagą informuoja kaltinamąjį ir apie tai praneša teismui. <...> Baudžiamojoje byloje nėra jokių duomenų, kad kasatoriaus gynėjas susipažinęs su bylos medžiaga apie tai informavo kaltinamąjį bei pranešė teismui, kad kaltinamasis apie bylos medžiagą informuotas. Kolegijos nuomone, pirmosios instancijos teismas išnagrinėjęs bylą, kai kaltinamasis įstatymo nustatyta tvarka nebuvo susipažinęs su baudžiamosios bylos medžiaga, suvaržė įstatymų garantuotas kaltinamojo teises (BPK 22 straipsnio 3 dalį), todėl padarė Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimų pažeidimą, kuris laikytinas esminis*".[69]

Šis aspektas taip pat apima pranešimą apie teismo posėdžio laiką ir vietą, bei teisme kylančių klausimų nagrinėjimą užtikrinant teismo nešališkumą ir išsamumą.[70] Teismo nešališkumas reiškia jo neutralumą šalių atžvilgiu. EŽTT bylose nešališkumas išaiškintas kaip išankstinės nuomonės nebuvimas iki pat jos nagrinėjimo, kuris gali būti objektyvus ir subjektyvus. Objektyvus yra tada kai teismas pateikia garantijas, kurios neduoda pagrindo dvejoti dėl jo šališkumo, o subjektyvus – teismo išankstinio nusistatymo nebuvimas. Vienas iš retesnių atvejų kai buvo nustatytas subjektyvaus nešališkumo pažeidimas yra byla *Kyprianou prieš Graikiją.* Šios bylos sprendime dėl teismo negerbimo aiškiai matėsi teisėjų pasipiktinimas,

[67] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios, Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013 (2013)

[68] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 70-71.

[69] "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175/2005."

[70] Raimundas Jurka et al., *op. cit.,* 74-75.

griežta kalba, nurodymas esą jie buvo asmeniškai įžeisti, o skiriant piniginę bausmę prašoma nurodyti kokios priežastis galėtų ją švelninti.[71]

Dar vienas teisės doktrinoje išskiriamas aspektas – teisminio nagrinėjimo aplinkybės. Šis aspektas yra vienas plačiausių ir apima teisėsaugos institucijų pareigą imtis visų priemonių išsamiai ir nešališkai ištirti visas bylos aplinkybes paliekant tik tai, kas susiję su byla taip išvengiant proceso vilkinimo.[72] EŽTT ne vienoje byloje yra pabrėžęs, kad nors Konvencijos 6 straipsnyje ir įtvirtinta teisė į teisingą teisminį procesą, bet jame nenumatytos įrodymų leistinumo taisyklės, todėl toks uždavinys tenka nacionaliniams teismams. EŽTT netikrina nacionalinių teismų įrodymų vertinimo, netaiso teisės ir faktų klaidų, nebent sprendimas yra aiškiai neteisingas ir pažeidžia Konvencijos teises ar laisves. Bet būtent šis teismas vertina ar buvo užtikrintos asmens gynybos teisės, ar jam buvo sudaryta galimybė ginčyti įrodymų tikrumą, prieštarauti jų panaudojimui, bei apklausti liudytojus.[73] Byloje *Khan prieš Jungtinę Karalystę* , suformuluota pozicija, kad nėra pažeista teisė į teisingą teismą net jei įrodymai gauti neteisėtai (slapta įrašinėjant) jeigu asmeniui yra užtikrinamos procesinės garantijos byloje, bet pažeidžiama asmens teisė į privatų gyvenimą. Teismas taip pat paminėjo, kad kaltinamasis , nors ir įrodymai buvo gauti neteisėtai, turėjo galimybę juos ginčyti, o teismai akylai išnagrinėjo ir įvertino tokių įrodymų leistinumą ir įtaką procesui. Taip pat suformuluojama nuostata, kad jei įrodymai yra neginčijami, nors ir gauti neteisėtai, jie gali būti vieninteliai, kadangi nebus abejonių dėl jų nepatikimumo.[74] Priešinga yra situacija, kai įrodymai gaunami pažeidžiant Konvencines teises, pavyzdžiui, provokuojant. Tuomet, paprastai konstatuojamas teisės į teisingą teismą pažeidimas (sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*).

Neretai pažeidžiama kaltinamojo teisė neduoti parodymų prieš save. Byloje *Allan prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT nustatė, kad teisingo proceso tikslas – asmens apsauga nuo prievartos bei Konvencijos 6 straipsnio tikslo užtikrinimas išvengiant teisės taikymo klaidų. Šiems tikslams pasiekti būtina saugoti asmenį nuo teisėsaugos institucijų noro išgauti parodymus prievarta ir gerbti kaltinamojo teisę tylėti. Šioje byloje aptariama teisė pažeista policijos informatoriui būnant su kaltinamuoju vienoje kameroje ir jo klausinėjant apie nusikaltimo padarymo aplinkybes, kas prilygo kaltinamojo apklausai.[75] Priešinga teismų praktika formuluojama ir pažeidimas nekonstatuojamas jeigu kaltinamasis slapta įrašinėjant pokalbį ir jam netiesiogiai

[71] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 385-387.
[72] Raimundas Jurka et al*., Baudžiamojo proceso principai*, *supra* note 8, 72.
[73] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 289-291.
[74] Khan v United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 35394/97 (2000).
[75] Allan v. United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 48539/99 (2002).

prisipažįstant prievarta to metu nenaudojama, o toks prisipažinimas yra tik viena iš įrodymų rūšių.[76] Taigi, galima teigti, kad tokiais atvejais svarbu ar įrodymai yra lemiančio pobūdžio.

Paminėtinas taip pat yra teisės į pagristą teismo sprendimą aspektas kaip teisės į teisingą teismą elementas. Ši teisė užtikrinama visame procese, o ne tik bylos nagrinėjimo metu ir nesibaigia pirmos instancijos teismui priėmus sprendimą. EŽTT byloje *Tatishvili prieš Rusiją* konstatavo, kad pagristas ir motyvuotas sprendimas užtikrina teisingumo įgyvendinimą, bei visuomenės žinojimą kaip jis buvo įgyvendintas, todėl teismai savo sprendimuose turi tinkamai pateikti argumentus, kuriais jie grindžiami. Kita motyvuoto sprendimo funkcija – įrodymas šalims, kad jų klausomasi bei suteikimas galimybės sprendimą apskųsti.[77] Taigi, šioje byloje teismai netinkamai motyvavo sprendimus, nes teismas visų pirma rėmėsi negaliojančia dvišalę sutartimi, neįrodžiusi pareiškėjos tautybės, bei apeliacinis teismas neištaisė pirmos instancijos sprendimo trūkumų, ir neįvertino pareiškėjos faktinių ir teisinių argumentų. EŽTT laikosi pozicijos, kad pirmos instancijos teismai privalo sprendime tinkamai pasisakyti teisės, fakto, procesiniais klausimais, turinčiais įtakos bylai. Normos, kuri reglamentuoja asmens atsakomybę atkartojimas yra nepakankamas, atsakymas turi būti aiškus.[78] Taigi galima teigti, kad sprendimo pagrįstumas susijęs su teisingais teismo argumentais, atsakymais į pagrindinius asmens užduotus klausimus, sprendime išdėstytais argumentais, kuriais asmuo galės remtis paduodamas apeliacinį skundą.

Apibendrinant teigiama, kad nors teisingo teismo elementų veikimas siejamas su teisminio nagrinėjimo stadija, pastebima, kad jų veikimas pasireiškia ir ikiteisminio tyrimo metu. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos garantijos yra teisingumo elemento specifinė išraiška. Taigi kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams tiesiogiai numatyta šio straipsnio 3 dalyje d punkte yra teisingumo elemento išraiška ir užtikrina teisingo teismo principo įgyvendinimą. Teisės į teisingą teismą elementai yra glaudžiai susiję, o keli iš svarbiausių šios teisės elementų – lygiateisiškumo, rungtyniškumo bei tiesioginio dalyvavimo išraiška yra minėtos kaltinamojo teisės įgyvendinimas. Teisingo teismo elementas – rungimosi principas užtikrinamas teisme dalyvaujant kaltinamajam, o pats principas suponuoja, kad nubaudimas neišklausius kaltinamojo ir nesuteikus jam galimybės užduoti klausimus negalimas.

Apžvelgus teismų sprendimus pastebėtina, kad EŽTT konstatavus Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies pažeidimą kartu konstatuojamas ir teisingo teismo pažeidimas, o išanalizavus pagrindinių teisingo teismo elementų turinį teigtina, kad teismams vis dar kyla šios teisės įgyvendinimo problemų paminant kaltinamojo teises.

[76] Lijana Štarienė, *op. cit.*, 293.
[77] Tatishvili v. Russia, Eur. Ct. H. R. 1503/02 (2007).
[78] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 307-308.

2. PROCESO DALYVIŲ SAUGUMO BAUDŽIAMAJAME PROCESE PUSIAUSVYRA

2.1.Kaltinamojo teisė tiesiogiai dalyvauti teisme

Nekyla abejonių, kad kaltinamasis yra svarbiausias ir pagrindinis dalyvis teisiamajame posėdyje. Įprastiniame procese be kaltinamojo toks posėdis neįmanomas ir iškvietus į teismą, jis atvykti privalo.[79] Teismas yra pasakęs: „<...> *Teisė dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme yra viena esminių kaltinamojo procesinių garantijų. Šios teisės užtikrinimas sudaro galimybes efektyviausiu būdu įgyvendinti kaltinamajam priklausančias procesines teises ir prisideda prie teisingo teismo baigiamojo procesinio sprendimo priėmimo. Todėl pagrindinė bylos nagrinėjimo teisme taisyklė yra ta, kad byla pirmosios instancijos teismo posėdyje nagrinėjama kaltinamajam dalyvaujant (BPK 246 straipsnio 1 dalis)*“.[80] Būtent kaltinamojo tiesioginis dalyvavimas bylos nagrinėjime užtikrina sąžiningą procesą su galimybę įgyvendinti įstatymuose numatytas teises.

BPK 246 straipsnio 1 dalyje[81] numatyti atvejai kada galimas bylos nagrinėjimas be kaltinamojo, t. y. kaltinamajam nesant Lietuvos Respublikoje (tą turi patvirtinti dokumentai, kad jis tikrai užsienyje ir žino apie posėdžio vietą ir laiką) ar vengiant atvykti. Nuo 2016 metų sausio 1 dienos ši straipsnio dalis papildyta ir numatyta, kad asmeniui, kuris negali atvykti į teismą nagrinėjimo metu, laikomam areštinėje ar kitoje kalinimo ar pataisos įstaigoje, teisė dalyvauti teisme užtikrinama garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš bylų nustatė šios teisės pažeidimą: „*BPK 236 straipsnis reikalauja nagrinėjimo teisme dalyvius į teisiamąjį posėdį iškviesti šaukimu. Tačiau teisėja neįgyvendino šios įstatymo jai suteiktos teisės. Žinodama konkrečią teisiamojo gyvenamąją vietą JAV, kuri buvo nurodyta A. N. Č-io prašymuose, per visą bylos nagrinėjimo laikotarpį, kuris tęsėsi daugiau nei metus laiko, ji įstatymo nustatyta tvarka A. N. Č-io į vyksiančius teismo posėdžius nekvietė, apie posėdžių vietą ir laiką jam nepranešė, paiešką vykdantiems pareigūnams šių duomenų taip pat nepranešė ir vykstant A. N. Č-io paieškoms bylą išnagrinėjo pastarajam nedalyvaujant*“.[82]

---

[79] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai, supra* note 8, 31.
[80] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-537/2012.“
[81] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“ *supra* note 1.
[82] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392/2005.“

Dar vienas atvejis kai byla gali būti nagrinėjama nedalyvaujant kaltinamajam yra jo laikinas ar visiškas pašalinimas iš teismo salės, bet tai daroma išimtinais atvejais, pavyzdžiui už nepagarbą teismui, nepaisant įspėjimo pakartotinai pažeidžiant teismo posėdžio tvarką. Teismas šio aspektu yra pasisakęs: „<...> *Taikant BPK 259 straipsnio 1 dalyje numatytą laikiną ar visišką kaltinamojo pašalinimą iš teismo posėdžių salės nagrinėjant jo paties bylą, minėtos kaltinamojo teisės akivaizdžiai suvaržomos. Todėl ši poveikio priemonė turėtų būti motyvuota, proporcinga padarytam pažeidimui ir taikoma išnaudojus galimybes nuraminti pažeidėją, išaiškinus kaltinamajam šios priemonės padarinius. <...> EŽTT praktikoje kaltinamojo pašalinimas iš teismo salės vertinamas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), taikomą kartu su šio straipsnio 3 dalies c (teisė gintis pačiam ar per gynėją) ir d (teisė apklausti liudytojus) punktais*“.[83] Sutinkama, su EŽTT nuomonę, kad toks pašalinimas laikomas tinkamu, jei asmuo supranta savo netinkamo elgesio procesinius padarinius ir taip sąmoningai atsisako savo teisės dalyvauti teisme, o asmens elgesys neatitinkantys elementarių elgesio standartų negali būti toleruojamas.

Kaltinamojo dalyvavimas procese susijęs ir su tiesioginiu ir žodiniu bylos nagrinėjimo principu. BPK komentare nurodyta, kad šis principas suteikia galimybę teisme, betarpiškai ir dalyvaujant visiems proceso dalyviams, ištirti visas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą.[84] Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje tiesiogiai nėra nurodyta kaltinamojo teisė dalyvauti teisme, bet teisės numatytos to paties straipsnio 3 dalyje, pavyzdžiui, teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, gintis pačiam ar per pasirinktą gynėją, gauti nemokamą vertėjo pagalbą gali būti iš esmės įgyvendintos tik pačiam kaltinamajam asmeniui tiesiogiai dalyvaujant teisme. Pats nedalyvavimas, t. y. procesas *in absentia* nepažeidžia Konvencijos jei asmeniui suteikiama teisė į naują bylos nagrinėjimą. Pažeidimas yra tada kai kaltinamasis, nedalyvavęs teisme ir vėliau netenka galimybės dalyvauti teisminiame nagrinėjime, nenustačius, kad jis pats atsisako gintis ir dalyvauti arba vengia teismo.[85] EŽTT byloje *Stoichkov prieš Bulgariją*, nustatė šiurkštų teisingumo paneigimą, kadangi nesant asmens atsisakymui savo teisės dalyvauti teisme buvo atsisakyta iš naujo nagrinėti bylą jam dalyvaujant. Taip pat teismas šioje byloje pažymėjo, kad: „<...> *nuosprendis negali būti akivaizdaus ir šiurkštaus atsisakymo užtikrinti teisingą ir sąžiningą procesą rezultatu*“.[86] Byloje *Sejdovic prieš Italiją* teismas nustatė, kad asmeniui besislapstant ar pabėgus iš šalies, negalima daryti išvados, kad asmuo atsisako savo teisės dalyvauti procese ir valstybė privalo užtikrinti jo informavimą apie teismo posėdžio laiką ir kaltinimus. Šioje byloje taip pat nustatyta, kad kaltinamajam sulaikytam kitoje šalyje neturint

[83] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 80.
[84] Gintaras Goda et al, *supra* note 47, 74.
[85] Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011) , 457.
[86] Stoichkov v. Bulgaria Eur. Ct. H. R. 9808/02 (2005). § 51

galimybės laiku susisiekti su advokatu ir paduoti skundo per atitinkamą laikotarpį, užkirstas kelias pasinaudoti jo teisėmis.[87] Taigi valstybės pareiga yra užtikrinti asmens galimybę efektyviai dalyvauti procese, o procesas *in absentia* pateisinamas tik tokiu atveju, kai valstybei išnaudojus visas priemones nustatyti asmens buvimo vietą, asmuo pats atsisako savo teisės dalyvauti arba jo vengia. Pabrėžiama, kad atsisakymas negali būti preziumuojamas, jis turi būti nedviprasmiškas, laisvavališkas, gali būti išreiškiamas tiek tiesiogiai (žodžiu, raštu), tiek netiesiogiai. Laikomasi pozicijos, kad informuotam apie visas svarbias aplinkybes kaltinamajam ir jam pačiam nepranešus apie nedalyvavimą baudžiamojoje byloje, manoma, kad jis savanoriškai atsisako atitinkamos teisės dalyvauti byloje ir tai nelaikoma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimu.[88] Būtent asmens informuotumas ir jo laisvanoriškas sprendimas dėl dalyvavimo teismo posėdyje turi įtakos sprendimui dėl teisės dalyvauti teisme pažeidimo.

Svarbu tai, kad asmeniškas, betarpiškas dalyvavimas apeliaciniame teisme, priešingai nei pirmos instancijos teisme, priklauso nuo klausimų pobūdžio, pavyzdžiui, tik teisės klausimai, nuo to, ar asmuo dalyvavo pirmos instancijos teisme bei ar sprendimas turi įtakos šiam asmeniui ir jo teisėms.[89] Byloje *Kamasinki prieš Austriją* teismas nepripažino asmens teisės dalyvauti teisme pažeidimo, nes apeliacinės instancijos teismas nesprendė jo bausmės griežtinimo klausimo, įrodymai nebuvo vertinami iš naujo, o pats asmuo dalyvavo byla nagrinėjant pirmos instancijos teisme bei viso proceso metu turėjo atstovą. Šioje byloje taip pat pasakyta, kad sprendžiant asmens dalyvavimo klausimą vertinama, ar įpareigojimų nustatymas valstybei užtikrinti tokio asmens dalyvavimą yra proporcingas.[90] Taigi apeliaciniame teisme pažeidimą lemia sprendžiami klausimai ir nedalyvavimas nesukėlęs asmens teisėms jokių padarinių yra pateisinamas.

Asmens dalyvavimas negali būti tik formalus, jis visada turi būti efektyvus, t.y. kaltinamajam suprantant savo teises, padėtį byloje ir jos esmę. Pažymima, kad kaltinamajam yra suteikta Konstitucijoje įtvirtinta teisė nedalyvauti savęs kaltinimo procese, bet tai netrukdo pasinaudoti jam suteikta teise aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese. Aktyvus dalyvavimas pasireiškia: duomenų teisinančių, lengvinančių atsakomybę pateikimas, įrodymų gavimo, jų patikimumo, leistinumo, tikrumo, sąsajumo ginčijimas, parodymų apie nusikalstamą veiką davimas.[91] Kaltinamojo aktyvaus dalyvavimo nuostata įtvirtinta BPK 22 straipsnio 3 dalyje garantuoja teisę: pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus, apskųsti teismo nuosprendį ir nutartis, turėti

[87] Sejdovic v. Italy, Eur. Ct. H. R. 56581/00 (2004).
[88] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 360-361.
[89] *Ibid*, 356.
[90] Kamasinki v. Austria, Eur. Ct. H. R. 9783/82 (1989), § 107.
[91] Rima Ažubalytė et al., *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2014), 99.

gynėją ir kitas teisės[92]. Šią poziciją patvirtino taip pat teismas: „*A. G., dalyvaudamas teismo posėdyje, turėjo teisę pateikti prašymus, teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus, duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų; dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo; kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu. Iš 2015-07-16 teisiamojo posėdžio protokolo matyti, kad apklausus kaltinamąjį ir liudytojus, paskelbus baudžiamosios bylos medžiagą, prieš baigiant įrodymų tyrimą buvo paklausta, ar proceso dalyviai turi prašymu, papildymų, tačiau nei nuteistasis A. G., nei kiti proceso dalyviai prašymų, papildymų nepateikė <...> Atkreiptinas dėmesys, jog teismo posėdis buvo atidėtas 30 minučių, tad kaltinamasis turėjo galimybę pasitarti su gynėja, susipažinti su bylos medžiaga, prašyti pertraukos ir pasirinkti kitą gynėją. Paminėtų aplinkybių pagrindu konstatuojama, kad A. G. procesinės teisės pažeistos nebuvo, jam buvo sudarytos visos galimybės pasinaudoti procesinėmis teisėmis bei įstatymų numatytomis galimybėmis, tačiau jis jomis nepasinaudojo. Tai tik patvirtina, jog esminių procesinių pažeidimų, galinčių turėti įtakos priimto nuosprendžio teisėtumui, padaryta nebuvo*“.[93] Taigi, galima teigti, kad kaltinamasis visais byloje sprendžiamais klausimais turi teisę pareikšti savo poziciją ir ji privalo būti išklausyta ir įvertinta bylą nagrinėjančio teismo. Šiais veiksmais kaltinamasis įgyvendina jam suteiktą teisę gintis.

Svarbu tai, kad kaltinamajam, esant poreikiui, įgyvendinant šias teises suteikiama advokato, vertėjo ar kitų specialistų pagalba, kad jis galėtų suprasti proceso esmę, prieš jį duodamus parodymus bei užtikrintų veiksmingą gynybą. Pavyzdžiui, mažamečio ar asmens su menkesniais intelektiniais gebėjimais teisė į efektyvų dalyvavimą gali būti užtikrinta procesui vykstant specialiame teisme arba procese dalyvaujant tinkamam atstovui.[94] Pritartina tokiai nuostatai ir manoma, kad pažeidžiami asmenys turi būti ypatingai saugomi, tam kad būtų užtikrintas teisingumo įgyvendinimas, kadangi jų pačių galimybės yra ribotos.

Pastebėtina, kad kaltinamasis įrodinėjimo procese gali būti pasyvus, bet laisvavališkas atsisakymas jam suteiktų teisių įrodinėjimo procese užkerta kelia skųstis dėl teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams pažeidimo. Kalbant apie nepilnamečių apklausas vykdomas ikiteisminiame tyrime, informavus kaltininką (įtariamąjį) apie jo teisę apklausti tokius liudytojus, bet jam neatvykus ar atsisakius, taip išreiškiant nenorą užduoti klausimus, teisme prašant iškviesti apklaustą nepilnametį liudytoją, prašymas gali būti netenkinamas o jo teisė į gynybą nebus pripažinta pažeista, motyvuojant to, kad kaltinamasis pats atsisakė savo teisių.[95] Lietuvos

[92] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra* note 1.
[93] “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-831-317/2015.“
[94] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 358.
[95] Rima Ažubalytė et al., *Baudžiamojo proceso teisė, supra* note 91, 100-101.

Aukščiausiasis Teismas patvirtino šią poziciją paneigdamas teiginį, kad kaltinamajam buvo suvaržyta teisė apklausti kaltinimo liudytoją: „<...> *Šis teiginys siejamas su tuo, kad L. R. ir jo gynėjas neturėjo galimybės užduoti klausimų Š. S. Pirmosios instancijos teismo posėdyje, vykusiame 2006 m. kovo 2 d., minėtas asmuo paprašė leidimo nedalyvauti teismo posėdžiuose. Prokuroras šį prašymą palaikė, o kiti nagrinėjimo teisme dalyviai, kaip nurodoma teismo posėdžio protokole, tam neprieštaravo. Teismas prašymą tenkino motyvuodamas tuo, kad Š. S. yra nepilnametis, apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo, jo parodymai perskaityti teismo posėdyje, jis patvirtino, kad ikiteisminio tyrimo metu davė teisingus parodymus, buvusių įvykių detaliai nebeprisimena, o tolesnis dalyvavimas procese gali sukelti psichinę traumą. Toks sprendimas nepažeidžia nei BPK 186 straipsnio nuostatų, nei kasatoriaus minimo Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies „d“ punkto, kurio interpretavimas ir taikymo praktika atskleisti Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (Teismų praktika, Nr. 25, 26, sprendimai bylose, pvz., C. R. R. Scheper prieš Nyderlandų Karalystę ir kt.)*“.[96]

Kaip viena iš kaltinamojo aktyvumo įrodymų teisme išraiškų yra jo teisė reikšti prašymus, pavyzdžiui, nušalinti teismą, iškviesti papildomus liudytojus, ištirti tam tikrus duomenis ir pan. Pabrėžiama, kad teikti prašymus kaltinamasis gali tiek įsakmiai konkrečiuose BPK straipsniuose nurodytais atvejais, tiek nenumatytais kodekse atvejais, kai konkretus klausimas kyla teisme.[97] BPK nėra pateikiamas baigtinis sąrašas klausimų, dėl kurių galima teikti prašymus, todėl kaltinamasis gali teikti prašymus bet kokiais klausimais lemiančiais tiesos nustatymą.[98] Visi kaltinamo asmens prašymai skirstomi į prašymus, susijusius su įrodymų gavimu ir su tuo nesusijusius. Būtina pabrėžti, kad ši kaltinamojo teisė nėra absoliuti, o teismas apsvarstęs prašymą gali jo netenkinti, nusprendęs, kad jis neturi reikšmės bylos aplinkybių ištyrimui.[99] Taigi, teismas dėl kiekvieno prašymo turi priimti motyvuota nutartį, pavyzdžiui, esant prašymui iškviesti liudytoją teismas atsižvelgia į aplinkybes, dėl kurių bus apklausiami tokie liudytojai, pobūdį ir reikšmę, bei apsvarstyti ar neapklausus prašomo liudytojo nebus pažeista kaltinamojo teisė. Dėl prašymų pateikimo stadijos teismas yra pažymėjęs: „*Baudžiamojo proceso įstatymas suteikia teisę tiek kaltinamajam, tiek jo gynėjui pateikti prašymus ir ši teisė gali būti realizuojama ne tik po to, kai byloje esantys įrodymai ištirti, bet ir įrodymų tyrimo metu. Visus prašymus ir kitus klausimus, iškylančius nagrinėjant bylą teisme, teismas privalo spręsti ir sprendžia priimdamas motyvuotas protokolines ar rašytines nutartis*

[96] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 372/2007.“
[97] Gintaras Goda et al, *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*, t. 1 (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003) 55.
[98] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai*, *supra* note 8, 142-143.
[99] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai, supra* note 8, 40.

(BPK 253 straipsnis)“.[100] Taigi prašymai gali būti teikiami tiek įrodymų tyrimo metu, tiek baigiant įrodymų tyrimą.

Ne mažiau svarbi kaltinamojo aktyvumo išraiška yra kaltinamojo įrodymų teikimas ir dalyvavimas juos tiriant. Įrodymų teikimas suvokiamas kaip kaltinamojo pateikimas teismui duomenų, kurie vėliau gali būti pripažinti įrodymais.[101] Tai yra vienas iš rungimosi principo elementų, reiškiantis kaltinamojo teisę dalyvauti teisme įrodymų tyrimo metu. Tą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „*Pagal BPK 22 straipsnio 3 dalį, kurioje detalizuotos kaltinamojo teisės, kaltinamasis turi teisę teikti prašymus, teikti įrodymus, dalyvauti juos tiriant bei kitas įstatyme išvardytas teises.<...> Pagal BPK 270 straipsnio bei 324 straipsnio 2 dalies nuostatas pateikti prašymus vienodas teises turi visi bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, todėl teismas, spręsdamas prašymus, vadovaujasi kriterijumi – ar pateiktas prašymas turi reikšmės išsamiam ir nešališkam bylos aplinkybių ištyrimui*“.[102] BPK numatyta nemažai nuostatų, numatančių šios teisės realizavimą, pavyzdžiui BPK 270, 275-276, 279-286, 289-292 straipsniai. BPK 292 straipsnyje galioja taisyklė palanki kaltinamajam, tai yra ištyrus jau esamus įrodymus, proceso dalyviai paklausiami ar nenori papildyti įrodymų tyrimą ir kuo.[103] BPK komentare analizuojant šią nuostatą pažymima, kad proceso dalyviai baigus tirti esamus įrodymus gali papildomai apklausti jau apklaustus asmenys, pakviesti papildomus liudytojus, išreikalauti reikšmingus dokumentus ir kt., taip papildant įrodymų tyrimą. Užtikrinant asmenų lygybės ir rungymosi principus prieš priimant sprendimą teismas dėl pareikštų prašymų išklauso kitų proceso dalyvių pastebėjimus ir nuomones. Dalyviams klausimų neturint , posėdžio pirmininkas skelbia įrodymų tyrimą baigtu.[104]

Užtikrinant kaltinamojo teisę į tiesioginį dalyvavimą teisme, jam suteikiama teisė turėti gynėją. Būtent gynėjo dalyvavimas siejamas su kvalifikuotos teisinės pagalbos užtikrinimu. Ši teisė numatyta Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje užtikrina kaltinamojo teisę gauti efektyvią pagalbą saugančią nuo neteisingo nuteisimo. EŽTT yra pažymėjęs, kad gynėjo paslaugos užtikrinamos kaltinamajam bet kurioje stadijoje.[105] Lietuvos teismai šiuo aspektu yra pastebėję, kad „<...> *asmens teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą, yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiomis sąlygomis. Iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat ir teisės turėti advokatą, kyla valstybės pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias*

[100] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-154/2008.“
[101] Gintaras Goda et al, *supra* note 97, 56.
[102] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 51.
[103] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai*, *supra* note 8, 42.
[104] Gintaras Goda, et al, *supra* note 47, 173-174.
[105] Borisenko v. Hungary, Eur. Ct. H. R. 852/1999 (2002), § 7.5.

teises būtų reali“.[106] Praktikoje taip pat išaiškinta, kad „<...> *teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam, be kitų įstatymo garantuotų teisių, išaiškinti ir šių proceso dalyvių teisę į gynybą, o esant būtinybei ją užtikrinti;<...> Gynėjo dalyvavimo užtikrinimas – tai jo kvietimas ir (ar) paskyrimas, o gynybos organizavimas iš esmės yra ginamojo ir jo gynėjo, tiek paskirto remiantis teisinės pagalbos teikimo tvarka, tiek privačiai finansuojamo, tarpusavio susitarimo reikalas. Teisėsaugos institucijos negali būti atsakingos už kiekvieną paskirto teikti teisinę pagalbą gynėjo darbo trūkumą (Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai: Daud prieš Portugalija Nr. 22600/93; Lagerbolm prieš Švedija Nr. 26891/95). Jos privalo įsikišti tik tada, kai nemokamą teisinę pagalbą teikiančio gynėjo nesugebėjimas veiksmingai ginti yra akivaizdus arba šių institucijų, tarp jų ir teismo dėmesys į šį nesugebėjimą pakankamai atkreiptas kokiu nors kitu būdu*“.[107]

Siekiant užtikrinti sąžiningą procesą kaltinamasis ir gynėjas turi turėti galimybę bendrauti konfidencialiai. Būtent konfidencialumas siejamas su efektyvia pagalba ir neribotomis gynėjo galimybėmis padėti kaltinamajam. 1999 metais BPK galiojo nuostata (58 str.), kad esant abejonėms dėl visapusiško bylos aplinkybių ištyrimo jeigu gynėjas ir sulaikytas įtariamasis/kaltinamasis per 15 pirmų dienų turės konfidencialius pasimatymus, juose galėjo dalyvauti tardytojas ar kvotėjas.[108] Tokia nuostata ribojo gynėjo darbo efektyvumą ir leido pareigūnams kontroliuoti pokalbius, pažeidė sąžiningo proceso principą, o Europos Tarybos rezoliucijoje „Minimalaus elgesio su suimtaisiais asmenimis taisyklių“ minima, kad nors policijos ar kalėjimo tarnautojo pokalbio tarp kaltinamojo ir jo gynėjo stebėjimas yra leidžiamas, bet jo klausymasis draudžiamas.[109] Kaip sąžininga ir atitinkanti kaltinamojo interesus vertinama, galiojančio BPK 48 straipsnio 3 dalyje numatyta nuostata, kad gynėjo pasimatymai su klientu turi vykti be pašaliečių[110] kas atitinka Konvencijos 6 straipsnio 3 dalį.

Viena iš kaltinamojo teisės dalyvauti įrodymų tyrime teisme ir gynybos teisės išraiškų taip pat yra teise apklausti liudytojus, teisinėje literatūroje dar vadinama konfrontacijos teise.[111] Šios teisės išraiška įtvirtinta BPK 44 straipsnio 7 dalyje, suteikiančioje galimybę remtis EŽTT praktika, kadangi šio straipsnio formuluotės panašios į vartojamas EŽTK 6 straipsnyje. BPK komentare pažymima, kad būtent 7 dalis yra susijusi su rungimosi principu ir realizuojama

[106] “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-101-634/2015“.
[107] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-704/2007.“
[108]“Baudžiamojo proceso kodeksas“ 1999-11-04 žiūrėta 2016 02 20 http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=91231&p_query=&p_tr2=
[109] “Europos Tarybos Ministrų Tarybos Rezoliucijos AA 73 priedas.“
[110] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“ *supra* note 1.
[111] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 143.

dalyvaujant teismo posėdyje.[112] Kasacinės instancijos teismas dėl šios kaltinamojo teisės yra pasisakęs, kad „*BPK 22 straipsnio 3 dalyje, 44 straipsnio 7 ir 8 dalyse nustatyta, kad kaltinamasis turi teisę gintis pats, gintis per pasirinktą ar paskirtą gynėją, reikšti prašymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimus liudytojams, nukentėjusiesiems. Teisę užduoti klausimus garantuoja ir BPK 275 straipsnis. Kaltinamojo teisių užtikrinimas susijęs su rungimosi principo, įtvirtinto BPK 7 straipsnio 1 dalyje, realizavimu*“.[113] Taigi, ši teisė numatyta ne viename tiek BPK, tiek EŽTK straipsnyje ir gan plačiai taikoma.

Problemų realizuojant šią teisę kyla procese dalyvaujant anoniminiams liudytojams arba remiantis tokių liudytojų parodymais. Esant tokiai situacijai vadovaujamasi BPK 282, 301 bei 198-204 straipsniais. Plačiau apie šios kaltinamojo teisės realizavimą bei problemas teismų praktikoje bus rašoma šio darbo trečiame skyriuje.

Apibendrintai galima teigti, kad kaltinamasis yra pagrindinis dalyvis teisiamajame posėdyje o jo teisė tiesiogiai bei aktyviai dalyvauti teisme ir gintis yra užtikrinta, jei jis turi galimybę realizuoti teises, numatytas BPK 22 straipsnio 3 dalyje bei Konvencijos 6 straipsnyje. Nors Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje tiesiogiai nėra įvardinama kaltinamojo teisė dalyvauti teisme, bet teisės, numatytos 3 dalyje suponuoja šią teisę ir gali būti iš esmės įgyvendintos tik pačiam kaltinamajam tiesiogiai dalyvaujant teismo posėdyje taip užtikrinant visas procesines garantijas. Procesas in absentia nepažeidžia procesinių garantijų, jeigu asmeniui suteikiama teisė į bylos nagrinėjimą. EŽTT kaip sąmoningą atsisakymą dalyvauti teisme laiko asmens pašalinimą iš teismo salės jam suprantant savo netinkamo elgesio padarinius. O pats atsisakymas turi būti laisvavališkas ir negali būti preziumuojamas.

Tiesioginis asmens dalyvavimas siejamas su efektyviu procesu. Pabrėžiama, kad asmuo dalyvaudamas procese tiesiogiai gali būti pasyvus. Jeigu kaltinamasis laisvanoriškai atsisako ir aktyviai nedalyvauja procese, pavyzdžiui užduodant klausimus, jis netenka galimybės vėliau skųstis dėl šios teisės pažeidimo. Aktyvus tiesioginis dalyvavimas asmeniui garantuoja teisę teikti prašymus, reikšti nušalinimus, teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, užduoti klausimus nagrinėjimo teisme metu, apskųsti teismo nuosprendį ir nutartis, naudotis gynėjo paslaugomis ir kitas teisės. Viena iš aktyvumo išraiškų yra teisė teikti prašymus įgyvendinama tiek įrodymų tyrimo metu, tiek šio proceso pabaigoje. Pastebėtina, kad prašymų teikimas nėra absoliutus ir teismas motyvuotai gali juos atmesti ir tai nereikš jo šališkumo. Kaip absoliučios teisės pavyzdys yra kaltinamojo teisė į gynybą, kuri kaip tiesioginio dalyvavimo išraiška siejama su kvalifikuotos pagalbos užtikrinimu ir kaltinamojo apsauga nuo neteisingo nubaudimo. Taip pat tiesioginis

[112] Gintaras Goda et al, *supra* note 47, 94.
[113] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-154/2008.“

dalyvavimas siejamas ir su kaltinamojo dalyvavimu įrodymų tyrime. BPK numato nemažai esama nemažai teisinių nuostatų, sudarančių prielaidas realizuoti šią teisę.

2.2.Liudytojo interesų apsauga: anonimiškumas

Norint užtikrinti veiksmingą baudžiamąjį procesą būtina užtikrinti proceso dalyvių saugumą. Liudytojo paskirtis baudžiamajame procese – iškviestam atvykti ir duoti teisingus parodymus, prioritetą teikiant viešo intereso gynybai.[114] Šis subjektas baudžiamajame procese – tai „gyvas“ įrodymų šaltinis, dažniausiai net pagrindinis, todėl byloje atlieka svarbų vaidmenį. Jo parodymų turinys turi įtakos teismų sprendimams[115], o patys parodymai gali atvesti prie kitų įrodymų.[116] Kai kurių autorių teigimu, liudytojų parodymai sudaro apie 90 proc. informacijos naudojamos teismo sprendimams pagrįsti.[117] Paradoksalu tai, kad nors liudytojų parodymai plačiai naudojami, tačiau šios informacijos patikimumas nėra didelis, nes žmogaus atmintis yra ribota, o įvykio įsiminimui ir atgaminimui įtakos turi tokie faktoriai kaip emocijos, intelektas, išsilavinimas ir kt.[118] EŽTT byloje *Kostovski prieš Nyderlandus*[119] pažymėjo, kad liudytojo parodymų vertinimui nacionaliniams teismams suteikta „*autonomiško interpretavimo*“ savybė. Ši savybė reiškia, kad teismai, vertindami liudytojo parodymus, turi vertinti ir liudytojo vidinius įsitikinimus, vertybes, kuriomis remiantis jis vertina susiklosčiusią situaciją ir visą galimą informaciją.

Svarbu ir tai, kad būtent šiam baudžiamojo proceso subjektui gali būti daromas neteisėtas poveikis, o viešame procese liudytojui gali būti užduodami klausimai, todėl jo saugumo jausmas sumažėja, kas gali turėti įtakos parodymų turiniui. Parodymų formavimosi procesui įtakos turi asmens psichologinės, intelektinės savybės ir tik laisvi bei niekieno nesąlygoti parodymai yra teisingo proceso garantas.[120]

Nors teisinės (procesinės) apsaugos priemonės reikalauja nemažai išteklių, bet kalbant apie liudytojus būtina užtikrinti jų saugumą ir interesų apsaugą tam, kad jie be kliūčių vykdytų

---

[114] Raimundas Jurka, „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai“ *Jurisprudencija,* 1 (115) (2009): 367.

[115] Mirosława Kalinowska-Zajdak, „Rola świadka w procesie karnym - prawa i obowiązki“ http://www.bydgoszcz.po.gov.pl/dokumenty_i_wzory/Informacje/Rola%20swiadka%20-%20podstawowe%20prawa%20i%20obowiazki%20.pdf

[116] Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese* (Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009) 136.

[117] Tadeusz Hanausek, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa* (Katowice: Wydawnictwa Prawnicze "Polbud", 1993) 51.

[118] Robert Netczuk, „Środki ochrony świadka w polskim procesie karnym“ http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hMDRUH25zQ8J:www.kcik.pl/doc/Srodki_ochrony_swiadka_w_procesie_karnym.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=lt

[119] Kostovski v The Netherlands, Eur. Ct. H. R. 11454/85 (1989).

[120] Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*, *op. cit.*, 136- 138.

savo funkciją – padėtų nustatyti tiesą byloje. Pritartina nuomonei, kad liudytojas negali būti tik „informaciniu pašaru“ reikalingu tik tiesos nustatymui, todėl būtent valstybė nepažeidžiant liudytojo teisių privalo įtikinti jį bendradarbiauti ir tuo pačiu garantuoti saugumą.[121] Jei liudytojas bus traktuojamas tik kaip įrodinėjimo priemonė, kils grėsmė įrodymų patikimumui o pats asmuo nenorės padėti teisėsaugos institucijoms išsiaiškinti nusikaltimą, todėl privaloma paisyti jo interesų ir tai daryti itin kruopščiai. Įdomiai šiuo aspektu pasisakė saugomas liudytojas, teigdamas, kad saugumą užtikrinti pareigūnams gali prireikti ir metų, o nusikalstamo pasaulio atstovai neigiamai paveikti asmenį gali mažiau nei per pusvalandį.[122] Taigi liudytojas, turintis pareigą dalyvauti procese duodant parodymus turi teisę būti saugus vykdant savo funkcijas.

Saugumas – tai ne tik priemonė, padedanti užtikrinti parodymų patikimumą, jis glaudžiai susijęs su asmens interesais ir siekiais.[123] Saugumo jausmo užtikrinimas yra būtinas, kadangi baimės jausmas neigiamai veikia ne tik asmens psichiką bet ir riboją žmogaus veiklą. Teisinis saugumas gali būti apibrėžiamas kaip „*teisės sureguliuota konstitucinių ir teisinių asmens, visuomenės, visos nacijos interesų saugumo būsena, nekelianti grėsmės jausmo*“, o jo esmė yra apsaugoti visus visuomenės narius nuo neigiamų padarinių ir sumažinti jų galimą teisinę riziką.[124] Atsižvelgiant į teisėsaugos institucijų saugumo užtikrinimą liudytojui bei jo pasitikėjimą teisėsaugos organais liudytojų parodymai gali būti: nepilni, atrankiniai, paminant svarbius faktus, pavyzdžiui, neminint kaltų asmenų savybių galinčių padėti juos atpažint.[125] Todėl norint išvengti liudytojo pasyvumo ir nenoro bendradarbiaut būtina užtikrinti jo teisinį saugumą.

Užtikrinus liudytojo saugią padėtį apsaugomi yra ir jo parodymai. Liudytojo apsaugos paskirtį sudaro keli aspektai. Visų pirma, saugumas turi būti suvokiamas plačiau ir siejamas ne tik su liudytojo, bet ir jo artimųjų bei turto apsauga. Antra, esant potencialiam liudytojui, paaiškėjusiam atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, turi būti užtikrintas jo saugumas dar neprasidėjus procesiniams santykiams siekiant, kad jį išsaugotu kaip potencialų liudytoją. Apsauga turi būti siejama ne tik su procesinėmis teisinėmis priemonėmis, bet ir su asmens konstitucinių teisių užtikrinimu. Europos Tarybos rekomendacijoje „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“[126] skatinama numatyti liudytojų apsaugos programas, kurios teiktų teisinę, psichologinę, socialinę ir finansinę paramą, o taip pat pažymėta, kad ypatingai svarbu dėmesį

[121] Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese, supra* note 116, 132, 137.
[122] *Ibid*, 138.
[123] *Ibid*, 135.
[124] Александр Федорович Галузин, „Правовая безопасность как самостоятельный вид безопасности“ *Право и политика*, N 12, 2007. http://www.center-bereg.ru/m2964.html
[125] Marek Czeszkiewicz, „Zagadnienia Wybrane Instytucji Świadka Anonimowego“ UNIWERSYTET WARSZAWSKI WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI -Studium Problematyki Zorganizowanej Przestępczości i Terroryzmu - WARSZAWA 2006, 6.
[126] „Council of Europe. Committee of Ministers. Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence. 13 of 10 September 1997 Recomendation No. R (97).“

skirti apsaugai tokių asmenų, kurie gali patirti bauginimą organizuoto nusikalstamumo ar šeimos nusikaltimų srityse.[127]

Valstybė turi užtikrinti ne tik liudytojo saugumą, bet ir jo parodymų patikimumą. Pats patikimumas siejamas su įrodymų teisingumu ir teisėtumu, o tai yra būtina veiksmingo įrodinėjimo proceso egzistavimo sąlyga.[128] Lietuvos Aukščiausias Teismas yra ne kartą minėjęs, kad liudytojo parodymų patikimumas yra „<...> *būtina sąlyga norint išvengti neteisingo ar nepagrįsto asmens nuteisimo (pvz., Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas)*“.[129] Siekiant užtikrinti tiek parodymų patikimumą, tiek liudytojų saugumą, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje paminėta, kad valstybė imdamasi visų būtinų priemonių užtikrintų liudytojų parodymų davimo laisvališkumą bei apsaugotų juos nuo bauginimo.[130] Svarbu tai, kad ir visuomenės nuomone, atsižvelgiant į apklausas, liudytojų apsauga turi būti garantuojama visų nusikaltimų atžvilgiu, o daugumos respondentų įsitikinimu, ši apsauga turi būti užtikrinama dar nepradėjus baudžiamojo proceso, trukti viso proceso metu ir net jam pasibaigus.[131] Pati apsauga suvokiama, kaip įstatymų numatytos ir valstybės institucijų vykdomos saugumo bei teisinės ir socialinės apsaugos priemonės, taikomos jei vykdančiam baudžiamąją procesinę veiklą asmeniui kyla pavojus, pavyzdžiui, gyvybei, sveikatai, fizinei neliečiamybei, nuosavybei, garbei ir orumui.[132]

Pastebėtina, kad anoniminių liudytojų parodymai yra gana ryškus nukrypimas nuo įrodymų betarpiškumo principo ir gali pažeisti kaltinamojo teises. Tačiau šis institutas yra pateisinamas norint apsaugoti liudytojo interesus ir išsiaiškinti nusikaltimą.[133] Natūralu, kad liudytojui svarbu, kad procese su juo būtų elgiamasi sąžiningai ir būtų apsaugoti jo interesai, todėl asmeniui patekus į procesą ne savo noru turi būti suteikta teisė reikalaut jo poreikių, pavyzdžiui saugumo (anonimiškumo), užtikrinimo.[134]

Taikant liudytojui anonimiškumą siekiama užkirsti kelią daryti asmeniui neteisėtą poveikį, sudaryti jam galimybę duoti teisingus parodymus bei apsaugoti tiek patį liudytoją, tiek jo artimuosius nuo pavojaus jų gyvybei, sveikatai ir kitoms vertybėms numatytoms BPK 199

---

[127] Raimundas Jurka, Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese, supra* note 116,139.

[128] Raimundas Jurka „Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą“, *supra note 8*, 30.

[129] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-367/2014“.

[130] “Europos Tarybos Rekomendacija Nr. Rec (2005) 9 dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. 2006. Vilnius.“

[131] Raimundas Jurka, *op.cit.*, 133-134.

[132] Олег Александрович Зайцев, *Государственная защита участников уголовного процесса* (Москва: Экзамен, 2001), 44.

[133] Константин Брониславович Калиновский, „Меры по защите участников уголовного процесса как общее условие предварительного расследования в российском уголовном процессе. // Проблемы государственной защиты участников уголовного судопроизводства“ *Материалы межвузовской конференции,* Санкт-Петербург, Северо-Западный филиал РПА МЮ РФ,(2007) 11-15.

[134] Raimundas Jurka, *supra* note 114, 373.

straipsnyje bei užtikrinti teisingumo vykdymą. Pabrėžiama, kad šie tikslai yra susiję ir anonimiškumas taikomas tik išimtinais atvejais, esant poreikiui gauti informaciją iš tokio liudytojo. Anonimiškumo institutas yra ribota saugumo užtikrinimo priemonė ir jo taikymas yra procesinė priemonė. Bet svarbu paminėti, kad ši priemonė baudžiamajame procese yra tikrai naudinga, nes užtikrinus liudytojo saugumą automatiškai parodymai tampa tikresni.[135]

Pats liudytojo anonimiškumas arba kitaip teisė į anonimiškumą suvokiama kaip asmens teisė prašyti teisėsaugos institucijų pareigūnų (prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno), kad asmuo turintys liudytojo procesinį statusą byloje taptų neidentifikuojamu, kitaip – paslaptimi byloje[136] arba taip vadinamu liudytoju „*in cognito*“.[137] Ši teisė lemia, kad tokie subjektai kaip įtariamasis/kaltinamasis, nukentėjusieji, jų gynėjai ir kiti atitinkami subjektai nežino duomenų galinčių identifikuoti asmens tapatybę.[138] Rekomendacijoje „Dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos“ anonimiškumas suvokiamas kaip liudytojų tapatybės duomenų neatskleidimas nei priešingai šaliai byloje, nei visuomenei.[139] Pažymima, kad asmens tapatybės duomenys tai informacija galinti padėti identifikuoti asmenį: asmens kodas, fiziniai, fiziologiniai, psichologiniai ir kiti konkrečiam asmeniui būdingi požymiai.[140] Tik užslaptinus šiuos duomenis ir proceso dalyviams jų nežinant anonimiškumo taikymas tampa tikslingas.

BPK yra įtvirtintas tiek absoliutus asmens duomenų įslaptinimo modelis – anonimiškumas, numatytas BPK 199 straipsnyje, tiek dalinis įslaptinimas, kuriuo kodeksas papildytas 2010 metais. Dalinis anonimiškumas taikomas jei asmeniui apsaugoti pakanka užslaptinti tik kai kuriuos duomenys, pavyzdžiui, asmens kodą, adresą. Pažymima, kad dalinis anonimiškumas suteikia papildomų privalumų: kompensuoja kaltinamojo teisės užduoti klausimus anoniminiams liudytojams ribojimus ir išlaiko pusiausvyrą tarp kaltinamojo teisių ir liudytojo teisės į saugumą.[141]

Absoliutus anonimiškumas kaip saugumo priemonė asmeniui taikomas tik esant visiems numatytiems pagrindams. Visų pirma, gresiant realiam pavojui liudytojui ar jo artimiesiems, sveikatai, laisvei ar turtui, tarnybos, verslo ar kitiems interesams.[142] Šis pagrindas ne atsitiktinai pirmas ir laikomas pagrindine taikymo priežastimi, nes asmuo kreipiasi į teisėsaugos institucijų

[135] Gintaras Goda, et. al., *supra* note 47, 537.
[136] Raimundas Jurka, *supra* note 116, 173.
[137] Stanisław Wyciszczak, Świadek incognito, “Prokuratura i Prawo” nr 1, (1996) 39.
[138] Raimundas Jurka, *op. cit.*, 173.
[139] “Europos Tarybos Rekomendacija Nr. Rec (2005) 9 dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje.“(2006).
[140] Raimundas Jurka, *op. cit.*, 174.
[141] *Ibid*, 178.
[142] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“, *supra* note 1.

pareigūnus pajutęs grėsmę savo saugumui arba teisėsaugos institucijų pareigūnas priima savarankiška sprendimą įvertinęs grėsmę.

EŽTT pažymėjo, kad vertindamas pavojaus realumą byloje *Krasniki prieš Čekijos Respubliką* būtina remtis byloje esančiais faktiniais duomenimis.[143] Taigi remiamasi ne prielaidomis, o objektyviomis aplinkybėmis. Realumo nustatymas gana problematiškas, nes žmogus gali būti linkęs fantazuoti arba pervertinti pavojaus grėsmę, o objektyviai pasakyti, kad davus parodymus liudytojo lauks neigiamos pasekmės nėra įmanoma. Beje pats liudytojas nevisada suvokia realią grėsmę, tas gali būti numatoma atliekant tyrimą, turint duomenų apie nusikaltėlių susidorojimo būdus su liudininkais.[144] Lietuvos apeliacinis teismas, aiškindamas realumo požymį nurodė, kad „*tai, jog baudžiamosios bylos medžiagoje nėra duomenų, patvirtinančių liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, ar jų šeimos narių gyvybei, sveikatai gresiantį realų pavojų, nereiškia BPK reikalavimų pažeidimo, nes tokių duomenų, kai dalis operatyvinės medžiagos yra įslaptinta ir sudaro valstybės paslaptį, byloje ir negali būti. BPK 201 straipsnio 5 dalis numato, kad bylos dokumentuose nebūtų informacijos, iš kurios būtų galima nustatyti tyrimo veiksme dalyvavusio ar kitame dokumente paminėto nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę. Tai reiškia, jog byloje negali būti ir duomenų, pagal kuriuos būtų galima spręsti, kad liudytojui, kuriam taikomas anonimiškumas, jo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams gresia realus pavojus, nes pagal tokius duomenis būtų galima lengvai nustatyti tokio liudytojo asmens tapatybę*“.[145] Generalinio prokuroro įsakyme „Dėl rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo“ 14.4 ir 14.5 punktuose numatoma, kad kaip grėsmės realumas gali būti suvokiamas vien grupės, darančios smurtinius nusikaltimus, egzistavimas o jau padarytas neteisėtas poveikis kaip pavyzdžiui bauginimas, keršijimas, kliūčių dalyvavimui byloje sudarymas rodo realumą.[146] Nepritartina tokiai teismų praktikai kai anonimiškumas taikomas vien todėl, kad byla susijusi su disponavimu narkotikais ir tas rodo pavojų liudytojams, nors konkrečioje byloje nėra duomenų patvirtinančių grėsmę[147], taigi pati grėsmė preziumuojama. Manoma, kad sąžiningas procesas užtikrinamas tik kiekvienoje byloje atskirai vertinant anonimiškumo taikymo pagrindus.

[143] Krasniki v. Czech Republic, Eur. Ct. H. R. 51277/99 (2006).
[144] Gintaras Goda, et. al., *supra* note 47, 538.
[145] “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-50/2014“.
[146] “Generalinio prokuroro įsakymas „„Dėl rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo“ I-114 (2014) prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=5a42e4c0ebdd11e3bb22becb572235f5
[147] Doorson v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 61996-II (1996).

Antra – šio liudytojo parodymai yra svarbūs byloje ir trečia – liudytojas dalyvauja byloje dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo.[148] Šie reikalavimai siejami su proporcingumo principo įgyvendinimu ir suponuoja, kad liudytojui, neturinčiam reikšmingos informacijos, anonimiškumo suteikimas kaip priemonė ribojanti kaltinamojo teisę į teisingą teismą nėra proporcinga.

Parodymų svarba yra vertinamasis požymis. Svarbūs parodymai rodo teisingumo interesą, nes gavus tokius parodymus didesnė tikimybė sėkmingai išspręsti bylą, o svarbos klausimą sprendžia prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas pagal bylos aplinkybes ir paties liudytojo parodymų esmę. Teismų praktikoje teigiama, kad „<...> *liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, Nr. 1 dalyvavo baudžiamajame procese dėl BK 260 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų, dėl kurių padaryto įtarimai buvo pareikšti A. G. ir R. E. Šios veikos pagal BK 11 straipsnio 2 dalį priskiriamos prie sunkių nusikaltimų, anoniminio liudytojo parodymai buvo svarbūs baudžiamojoje byloje, kadangi jis buvo tas asmuo, kuris tiesiogiai dalyvavo perkant-parduodant psichotropines medžiagas*“.[149] Kartu teismų praktikoje nurodoma, kad „ <...> *neaišku, kodėl yra pagrindas tiesiogiai su nagrinėjamu įvykiu niekaip nesusijusio, o vadinamojo liudytojo „girdėjau – sakė“ parodymus laikyti svarbiais* <...>“.[150] Kadangi įstatymo leidėjas nenurodo kokie yra šio pagrindo kriterijai, tai paliekama teismų diskrecijai, nors manytina, kad bent minimalus kriterijai galėtų būti įvardinti norint išvengti klaidų pirminiame baudžiamojo proceso etape.

Svarbus yra ir trečiasis formalus pagrindas – nusikaltimo sunkumas vertinamas vadovaujantis BK nuostatomis, nusakančiomis kaltininko įvykdytą nusikaltimą ir bausmę už jį. Šis pagrindas nors yra formalus, bet esminis. Jis rodo, kad anonimiškumas kaip išimtinė priemonė netaikoma esant nesunkiems nusikaltimams ar baudžiamiesiems nusižengimams.[151] Vertinant šį pagrindą pritartina nuomonei, kad pakeitus kaltinamajam kaltinimą ir dingus pagrindui nusakančiam nusikaltimo sunkumą, pavojus liudytojui nedingsta. Manoma, kad esant tokiai situacijai anonimiškumas turėtų būti tęsiamas arba asmeniui skiriamas dalinis anonimiškumas, pavyzdžiui, įslaptinant tik duomenis, padėsiančius jį rasti.[152]

Siekiant taikyti liudytojui anonimiškumą, būtina visų šios procesinės apsaugos priemonės pagrindų visuma. Teismų praktikoje teigiama, kad „*Nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas tik esant svarbioms priežastims, dėl kurių turi būti*

[148] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“, *supra* note 1.
[149] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2006.“
[150] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214/2013.“
[151] Gintaras Goda et. al., *supra* note 47, 539-541.
[152] Raimundas Jurka, *supra* note 116, 185.

užtikrinamas parodymus duodančio asmens duomenų slaptumas. <...> Anonimiškumo taikymo pagrįstumas turi būti tikrinamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Nepatikrinęs, ar egzistuoja būtini anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos, teismas negali liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymų laikyti pakankamai patikimais ir jais remtis priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį“.[153] Svarbu tai, kad numačius privalomus pagrindus prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsakingiau skiria šią apsaugos priemonę atsižvelgiant į reikalavimus ir išvengiama prokuroro savivalės ir nepagrįstu asmenų prašymų taikyti įslaptinimo institutą.

Taigi atitikus tiek anonimiškumo taikymo pagrindus, tiek sąlygas, paties asmens prašymu arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui anonimiškumą skyrus savo iniciatyva (BPK 198 str. 3d.), asmuo procesiniuose dokumentuose yra įvardinamas numeriu. Asmens tapatybę atskleidžiantys duomenys laikomi užantspauduotame voke su kurio turiniu gali susipažinti tik prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas bei teisėjas (BPK 201 str. 2d.).[154] Liudytojas tampa neprieinamu kitiems bylos dalyviams ir jo neįmanoma identifikuoti. Šiuo aspektu Apeliacinis Teismas yra pasisakęs: „*Iš byloje esančių procesinių dokumentų <...> matyti, jog juose nėra informacijos, iš kurios būtų galima nustatyti „P.K“ tapatybę. Tikrieji „P.K.“ tapatybės duomenys yra užslaptinti ir saugomi atskirai nuo baudžiamosios bylos medžiagos. <...> Taigi, nuteistojo R.Č. motyvas, kad įslaptintas liudytojas yra pardavėja R.R., tėra prielaida*“.[155] Priešinga situacija yra kai apie liudytojo tapatybę yra žinoma ir taikyti anonimiškumą jam beprasmiška: „*Iš byloje esančių teismo posėdžių protokolų ir teismų priimtų sprendimų nagrinėjamoje byloje negali būti daroma išvada, kad teismai būtų kruopščiai patikrinę anonimiškumo suteikimo liudytojui Nr. 5 pagrįstumą. Abejonių dėl būtinybės taikyti šiam liudytojui anonimiškumą kyla ir dėl tos priežasties, kad operatyvinių veiksmų atlikimo protokoluose yra nurodyti asmens, su kuriuo telefonu bendravo G. D., vardas ir pavardė. Byloje su šiais protokolais kartu pateiktose stenogramose nurodoma, kad jose užfiksuoti G. D. pokalbiai su liudytoju, kuriam taikomas anonimiškumas ir kuris pokalbių metu prisistato kaip „Vidas“. Proceso metu liudytojas Nr. 5 duoda parodymus apie bendravimo su G. D. aplinkybes. Iš šių parodymų gali būti daroma tik viena išvada, kad operatyvinių veiksmų atlikimo protokoluose nurodytas asmuo ir yra liudytojas Nr. 5. Jeigu tokia išvada yra teisinga, tai yra nesuprantama, dėl kokių priežasčių šis liudytojas negali būti apklaustas viešai, nes dokumente, kurį gali skaityti*

[153] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006m. kovo 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.“
[154] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“, *supra* note 1.
[155] “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-313/2005.“

visi bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, nurodžius asmens vardą ir pavardę, anonimiškumo taikymas tokiam asmeniui tampa beprasmis“.[156]

Taigi anonimiškumas kaip liudytojo saugumo užtikrinimo priemonė taikomas išimtinais atvejais kaip sudėtinga ir brangiai kainuojanti priemonė.Teorijoje išsakoma pozicija, kad anonimiškumas taikomas jei tam yra „*rimtų ir pagrįstų priežasčių*“.[157] Nemažiau svarbu, kad ją taikant ribojamas rungimosi, betarpiškumo ir teisės į gynybą principų taikymas remiantis teisingumo užtikrinimo principu. Labai svarbu, kad tokiose bylose būtina išlaikyti proporciją tarp anoniminių liudytojų, paprastų liudytojų bei neužmiršt kaltinamojo teisių.[158] EŽTT praktika, pavyzdžiui, byla *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus*[159] patvirtina aukščiau išvardintas prielaidas ir taip pat pabrėžia, kad taikant liudytojo apsaugos priemones turi būti atsižvelgta į tai, ar yra pakankamas pagrindas taikyti tokią liudytojo apsaugos priemonę kaip anonimiškumas. Ši saugumo priemonė turi būti patvirtinta teisėsaugos institucijų ir turi būti pagrįsta liudytojo parodymų patikimumu. Policijos pareigūnų parodymų anonimiškumas taikomas tik išimtinais atvejais, o kaltinamajam teisė užduoti tokiems liudytojams klausimus negali būti ribojama.[160]

Iš aukščiau nurodyto galima teigti, kad liudytojas byloje yra svarbus įrodymų šaltinis ir jo įrodymai svarbus norint nustatyti tiesą byloje. Savaime aišku, kad būtent jam dažniausiai daromas neteisėtas poveikis ir jo saugumo jausmas viešame procese yra sumažėjęs kas turi neigiamos įtakos jo parodymų turiniui. Todėl norint užtikrinti teisingą procesą, kuriame garantuojamas įrodymų patikimumas ir tuo pačiu saugomi asmens interesai, būtina užtikrinti liudytojo saugumą.

Taigi skiriant anonimiškumą privaloma nustatyti sąlygas ir pagrindus bei nustatyti ar iš bylos duomenų negalima nustatyti įslaptinto liudytojo tapatybės, nes priešingu atveju anonimiškumo taikymas taptų beprasmiškas. Tokiu atveju jo saugumas turėtų būti užtikrinamas remiantis neprocesinėmis priemonėmis, numatytomis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir Kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme.

Apibendrinant galima teigti, kad liudytojų procesinis saugumas baudžiamajame procese yra viena iš efektyvaus baudžiamojo proceso paskirties rodiklių. Kartu pažymėtina, kad siekiant užtikrinti liudytojų saugumą negali būti paminamos ir kitų proceso dalyvių, šiuo atveju, kaltinamojo teisės į teisingą procesą, turintį garantuoti, kad kaltinamajam turi būti sudaryta reali ir efektyvi galimybė užduoti klausimus ir anoniminiams liudytojams. Tačiau kaip tai turi būti daroma siekiant apsaugoti tiek liudytoją, tiek ir užtikrinti kaltinamojo teisę į teisingą teismą,

[156] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 153.
[157] Raimundas Jurka, *supra* note 116, 180.
[158] Gintaras Goda et. al., *supra* note 47, 540-541.
[159] Van Mechelen and others v The Netherlands. Eur. Ct. H. R. 55/1996/674/861-864 (1997).
[160] Константин Брониславович Калиновский, *supra* note 133, 11-15.

yra svarbus ir diskusijas keliantis klausimas. Kitaip tariant, kaip užtikrinti minėtų teisinių vertybių pusiausvyrą spręsti turi baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas, siekdamas įgyvendinti ne nominalų, bet efektyvų teisingumą ir paisydamas skirtingus procesinius statusus turinčių asmenų procesinio saugumo. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius, įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją; antai įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, inter alia skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt.; tačiau ir įgyvendindamas minėtą diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų. Kartu pažymėtina, kad tokiu diferencijuotu baudžiamojo proceso teisinių santykių reguliavimu negali būti paneigtos ir iš Konstitucijos kylančios baudžiamojo proceso dalyvių teisės arba jų įgyvendinimas pasunkintas taip, kad taptų neįmanomas.

Teismas atkreipė dėmesį ir į tai, kad iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, teisinės valstybės principo kylanti asmens teisė į tinkamą teismo procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti, reiškia tai, kad baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje. Konstitucija įpareigoja įstatymų leidėją reguliuojant baudžiamojo proceso santykius nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos ir baudžiamojo proceso dalyvių teisės: procesas turi būti toks, kad būtų užtikrinta veiksminga asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, teisių apsauga ir kad toks asmuo galėtų naudotis visomis iš Konstitucijos kylančiomis teisėmis. Baudžiamasis procesas turi būti ir toks, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas, ir kt. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, garantuojant asmens teises teisminiame procese būtina užtikrinti, kad procesas vyktų sąžiningai, kvalifikuotai, kad būtų gerbiamos proceso šalių teisės, o bylą nagrinėtų neutralus teisėjas (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).[161]

[161] "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006. m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso

2.3.Kaltinamojo teisė į teisingą procesą ir jos suderinamumas su liudytojo teise į apsaugą

Tiek Lietuvos pamatinio įstatymo – Konstitucijos 31 straipsnis, tiek Lietuvos teismų įstatymas nustato, kad asmuo turi teisę į viešą ir teisingą jo bylos išnagrinėjimą. Viešas bylos nagrinėjimas užtikrina visuomenės „dalyvavimą“ sunkiausiuose nusikaltimuose bei supratimą teismo priimtų sprendimų ir formuojamos praktikos. Taip pat viešas ir teisingas procesas įrodo, kad teismas nėra priemonė skirta slapta susidoroti su neįtikusiais ar teisėsaugai neparankiais asmenimis ir atitinka savo paskirtį vykdo – teisingumą.[162] Šių nuostatų įgyvendinimą turi užtikrinti nešališkas ir nepriklausomas teismas. Rungtyniškas baudžiamasis procesas užtikrinamas tik laikantis visų šių principų. Asmenys tokiame procese turi lygias teises numatytas BPK 7 straipsnyje.[163] Šios teisės yra tiesos byloje nustatymo garantijos.

Svarbu, kad teismuose bylos turi būti nagrinėjamos viešai. Uždari teismo posėdžiai yra išimtiniai, pavyzdžiui bylose susijusiuose su žmogaus asmeniniu ar šeiminiu gyvenimu ar esant grėsmei, kad viešas bylos nagrinėjimas atskleis valstybinę, komercinę ar profesinę paslaptį. Įstatyme tiesiogiai nenumatyta, kad esant anoniminiams liudytojams teismo posėdis turi būti uždaras. Bet tiriant veikas susijusias su narkotikais, ypač vykdomas organizuotuose grupėse bei susivienijimuose, kas rodo dar didesnį šių veikų pavojingumą, naudojamos specialios priemonės – slapti informatoriai, nevieši pareigūnai, slapto pasiklausymo technikos naudojimas ir k.t.[164] Taigi nors remiantys teisingo teismo koncepcija asmuo turi teisę žinoti apie visus proceso veiksmus ir jie turi būti atliekami viešai, bet tarptautinėje plotmėje vyrauja požiūris, kad kovoje su sunkiausiomis ir pavojingiausiomis nusikalstamomis veikomis viešumo principas gali būti ribojamas.

Norint suderinti kaltinamojo ir liudytojo teises reikia užtikrinti abiejų jų teisių įgyvendinimą. Kaltinamajam – jo teisę apklausti kaltinimo liudytojus tiek pačiam, tiek jo gynėjui vienodomis sąlygomis su kaltinimo liudytojais. Teisių suderinamumui lemiamos įtakos gali turėti papildomos garantijos, pavyzdžiui anonimiškumas.[165] Pabrėžiama, kad tiriant pavojingas nusikalstamas veikas slaptų informatorių, asmenų susijusių su nusikalstamo pasaulio atstovais ir

410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006.

[162] Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 7, 147.

[163] Raimundas Jurka, “Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą,“ *supra* note 8,101.

[164] Gintaras Goda, *op. cit.*, 148.

[165] Raimundas Jurka, *op. cit.*,102

įgijusių jų pasitikėjimą parodymai labai reikšmingi nustatant tiesą byloje.[166] Nekyla abejonių, kad viešas dalyvavimas posėdyje tokiems asmenims pavojingas dėl galimo keršto, todėl bene vienintelė išeitis yra jų įslaptinimas kas automatiškai reiškia, kaltinamojo suvaržytą galimybę tiesiogiai užduoti jiems klausimus.

Svarbu, kad tik teisme pilnai užtikrinamos ir apsaugomos tiek kaltinamojo, tiek liudytojo teisės.[167] Tą patvirtina Konstitucinio Teismo išsakyta pozicija: „*garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama*“.[168]

Kaltinamajam negali būti varžoma teisė, numatyta BPK 22 straipsnio 3 dalyje – užduoti klausimus. BPK 242 straipsnyje numatyta bendras įpareigojimas bylą pirmos instancijos teisme nagrinėti tiesiogiai apklausiant visus proceso dalyvius, jų atsakymus gaunant žodžiu. Šio straipsnio tikslas nešališkas ir išsamus aplinkybių išnagrinėjimas teisme išvengiant klaidų galutinio sprendimo priėmime. Tiesioginis nagrinėjimas ypatingas tuo, kad visi proceso dalyviai dalyvauja procese betarpiškai ir turi galimybę užduoti klausimus, žinoti parodymus, reikšti prašymus.[169] Kitokia nagrinėjimo tvarka pateisinama tik išimtinais atvejais (BPK 242 str. 3d.).[170] Tai atvejai kai teismo galimybės ištirti įrodymus tiesiogiai yra apsunkinamos, pavyzdžiui asmeniui nedalyvaujant teisme (svarbios aplinkybės, miręs, atsisako, vengia, anoniminis liudytojas, nepilnametis ir k.t.) jo parodymai, duoti kituose proceso etapuose, perskaitomi (BPK 276 str.)

Kaltinamojo teisė duodi klausimus kaltinimo liudytojams kuriems taikomas anonimiškumas įgyvendinama atsižvelgiant į tam tikras ypatybes numatytas BPK 276, 279, 282 straipsniuose. Šie straipsniai numato, kad procese dalyvaujant įslaptintiems liudytojams tiesioginė jų apklausa teisme nevyksta o teismas tokių asmenų parodymus perskaito balsu atimant kaltinamajam galimybę teisme betarpiškai su jais kontaktuoti. Tokius parodymus balsu perskaito teismo posėdžio pirmininkas ar sekretorius pacituojant atskirus momentus arba perskaitant visą protokolo tekstą. Po tokio perskaitymo galimas yra ir tokio liudytojo buvusios

[166] Gintaras Goda, *op. cit.*, 148.
[167] Raimundas Jurka, *op. cit.*, 102.
[168] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, *supra* note 64.
[169] Gintaras Goda et. al., *supra* note 97, 74.
[170] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“, *supra* note 1.

apklausos garso ar vaizdo įrašo pademonstravimas.[171] Tokiame procese kaltinamasis gali teikti prašymą teismui iškviesti liudytoją, nors teismas turi teisę prašymo netenkinti ir įslaptinto liudytojo nekviesti. EŽTT laikosi pozicijos, kad atvejai kuriais neprivaloma šaukti į teismą nesusijusio su kaltinimu liudytojo, nustatomi nacionalinės teisės.[172]

Kaltinamajam įstatymo nustatyta tvarka yra suteikta galimybė netiesiogiai apklausti anoniminį liudytoją, t. y. remiantis BPK 282 straipsnio 2 ir 3 dalimis, liudytojas gali būti apklausiamas sudarius kliūtis (akustines, vizualines) nustatyti jo asmenybę. Ar yra galimybė sudaryti konkrečioje teismo posėdžių salėje tokias kliūtis, kuriomis esant kiti proceso dalyviai negalėtų nustatyti apklausiamojo asmens tapatybės, sprendžia teismas. Jeigu specialios technikos posėdžių salėje nėra, apklausti tokį liudytoją galima kitoje patalpoje, nebūtinai teisme tam, kad būtų užtikrintas asmens saugumas ir asmens duomenų slaptumas. Kaltinamojo klausimai anoniminiam liudytojui pateikiami raštu teismo pirmininkui. Tokio liudytojo parodymai užrašomi atskirame dokumente teisėjo ranka, o klausimai galintys atskleisti liudytojo asmenybę atmetami. Atsakymai į klausimus perskaitomi posėdžio metu o proceso dalyviai gali savo klausimus papildyti ar pakartoti raštu. Šio straipsnio 4 dalyje numatyta nuostata, leidžianti nekviesti anoniminio liudytojo į posėdį o jo parodymus tik perskaityti, kai liudytojui ar jo artimiesiems gresia realus pavojus. Teisėjas perskaito parodymus, kurių davimo metu galėjo dalyvauti kaltinamoji šalis ir kurie buvo duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui. Apklausoje nedalyvavus kaltinamajam ar jo gynėjui po apklausos jie gali perskaityti duotus parodymus ir ikiteisminio tyrimo teisėjui perduoti norimus užduoti klausimus.[173] Pažymima, kad 4 dalyje įtvirtinta nuostata nepažeidžia rungimosi ir lygiateisiškumo principų, nes kaltinamasis turi galimybę įgyvendinti savo teisę užduoti klausimus ir tokiu atveju nėra pažeidžiama jo teisė į teisingą teismą ir gynybą. Beje nors ši nuostata liudytojui garantuoja saugiausią padėtį, bet net ir apklausus įslaptintą liudytoją ikiteisminio tyrimo teisėjui, teismo posėdžio metu teisėjas gali nuspręsti, kad liudytoja privaloma apklausti jam pačiam.

Kai kurios valstybės kaip liudytojo apsaugą numato draudimą apklausti liudytojus kuriems gresia pavojus teisme, o šį klausimą sprendžia teisėsaugos institucijų pareigūnai. Kyla klausimas, ar tokie draudimai neriboja teismo galimybių aiškinantis svarbias nusikaltimo aplinkybes?[174] Tokia teisėsaugos ir teisingumo institucijų pareigūnų diskrecija kritikuotina kaip neatitinkanti konstitucinės valstybės principų tokių kaip: valdžių atskyrimas ir teisingumo vykdymo priskyrimas teismo prerogatyvai. Pritartina nuomonei, kad šioje srityje neturėtų būti

[171] Gintaras Goda et. al., *op.cit*, 144.
[172] Raimundas Jurka, "Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą," *supra* note 8, 102.
[173] Gintaras Goda et. al., *supra* note 97, 154.
[174] Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese* , *supra* note 7, 153.

privalomų teismui draudimų, o galėtų būti motyvuoti siūlymai, kuriuos teismas vertintų laisvavališkai pagal savo vidinį įsitikinimą.[175]

BPK 279 straipsnio 6 dalyje yra nustatyta apklausos galimybė garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.[176] Šios priemonės taikomos liudytojui remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir Kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo nuostatomis. Toks liudytojas, pavyzdžiui, esantis ir saugomas užsienyje arba kitoje jam saugioje vietoje apklausiamas teisėsaugos pareigūno o saugomo liudytojo apklausos protokolui taikomos bendros taisyklės su kai kuriomis išimtimis. Taip pat nepasirašoma ir dėl asmens sutikimo jį apklausti kaip liudytoją bei žinoma viso protokolo.[177] Šios priemonės padeda apsaugoti asmens saugumą, bei netiesioginį dalyvavimą procese nekeliant jam nei menkiausio pavojaus, bet šis būdas yra gan brangus, sudėtingas o praktikoje tokia apklausa retas reiškinys.

Kadangi anoniminiai liudytojai apklausiami vadovaujantis specialiomis nuostatomis ir kaltinamojo teisė užduoti jiems klausimus tiesiogiai yra ribojama, todėl ir jų parodymai vertinami kitaip nei kiti įrodymai.[178] BPK 301 straipsnio 2 dalyje numatyta taisyklė, neleidžianti teismams rašant apkaltinamąjį nuosprendį remtis vien įslaptintų liudytojų parodymais, jei jų nepatvirtina kiti įrodymai.[179] Pavyzdžiui, įslaptintam liudytojui nurodžius, kad kaltinamasis likutį neparduotos narkotinės medžiagos sudėjo į dėžutę su inicialais ir paslėpė mašinoje, o atliekant kratą radus juos bus laikoma, kad parodymai patvirtinti kitų įrodymų. Nors pripažįstama, kad visi įrodymai yra priimtini ir nei vienas neturi viršenybės kitų įrodymų rūšių atžvilgiu, bet teismas juos vertina visos bylos kontekste. Parodymai duoti prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui nors ir neturi reikšmės nuosprendžiui, bet turi įtakos teisėjo vidiniam įsitikinimui. Nuosprendis grindžiamas tik patikimais įrodymais įvertinus įrodymų visumą. Svarbu tai, kad liudytojo parodymai turi būti patikimi, todėl jų išdėstytos aplinkybės turi būti kruopščiai išanalizuotos, įsitikinus asmens teisingu aplinkybių suvokimu ir prisiminimu bei išdėstymu. Anoniminių liudytojų parodymai gali kelti abejonių dėl jų patikimumo, todėl jie vertinami tik kaip vieni iš įrodymų ir nėra lemiami priimant apkaltinamąjį nuosprendį.[180] Taigi šis straipsnis apsaugo kaltinamąjį nuo sprendimo priimto suvaržius jo gynybos teises ir neleidžia teismui pažeisti principą *pars pro toto* t. y. dalis, vietoj visumos.[181] Visgi griežtas draudimas kritikuotinas kaip užkertantis kelią įvykdyti teisingumą, todėl manoma, kad esant tinkamoms

[175] *Ibid*, 154.
[176] "Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.", *supra* note 1.
[177] Gintaras Goda et. al., *supra* note 101, 482.
[178] Raimundas Jurka, "Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą," *supra* note 8, 103.
[179] "Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.", *op.cit.*
[180] Gintaras Goda et. al., *supra* note 47, 193-194.
[181] Raimundas Jurka, "Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą," *supra note 8*, 103.

kompensavimo priemonėms remtis lemiama dalimi anoniminių liudytojų parodymais turėtų būti leidžiama.

Šiuo aspektu EŽTT byloje *Visser prieš Nyderlandus* dėl asmens pagrobimo ir sumušimo, paminėjo, kad anoniminių liudytojų parodymai turi būti tikrinami itin kruopščiai, kadangi kaltinamojo teisės į gynybą tokiame procese pilna apimtimi neužtikrinamos, o tokių įrodymų vertė menkesnė. Šioje byloje pabrėžta, kad anoniminio liudytojo parodymais teismas turi remtis atsargiai bei apdairiai, o nuosprendis turi būti pagrįstas daugiausiai kitais įrodymais, nesusijusiais su anoniminiais šaltiniais.[182] Švelnesnės praktikos pavyzdys ir sprendimo parėmimas iš esmės anoniminių liudytojų parodymais atsispindi byloje *Haas prieš Vokietiją*. Šioje byloje dėl lėktuvo užgrobimo gynybos teisė užduoti klausimus buvo apribota, nes liudytojai kuriais buvo grindžiamas nuosprendis (2 anoniminiai ir 1 svarbus liudytojas) nedalyvavo teismo posėdyje, bet teismas to neįvertino kaip pažeidimo. Teismas pabrėžė, kad Vyriausybė ėmėsi visų priemonių atgabenti svarbų liudytoją, o negalėdama to padaryti apklausė vietoj jo pareigūnus dalyvavusius jo apklausoje. Anoniminiai liudytojai nedalyvavo dėl svarbių priežasčių. Teismas nusprendė, kad anoniminių liudytojų parodymai nebuvo lemiami ir byloje esant kitiems įrodymams, šie jų parodymai įvardinti tik kaip nuoroda apie nusikaltimo padarymo foną.[183] Taigi anoniminių liudytojų parodymų teismo vertinimui įtakos turi ir padaryta veikla, pavyzdžiui aukščiau paminėtame sprendime švelnesnis vertinimas, dėl reikalavimo kaltinimo negrįsti iš esmės įslaptintų liudytojų parodymais, galimai susijęs su teroristine kaltininko veikla.

Kaltinamojo teisė į teisingą procesą yra pažeidžiama, o tuo pačiu neužtikrinamos šalių lygios galimybės jeigu valstybės institucijos teisingai neįvertina realaus pavojaus liudytojams, nenaudoja akustinių ir vizualinių kliūčių, kurios suteiktų galimybę kaltinamajam nepažeidžiant liudytojo saugumo jį apklausti, suteikia anoniminių liudytojų parodymams prioritetą, neatsižvelgiant į įstatyme suformuluotas jų vertinimo taisykles.[184] Įvertinus šias aplinkybes ir sudarius galimybes asmenims pasinaudoti savo teisėmis išvengiama pažeidimų ir užtikrinamos tiek liudytojo, tiek kaltinamojo teisės.

Liudytojo teisės užtikrinamos vadovaujantis „*teisinio tikrumo, apibrėžtumo ir procesinių teisių konstitucinio suderinamumo principais*“.[185] Teisinio tikrumo principas siejamas su taisykle, numatančia vienodas/analogiškas bylas spręsti vienodai, o dėl apibrėžtumo Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad „<...> *teisinio apibrėžtumo (saugumo) principas remiasi konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat gytas*

[182] Visser v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 26668/95 (2002).
[183] Haas v. Germany. Eur. Ct. H. R. 73047/01 (2005).
[184] Raimundas Jurka, *op. cit.*,103.
[185] *Ibid*, 103-104.

teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius“.[186] Taigi, liudytojo teisės, numatytos įstatyme ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami teisme, kitaip būtų pažeistos konstitucinės asmens teisės ir neužtikrintas teisingumo vykdymas. Pažymima, kad asmens saugumas yra viena iš teisingumo vykdymo sąlygų.

Saugant procesinę šalių lygybę, reikia prisiminti, kad asmeniui užtikrintas saugumas procese garantuoja teisingus parodymus ir apsaugo jo teisėtus interesus, kas neturi būti nuvertinama. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad „*liudytojų ir nukentėjusiųjų įslaptinimas nepažeidžia asmenų lygybės principo <...> pats savaime nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtinto principo, kad byla turi būti išnagrinėta viešai ir teisingai (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis), ir asmens teisės į gynybą (Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalis). <...> Įslaptinant asmenis yra siekiama sudaryti sąlygas baudžiamojoje teisenoje vykdyti teisingumą*“.[187] Taigi liudytojo saugumas turi būti saugomas kaip vertybė užtikrinanti teisingą procesą.

Paminėtina, kad liudytojui nesudaryta galimybė, pavyzdžiui, reikšti prašymus nušalinti teisėją, nors kaltinamasis šią teisę turi. Todėl teismas privalo suderinti valstybės interesą – užtikrinti teisingą procesą ir asmenybės interesą – liudytojo apsaugą jame, nes liudytojas ne visada yra saugus duodant parodymus. Norint apsaugoti liudytoją nacionalinė teisė numato jo apsaugos priemones procese, pavyzdžiui anonimiškumą, bet pabrėžiamas šio instituto išimtinumas ir atsižvelgiama į sąlygas vertinant tokių liudytojų parodymus.[188] Kaltinamojo teisės užtikrinamos jam suteikus galimybę apklausti anoniminį liudytoją, teismui iškvietus jį į apklausą arba kaltinamajam pasiūlius jam pateikti klausimus.[189]

Suderinus kaltinamojo ir liudytojo procesinius interesus bei užtikrinus proporciją tarp teisingumo uždavinių ir privataus intereso (liudytojo apsaugos), apsaugomos liudytojo teisės. Svarbiausios teisės, kurios turi būti užtikrintos liudytojui siekiant teisingo proceso – saugumas parodymų davimo metu, kurį turi užtikrinti valstybė, deramas liudijimo pareigos užtikrinimas, alternatyvus saugaus parodymų davimo būdai ir veikų keliančių įbauginimo pavojų kriminalizavimas.[190]

Apibendrinant galima teigti, kad kaltinamajam įstatymuose suteiktos teisės į teisingą teismą suponuoja, kad byla turi būti išnagrinėta viešai ir teisingai o jam privaloma užtikrinti galimybę gintis. Nors žinoma, kad bylos teisme nagrinėjamos viešai, bet tarptautinėje plotmėje dominuoja pozicija, kad nagrinėjant bylas susijusias su sunkiausiais nusikaltimais viešumo principas gali būti ribojamas ir gali būti naudojamos specialios slaptos priemonės. Viena iš

[186] “Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-563-413/2013.“
[187] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, *supra* note 64.
[188] Raimundas Jurka, “Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą.“, *supra* note 8, 104.
[189] *Ibid*, 105.
[190] *Ibid*, 105.

gynybos išraiškų yra klausimų uždavimas kaltinimo liudytojams, sudarant galimybes juos užduoti tokiomis pačiomis sąlygomis su kaltinimo šalies liudytojais.

Suteikus liudytojui anonimiškumą, siekiant jį apsaugoti procese ir gauti teisingus parodymus automatiškai kaltinamojo teisės į gynybą įgyvendinimas yra apsunkinamas, nes kaltinamasis netenka galimybės užduoti jam klausimus tiesiogiai. Todėl ši kaltinamojo teisė įgyvendinama atsižvelgiant į BPK 276, 279, 282 straipsniuose numatytas aplinkybes. Teismas turi pasirinkimą kviesti arba nekviesti anoniminį liudytoją į posėdį. Pagal BPK 282 straipsnį pakvietus įslaptintą liudytoją į teismo posėdį apklausa gali vykti sudarius akustines ir vizualines kliūtis trukdančias nustatyti liudytojo tapatybę. Esant liudytojo saugumo grėsmei jis nedalyvauja teisme o teismas jo parodymus perskaito prieš tai suteikus kaltinamajam galimybę užduoti klausimus nepažeidžiant teisės į teisingą teismą. Ši nuostata liudytojui garantuoja saugiausią padėtį. Taip pat BPK 279 straipsnyje yra nustatyta apklausos galimybė garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis liudytojui nekeliant jokio pavojaus, bet pabrėžiamas šios priemonės brangumas ir sudėtingumas.

Kadangi tokios nuostatos riboja kaltinamojo teisę tiesiogiai apklausti liudytojus, kaip kompensacija BPK 301 straipsnis numato taisyklę draudžiančią rašant apkaltinamąjį nuosprendį remtis vien įslaptintų liudytojų parodymais, jei jų nepatvirtina kiti įrodymai. EŽTT laikosi pozicijos, kad anoniminių liudytojų parodymai turi būti tikrinami itin kruopščiai ir jais remiamasi atsargiai bei apdairiai, nuosprendį grindžiant daugiausiai kitais įrodymais. Švelnesnė pozicija dėl šio reikalavimo gali būti įžvelgiama bylose susijusiuose su sunkiausiais nusikaltimais, pavyzdžiui terorizmas.

Taigi BPK numatytos liudytojo įslaptinimo, jų parodymų davimo tvarkos ir vertinimo nuostatos suderintos su kaltinamojo teisėmis į teisingą teismą. Vienas iš svarbiausių suderinamumo aspektų yra tai, kad anonimiškumas taikomas tik kaip išimtinė priemonė būtina asmens saugumo ir tiesos byloje nustatymo užtikrinimui, o jų apklausos tvarka, parodymų vertinimas (jų parodymai tik vieni iš įrodymų, nėra lemiami) neriboja kaltinamojo teisių.

3. KALTINAMOJO TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS ANONIMINIAMS LIUDYTOJAMS: TEISĖS AIŠKINIMO IR TAIKYMO PROBLEMOS

3.1.Kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizavimas kaip teisingo proceso išraiška

Tiek Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktas, tiek BPK nuostatos suponuoja kaltinamojo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai. Kasacinės instancijos teismas šiuo aspektu pasisakė, kad „*Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtintas principas, pagal kurį, prieš nuteisiant kaltinamąjį, visi jį kaltinantys įrodymai paprastai turi būti jam dalyvaujant pateikti viešame teismo posėdyje, siekiant užtikrinti rungtynišką bylos svarstymą. Šio principo išimtys yra galimos, tačiau jos turi nepažeisti gynybos teisių, kurios paprastai reikalauja, kad kaltinamajam būtų suteikta pakankama ir tinkama galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėlesnėje proceso stadijoje (Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom [GC], no. 26766/05 and 22228/06, judgment of 15 December 2011, § 118 ; Balčiūnas v. Lithuania, no. 17095/02, judgment of 20 July 2010)*“.[191] Beje pabrėžiama, kad ir gynybos, ir kaltinimo liudytojai turi būti apklausiami vienodomis sąlygomis užtikrinant lygiateisiškumo principo įgyvendinimą. Ši galimybė bei teisė yra susijusi su rungtynišku ir teisingu procesu ir yra nepakeičiama.[192] Dažniausiai šios teisės pažeidimai konstatuojami procese esant asmenims, kurių tapatybė neatskleidžiama norint juos apsaugoti ir garantuoti tiesos atskleidimą byloje bei skelbiant nuosprendį pagrįstą įslaptintų liudytojų parodymais. Bet neretai ši teisė pažeidžiama ir kaltinamajam ribojant teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams kitokio pobūdžio bylose. Todėl tikslinga apžvelgti šios teisės įgyvendinimo ypatumus bendro pobūdžio bylose pereinant į procesą, kuriame dalyvauja anoniminiai liudytojai.

EŽTT vyrauja pozicija, kad teisė į teisingą teismą Konvencijos 6 straipsnio prasme nėra pažeidžiama jei kaltinamasis gali ginčyti prieš jį liudijusio parodymus ar pateikti tokiam liudytojui klausimus.[193] Ryškus pažeidimas matomas byloje *Bonev prieš Bulgariją*, kurioje kaltinamajam apkaltinamąjį nuosprendį pagrindus liudytojo parodymais, kurių pastarasis neturėjo galimybės nei apklausti, nei paneigti tokių parodymų patikimumą. Taip pat šioje byloje

[191] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.“
[192] “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-40-1-00184-2013-5.“
[193] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai*, *supra* note 8, 43.

pasisakyta, kad būtent teisėsaugos institucijos turi užtikrinti liudytojų dalyvavimą teisme. Šios teisės pažeidimas lemia teisės į sąžiningą procesą neužtikrinimą.[194]

Teisė apklausti įvardintus asmenis kaltinamajam turi būti užtikrinta bet kuriame proceso etape. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad „<…> *konvencijos 6straipsnio 3 dalies d punkte ir BPK 44 straipsnio 7 dalyje nėra imperatyviai nustatyta proceso stadija, kurioje asmeniui, įtariamam ar kaltinamam nusikalstamos veikos padarymu, turi būti sudaryta galimybė pačiam apklausti kaltinimo liudytojus arba reikalauti, kad tie liudytojai būtų apklausti. Tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimuose kaltinamojo teisė pačiam apklausti liudytojus vertinama kaip teisės į teisingą, sąžiningą procesą sudėtinė dalis, kuri gali būti įgyvendinta bet kurioje proceso stadijoje. Todėl, jeigu įtariamasis ar kaltinamasis, neturėjęs galimybės apklausti liudytoją (nukentėjusįjį) ikiteisminio tyrimo metu, tokią galimybę turėjo bylos teisminio nagrinėjimo metu, jo atitinkama teisė, įtvirtinta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje ir BPK 44 straipsnio 7 dalyje, nėra pažeista. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto pažeidimas gali būti konstatuojamas tuo atveju, kai kaltinamasis jokioje proceso stadijoje neturėjo galimybės apklausti asmenų, kurių parodymai perskaitomi proceso metu ir naudojami kaip įrodymai*“.[195] EŽTT laikosi pozicijos, kad sudarius kaltinamajam visas sąlygas dalyvauti liudytojo apklausoje, jam sudaryta galimybe nepasinaudojus laisva valia laikoma, kad kaltinamas asmuo “nebyliai pritarė” tokiai apklausai.[196]

Jeigu liudytojas, apklaustas ikiteisminio tyrimo stadijoje, nedalyvaujant kaltinamajam, o apkaltinamas nuosprendis grindžiamas tokiais ikiteisminio tyrimo surinktais parodymais, tai gali lemti Konvencijos pažeidimą. EŽTT teismas byloje *Delta prieš Prancūziją* konstatavo pažeidimą, nes kaltintajam nesuteikus galimybės apklausti liudytojų ir dalyvauti jų apklausoje o į teismą joms neatvykus jų parodymams buvo suteikta lemiama reikšmė ir jie buvo vieninteliai grindžiantys asmens kaltumą. Šioje byloje buvo pažymėta, kad įrodymais laikomi ir parodymai duoti ikiteisminio tyrimo etape, o ne tik viešame teismo posėdyje ir tai atitinka Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktą jeigu nevaržomos gynybos teisės.[197] Aiškus pažeidimas pripažįstamas kaltinamajam nesuteikus galimybės užduoti klausimų liudytojams, kurių parodymais iš esmės ar žymiai lemią jo pripažinimą kaltu, analogiškai dėl pažeidimo sprendžiama ir anoniminių liudytojų parodymų bylose.[198]

[194] Bonev v Bulgaria, Eur. Ct. H. R. 60018/00 (2006).
[195] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 264/2008.“
[196] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai*, *supra* note 8, 44.
[197] Delta v. France, Eur. Ct. H. R. 11444/85 (1990).
[198] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *op.cit.*, 44-45.

Byloje *Al-Khawaja and Tahery prieš Jungtinę Karalystę* nustatyti principai, kurie taikomi liudytojui nedalyvaujant viešame bylos nagrinėjime nepažeidžiant teisės į teisingą teismą. Visų pirma, vertinama ar buvo svarbi priežastis nedalyvavusio teismo posėdyje asmens parodymus pripažinti įrodymais, nes priešingu atveju liudytojai parodymus privalo duoti viešame posėdyje užtikrinant jų dalyvavimą. Kaip svarbios priežastys įvardijamos mirtis ar baimė dėl galimo keršto, nors pabrėžiama, kad jos nėra vienintelės. Antra, liudytojo parodymai, kurie gauti neapklausus jų jokioje baudžiamojo proceso stadijoje yra *ultima ratio* priemonė, o kadangi tokie parodymai sudaro kliūtis gynybos šaliai efektyviai gintis turi būti suteikta galimybė juos ginčyti. Kaltinamasis gali patikrinti liudytojo patikimumą ir įsitikinti jo parodymų tikrumų apklausiant liudytoją bet kurioje stadijoje. Jeigu tokie įrodymai yra lemiami ar vieninteliai jie savaime nepažeidžia Konvencijos 6 straipsnio, bet grindžiant jais nuosprendį procesas turi būti patikrintas labai kruopščiai, užtikrinant gynybai kompensavimo priemones – stiprias procesines garantijas ir suteikiant priemones patikrint patikimumą.[199] Šie principai plėtojami naujausioje[200] teismų praktikoje ir manoma, kad jie palengvina teismų galimybes išspręsti bylą teismo procese nedalyvaujant tam tikriems liudytojams ir tuo pačiu nepažeist gynybos teisių.

Lietuvos teismai taip pat laikosi šių principų naujausiose bylose. Lietuvos apeliacinis teismas yra pasakęs, kad jeigu gynybai nebuvo suteikta teisė apklausti liudytoją tai panaudoti apklausos metu duotus liudytojo parodymus galima, atitikus šiuos reikalavimus: „<...> *pirma, liudytojo (nukentėjusiojo) nedalyvavimo teismo procese priežastis turi būti svarbi; tam, kad tokia priežastimi būtų pripažinta, jog nėra galimybės jį surasti, valstybės institucijos, siekdamos suteikti kaltinamajam galimybę apklausti kaltinimo liudytoją (nukentėjusįjį) arba galimybę, kad jis būtų apklaustas, privalo imtis pozityvių priemonių aktyviai ieškoti šio liudytojo (pvz.: Lučić v. Croatia, no. 5699/11, judgmentof 27 February 2014; Schatschaschwili v. Germany, no. 9154/10, judgmentof 17 April 2014). Be to, pažymėtina ir tai, kad tuo atveju, kai liudytojas (nukentėjusysis) gynybos nebuvo apklaustas jokioje ankstesnėje proceso stadijoje, jo parodymų panaudojimas vietoj parodymų, duodamų tiesiogiai nagrinėjant bylą teisme, turi būti paskutinė priemonė. Antra, tuo atveju, kai apkaltinamasis nuosprendis yra pagrįstas vien tik arba lemiama apimtimi asmens, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti ir neturėjo galimybės, kad jis būtų apklaustas ikiteisminio tyrimo metu arba nagrinėjant bylą teisme, parodymais, būtina kuo kruopščiau patikrinti procesą ir atsakyti į klausimą, ar yra pakankamų kompensuojančių veiksnių, įskaitant procesines garantijas, leidžiančias tinkamai ir teisingai įvertinti parodymų patikimumą. Apkaltinamąjį nuosprendį leidžiama grįsti nedalyvaujančio liudytojo (nukentėjusiojo) parodymais tik tuo atveju, kai šie parodymai, atsižvelgiant į jų svarbą, byloje*

[199] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, *supra* note 6, § 119 147
[200] Štefančič v. Slovenia. Eur. Ct. H. R. 18027/05 (2012); Kostecki v. Poland. Eur. Ct. H. R. 14932/09 (2013).

yra pakankamai patikimi (pvz.: HorncastleandOthers v. theUnitedKingdom, no. 4184/10, judgmentof 16 December 2014)(Kasacinė nutartis Nr. 2K-36-693/2015)“.[201] Taigi, švelnėjant teismų praktikai pabrėžiama, kad svarbiausi reikalavimai, liudytojų kurių nebuvo įmanoma apklausti gynybos šaliai, parodymams yra jų patikimumas, kruopštus viso proceso patikrinimas bei procesinės garantijos, kurioms esant proceso teisingumu neabejojama.

Apklausti liudytoją kaltinamasis gali tiek tiesiogiai, tiek ir ne. Kaip pavyzdį galima būtų paminėti bylą[202], kurioje asmuo negalėdamas užduoti tiesiogiai klausimų, galėjo prašyti užduoti juos kitoje šalyje gyvenantiems liudytojams remiantis teisinės pagalbos sutarties nuostatomis. Šioje byloje nuspręsta, kad pažeidimo nebūta, kadangi pats kaltinamasis šios teisės nerealizavo, nors pastaroji jam suvaržyta nebuvo. Priešingai vertinama situacija ir pažeidimas nustatomas kai atitinkamos institucijos nepagrįstai atsisako apklausti kaltinamojo prašomus apklaust asmenys.[203] Nors niekam nekyla abejonių, kad teismas neprivalo kviesti ir apklausti absoliučiai visų pareiškėjo prašomų liudytojų ir pats sprendžia, ar juos apklausti yra tikslinga, bet svarbu, kad kaltinamojo padėtis nebūtų blogesnė negu priešingos šalies. Pažeidimą ir nepalankios kaltinamajam padėties sudarymą iliustruoja byla *Popov prieš Rusiją*[204] kurioje teismai, neįvertinę kaltinamojo prašomų apklausti liudytojų, galinčių patvirtinti jo *alibi*, parodymų reikšmės bylai, atmetė tokį prašymą. Vertinant, ar kaltinamasis yra blogesnėje padėtyje nustatoma koks yra asmens nuteisimo pagrindas, o konkrečioje byloje buvo remtasi nepilnamečių, tiesiogiai nemačiusių, bei turinčių klausos negalią parodymais. Taigi iš esmės remtasi tik prielaidomis ir neapklausti liudytojai galėję patvirtinti kaltinamojo alibi, kas ir pastatė asmenį į blogesnę padėtį.

Problemų sukelia situacijos, kai prašoma apklausti liudytojus gyvenančius svetur. Tokie prašymai tenkinami tik įsitikinus tokių liudytojų galimų parodymų svarumu, kadangi yra didelė tikimybė, kad gynybą taip vilkina procesą, o atmetus prašymą įgauna teisę kreiptis dėl proceso nesąžiningumo. Ši problema sprendžiama arba tarptautinių sutarčių pagalba arba parodymai gaunami garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.[205] Pažymima, kad BPK numato galimybes perskaityti ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus ir liudytojui esančiam užsienyje nedalyvauti teismo posėdyje (BPK 276, 37 str. 2 d.[206], pavyzdžiui, teismas pripažįsta, kad asmuo yra užsienyje ir negali atvykti). Taigi remiantis šiomis nuostatomis teismas gali pripažinti, kad tokio liudytojo parodymai gali būti vertinami kaip įrodymai atitinkantys BPK 20

[201] “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-362-396/2015.“
[202] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 658/2005.“
[203] Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 7, 146.
[204] Popov v. Russia, Eur. Ct. H. R. 26853/04 (2006).
[205] Gintaras Goda, *op. cit.*, 146-147.
[206] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra* note 1.

straipsnį net kaltinamajam nesuteikus teisės jų apklausti. Bet svarbu pabrėžti, kad teismas prieš tai turi imtis visų įstatymuose nustatytų būdų, užtikrinančių reikalingų liudytojų atvykimą ir dalyvavimą posėdyje, o nesant galimybei to padaryti turi būti užtikrinta, kad ikiteisminiame tyrime duoti parodymai yra patikimi ir gauti laikantis BPK 183 straipsnyje numatytų taisyklių.

EŽTT yra išaiškinęs, kad kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams neturi būti varžoma nei vienoje baudžiamojoje byloje, nesvarbu kokiu nusikaltimu asmuo yra kaltinamas. Ši teisė yra viena iš teisės į teisingą bylos nagrinėjimą apsektu. Lietuvos kasacinis teismas yra pasakęs, kad: „<...> *pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką baudžiamojo proceso teisingumas vertinamas svarstant šį procesą kaip visumą, atsižvelgiant ne tik į gynybos teises, bet ir į visuomenės bei nukentėjusiųjų interesą, kad nusikalstamos veikos kaltininkai būtų tinkamai persekiojami, ir, esant būtinybei, į liudytojų teises (pvz., Didžiosios kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę, peticijų Nr. 26766/05 ir 22228/06)*“.[207] Paprastai kaltinantys įrodymai teismo posėdžio metu turi būti pateikiami siekiant užtikrinti teisingą procesą, o principo išimtys turi būti suderintos su tinkamu gynybos teisių realizavimu.

Taigi, ši teisė turi būti užtikrinama net ir seksualinio pobūdžio bylose. Nors teismas pripažįsta, kad tokio pobūdžio bylos ypatingai sunkios aukai, bet imantis aukos apsaugos priemonių negalima pamiršti kaltinamojo teisių. Byloje *Gani prieš Ispaniją*[208], kurioje kaltinamasis buvo kaltinamas savo buvusios partnerės iššaginimu teismas pripažino, kad kaltinamojo teisė numatyta Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte nebuvo pažeista. Nors pareiškėjas buvo apkaltintas remiantis vien nukentėjusiosios parodymais duotais ikiteisminio tyrimo metu, o apklausti jos teisme negalėjo dėl aukai prasidėjusio potrauminio streso sindromo. Nustatyta, kad teismas ėmėsi visų priemonių, kad gynybos šalis galėtų nukentėjusiąją apklausti, bet net ir suteikus jai medicininę pagalbą pasakojimo ji tęsti negalėjo, todėl nuspręsta jos parodymus perskaityti. Teismas paminėjo, kad parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu vertinimas kaip įrodymų savaime nepažeidžia Konvencijos 6 straipsnio jeigu gynybos teisės yra gerbiamos. Pabrėžiama, kad gynybos šaliai buvo suteikta galimybė dalyvauti jos apklausoje ikiteisminio tyrimo metu, kuria šalis nepasinaudojo. O pagarsinus parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu, kaltinamasis galėjo juos ginčyti. Taigi teismas įvertinęs abiejų šalių parodymus, juos palygino, priešingai nei kaltininko, nukentėjusiosios parodymai buvo detalus, jos patikimumas patikrintas kitais netiesioginiais įrodymais. Todėl prieita išvados, kad net neapklausus nukentėjusiosios byloje pakako šios teisės nesuteikimo kompensuojančių veiksnių.

[207] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015.“
[208] Gani v Spain. Eur. Ct.H. R. 61800/08 (2013).

Šioje byloje teismas taip pat pažymėjo, kad Susitariančios valstybės turi imtis pozityvių priemonių užtikrinant kaltinimo liudytojo apklausos galimybę ir šios priemonės rodo valstybių stropumą užtikrinant Konvencijoje numatytas teises. Bet negalima reikalauti to, kas neįmanoma (*Colozza v. Italy,* 12 February 1985, § 28, Series A no. 89).[209]

Priešingos nuomonės laikytasi ir pažeidimas konstatuotas byloje *Lučić prieš Kroatiją.*[210] EŽTT pripažino, kad neapklausus iššaginimo aukos jai neatvykus į teismą, nebuvo pakankamai kompensuoti gynybos šalies sunkumai. Šioje byloje pabrėžta, kad net ir atsižvelgiant į nusikaltimo specifiką apsaugos priemonės netaikomos visose tokio pobūdžio bylose ir tam turi būti svarbios priežastis. Teismas paminėjo, kad nors gali būti imtasi tam tikrų priemonių saugant nukentėjusįjį, bet jos turi būti suderintos su kaltinamojo gynybos teisėmis (*S.N. v. Sweden,* no. 34209/96, § 47, ECHR 2002-V). Taigi, teismui leidžiant nukentėjusiajai nedalyvauti teismo posėdyje turi būti įsitikinta, kad kitų alternatyvų nėra (pavyzdžiui, negalima pritaikyti anonimiškumo). Šioje byloje nepatvirtinta, kad nukentėjusiajai kaltinamasis grąsino ar ji jo bijanti. Nors jos parodymai buvo lemiantys pareiškėjo kaltę, o teismui išnaudojus visas galimybes ją rasti (*Rachdad v. France,* no. 71846/01. § 24, 13 November 2003) nusikaltimo auka neatvyko į teismą. Pripažinta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui nepranešus gynybos šaliai apie jos apklausą ir negalint apklaust teismo posėdžio metu teismas negalėjo įsitikinti nukentėjusiosios patikimumu.

Byloje dėl lytinės prievartos mažamečių berniukų atžvilgiu *Bocos-Cuesta prieš Nyderlandus*[211] ši teisė buvo neabejotinai pažeista, nes mažamečiai nukentėjusieji nepaisant kaltinamojo prašymo nebuvo apklausti teisme, o tai padaryta tik policijos įstaigoje. Asmuo neturėjo galimybės nei stebėti apklausos, nei užduoti klausimų, taip pat negalima buvo įsitikinti parodymų patikimumu, nes vaikų apklausos nebuvo įrašytos vaizdo įrašais, negalima buvo komentuot jų elgesio apklausoje ir įvertint jų parodymų patikimumą. Pats kaltinamasis vaikų buvo atpažintas per dvipusį veidrodį, todėl norėjo išgirsti jų parodymus, kad paneigti atpažinimo klaidos tikimybę. Esminis momentas pripažįstant tai pažeidimu buvo konstatavimas, kad berniukų parodymai buvo lemiami ir vieninteliai grindžiantys įtariamojo kaltę, nors ir kaltinamasis galėjo juos ginčyti, bet tai negali būti sulyginama su tiesioginiu apklausos stebėjimu. Taigi kaltinamasis neturėjo galimybės ginčyti parodymų duotų prieš jį ir bylos nagrinėjimas šiuo aspektu nebuvo teisingas, nors ir seksualinio pobūdžio bylose galima imtis išskirtinių priemonių norint apsaugoti nukentėjusįjį.

[209] Colozza v. Italy. Eur. Ct. H. R. 9024/80 (1985) § 28
[210] Lučić v. Croatia. Eur. Ct. H. R. 5699/11 (2014).
[211] Bocos-Cuesta v. Netherlands. Eur. Ct. H. R. 54789/00 (2005).

Savaime suprantama, kad nors seksualinio pobūdžio bylos, susijusios su mažamečiais ir nepilnamečiais yra ypatingai traumuojančios ir todėl reikia imtis priemonių apsaugoti tokius liudytojus bet nedera pamiršti ir gynybos teisių. Byloje *W.S. prieš Lenkiją* teismas pasisakė, kad vaiko parodymų patikimumą galima patikrinti ne tik tiesiogine apklausa, bet ir kitais metodais, pavyzdžiui, pateikiant vaikui kaltinamojo klausimus dalyvaujant psichologui arba artimam giminaičiui, arba kaltinamajam netiesiogiai stebint apklausą panaudojant vaizdo priemones iš kitos patalpos.[212]

Lietuvos teismai sutinka su EŽTT jurisprudencija, kad lytiniuose nusikaltimuose dažnai vieninteliai įrodymai būna nukentėjusiojo parodymai, o jų patikimumu galima įsitikinti tik apklausiant nukentėjusįjį asmenį. Bet atsižvelgiant į šio nusikaltimo specifiką suprantama, kad nukentėjusysis nenorėdamas vėl išgyventi nemalonių pojūčių sutikus kaltinamąjį gali atsisakyti duoti parodymus teismo salėje. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas nepilnamečio/ mažamečio teisėms tokiose bylose ir pabrėžiama, kad teisė į privataus gyvenimo gerbimą taip pat turi būti užtikrinta.

Lietuvos kasacinės instancijos teismas šiuo aspektu pasisakė, kad „*baudžiamojoje byloje dėl seksualinės prievartos ne tik gali, bet ir turi būti imamasi tam tikrų priemonių siekiant apsaugoti nukentėjusįjį su sąlyga, kad tokios priemonės gali būti suderintos su tinkamu ir veiksmingu gynybos teisių įgyvendinimu. Nors tokio pobūdžio bylose dažnai vienintelis ar lemiamas įrodymas kaltinamajam nuteisti yra nukentėjusiojo (nukentėjusiosios) parodymai, jų atitiktį tikrovei ir patikimumą gynyba gali kvestionuoti pateikdama jam (jai) klausimų teismo posėdžio metu (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013). Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad, siekiant įgyvendinti BPK 186 straipsnyje numatytus jaunesnių kaip 18 metų nukentėjusiųjų apklausos reikalavimus (būtent dėl jų apsaugos nuo pernelyg didelio žalingo baudžiamojo proceso poveikio), ir išvengti galimo teisės į gynybą pažeidimo, svarbu kaltinamajam (jo gynėjui) suteikti galimybę užduoti klausimus nukentėjusiajam (liudytojui) dar ikiteisminio tyrimo metu (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015)*“.[213]

Kalbant apie galimybę užduoti klausimus nukentėjusiajam ikiteisminio tyrimo metu siejama su tinkamu pranešimu apie ją kaltinamajam nepriklausomai nuo jo procesinio statuso. Kasacinės instancijos teismas šiuo aspektu pasakė: „*pažymėtina, kad įtariamojo statusas gali būti įgyjamas ne tik įteikus asmeniui pranešimą apie įtarimą, bet ir jį sulaikius įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką (BPK 21 straipsnio 2 dalis). Įtariamojo teisė dalyvauti ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje nukentėjusiojo apklausoje taip pat nėra siejama tik su pranešimo apie*

[212] W.S. v. Poland. Eur. Ct. H. R. 21508/02 (2007).
[213] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 207.

įtarimą jam įteikimu (BPK 184 straipsnio 4 dalis). Ši teisė, kurios įgyvendinimas užtikrinamas, be kita ko, tinkamai pranešant įtariamajam ir jo gynėjui apie apklausą, suteikiama įtariamajam nepriklausomai nuo to, kokia procesine forma jis įgijo šį statusą".[214] Taigi įtarimo įteikimas nesiejamas su pranešimu apie apklausą ir nepranešimas apie apklausą asmenį sulaikius lemia teisės dalyvauti liudytojo apklausoje suvaržymą.

Pažymima, kad BPK 184 straipsnio 4 dalies pažeidimas turi neigiamos įtakos kaltininko procesinėms teisėms o tuo pačiu ir teisingam procesui. Teismas pabrėžia, kad „*šia BPK nuostata siekiama užtikrinti BPK 44 straipsnio 7 dalyje, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtintą kaltinamojo teisę apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad šie liudytojai būtų apklausti. Ši garantija yra vienas teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, įtvirtintos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, taip pat BPK 44 straipsnio 5 dalyje, aspektų, į kuriuos turi būti atsižvelgiama vertinant proceso teisingumą*".[215] Taigi teisingumas vertinamas atsižvelgiant į visumą atliekamų procesų veiksmų bei į visų proceso dalyvių teises. Todėl nustačius, kad ši teisė kaltinamajam nesuteikta ikiteisminiame tyrime apklausiant liudytoją, nesuteikta ir teismo posėdžio metu galima daryti išvada dėl teisingo proceso pažeidimo.

BPK 186, 280 straipsniuose[216] numatyti nepilnamečio liudytojo apklausos ypatumai, 186 straipsnio 4 dalyje ir 280 straipsnio 3 dalyje numatant nuostatas saugančias nepilnamečio interesus. 280 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad jeigu apklausa gali sukelti nepilnamečiui sunkių pasekmių jo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo metu perskaitomi teisme balsu jam nedalyvaujant, arba parodomas jo apklausos garso ir vaizdo įrašas. Nustačius, kad nepilnametis dalyvaus teismo posėdyje, teismas saugant jo interesus gali neleisti kaltinamajam bei kitiems dalyviams dalyvauti patalpoje, kurioje jis bus apklausiamas. Tam, kad kaltinamojo teisės nebūtų pažeistos tokia apklausa turi būti filmuojama, leidžiant kaltinamajam užduoti klausimus per teismą stebint apklausiamąjį iš kitos patalpos, o 186 straipsnio 4 dalyje be viso šito nurodyta, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje neleidus kaltinamajam dalyvauti patalpoje kur vyksta nepilnamečio apklausa ir neturint galimybės jį stebėti, apklausos vaizdo įrašas parodomas iškart po jos klausimus užduodant ikiteisminio tyrimo teisėjui. Taigi, jeigu kaltinamajam buvo sudarytos nurodytos galimybės ir apie apklausą buvo pranešta, o kaltinamasis ar jo gynėjas neatvyko bei neprašė atidėti apklausos tai kaltinamojo teisė į gynybą nebus pažeista.

Vertinant tokius parodymus turi būti patikrinta ar jie patikimi ir gauti įstatymų nustatyta tvarka. EŽTT byloje *Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę* konstatavo, kad

[214] "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013."
[215] *Ibid.*
[216] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas", *supra* note 1.

nuosprendžio pagrindimas asmens, kuris nebuvo apklaustas gynybos šalies nei vienoje stadijoje, parodymais ne visada reiškia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimą, o parodymai pripažinti įrodymais net neapklausus asmens teisme vertinami labai atsargiai.[217] Bet pabrėžiama, kad naudojant sprendime tokius parodymus privaloma laikytis tam tikrų teismų praktikos suformuluotų reikalavimų t. y. priežastis dėl kurios liudytojas nedalyvauja teismo posėdyje yra svarbi bei remiantis neapklausto liudytojo parodymais turi būti patikrintas jo patikimumas ir kompensuojami proceso dalyvių teises ribojami veiksniai. Dėl pirmo reikalavimo kasacinis teismas pasisakė, kad „*svarbia nukentėjusiojo (liudytojo) nedalyvavimo teisme priežastimi gali būti pripažįstama situacija, kai dėl apklausos teisme nukentėjusiajam gali būti psichinė trauma ar kitokių sunkių pasekmių <...> , kurių buvimas arba reali grėsmė paprastai patvirtinama medicininio pobūdžio duomenimis (2013 m. vasario 19 d. sprendimas byloje Gani prieš Ispaniją, peticijos Nr. 61800/08, 2013 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje Rosin prieš Estiją, peticijos Nr. 26540/08; 2013 m. balandžio 2 d. sprendimas dėl priimtinumo byloje D. T. prieš Nyderlandus, peticijos Nr. 25307/10; 2014 m. vasario 11 d. sprendimas dėl priimtinumo byloje González Nájera prieš Ispaniją, peticijos Nr. 61047/13*“[218] o dėl antro reikalavimo pasakyta: „ *teismas turi kuo kruopščiau patikrinti procesą ir atsakyti į klausimą, ar yra pakankamų tokio įrodymo keliamus nepatogumus kompensuojančių veiksnių, įskaitant leidžiančius tinkamai ir teisingai įvertinti parodymų patikimumą. Apkaltinamąjį nuosprendį leidžiama grįsti nedalyvaujančio liudytojo parodymais tik tuo atveju, kai šie parodymai, atsižvelgiant į jų svarbą byloje, yra pakankamai patikimi*“.[219] Konkrečios bylos kontekste pabrėžta, kad mažametės nedalyvavimas apklausoje yra pateisinamas, kadangi gauta ekspertizės išvada nerekomenduojanti jos kviesti į apklausas, o antro reikalavimo šviesoje pažymėta, kad jos parodymai buvo kruopščiai ištirti sulyginus juos su kitais byloje esančiais duomenimis (psichiatrijos-psichologijos ekspertizė) ir neabejojama jų patikimumu, todėl teisė į gynybą nebuvo pažeista. Taip pat svarbu pabrėžti, kad nukentėjusiajam neatsakius tik į kelis gynybos klausimus nėra pagrindo teigti, kad gynybos teisės buvo suvaržytos ir abejoti tokio liudytojo patikimumu.[220]

Sutinkamai su aukščiau išdėstytu kasacinėje byloje Nr. 2K-494-677/2015 teismas nenustatė teisės į teisingą teismą ir gynybą pažeidimo. Teismas pažymėjo, kad išvados dėl kaltinamosios kaltumo buvo padarytos atsižvelgiant į įrodymų visumą. Dėl kaltinamosios skundo, kad ji negalėjo dalyvauti mažamečio apklausoje pasakyta, kad vykstant mažamečio apklausai pranešimas apie įtarimą kaltinamajai pateiktas nebuvo, todėl apie apklausą jai neturėjo

[217] Al-Khawaya and Tahery v. The United Kingdom, *supra* note 6,§ 119, 157.
[218] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 207.
[219] *Ibid.*
[220] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 214.

būti pranešta. Vertinant kaltinamosios pareiškimą dėl teisės į gynybą pažeidimo neturint galimybės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams teismas pažymėjo: „*BPK 186 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojas ar nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akte pažymima, kad nerekomenduojama mažametį D. P. toliau apklausti ikiteisminio tyrimo procese bei teismo posėdyje. Bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu dėl nukentėjusiojo psichologinės būsenos jo apklausa šios instancijos teisme nebuvo atlikta, nes, pagal teismo nuomonę, tai būtų pakenkusi mažamečiam nukentėjusiajam. Apeliacinės instancijos teismas nuosprendyje pažymėjo, kad neturi galimybę pašalinti aukščiau paminėtų ikiteisminio tyrimo trūkumų ir sudaryti galimybę nuteistajai užduoti klausimus mažamečiam nukentėjusiajam, nes nuo įvykio praėjo ilgas laiko tarpas ir dėl vaiko raidos yra pasikeitęs jo mąstymas bei aplinkos suvokimas, todėl šiuo metu duoti parodymai nebūtų objektyvūs ir patikimi. Be to, apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija pažymėjo ir tai, kad ikiteisminio tyrimo metu teisėjui duoti mažamečio nukentėjusiojo D. P. parodymai nėra vieninteliai ir lemiami nuteistosios R. K. kaltę patvirtinantys įrodymai, todėl rėmėsi mažamečio nukentėjusiojo ikiteisminio tyrimo teisėjui duotais parodymais ta apimtimi, kuria jie patvirtina kitų asmenų, t. y. Ž. P. ir E. U. parodymus.<...> Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtintos kaltinamojo teisės apklausti kaltinimo liudytojus arba teisės į tai, kad jie būtų apklausti tais atvejais, kai dėl bylos ir (ar) liudytojo (nukentėjusiojo) asmenybės ypatumų jam reikia ypatingos apsaugos nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio*“.[221] Šioje byloje pasisakyta, kad mažametis nebuvo kviečiamas į teismą norint apsaugoti jo teisėtus interesus o jo parodymų patikimumas galėjo būti įvertintas parodžius jo apklausos garso ir vaizdo įrašą, todėl papildoma jo apklausą nebuvo reikalinga.

Kalbant apie procesą, kuriame kaltinamojo veiksmai grindžiami liudytojo, kuris yra miręs parodymais, remdamasis EŽTT praktika, pavyzdžiui, byla *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom* [GC], Lietuvos kasacinis teismas pažymi, kad jais galima remtis, net kaltinamajam neturėjus galimybės jo apklausti atsižvelgiant į reikalavimus išvardintus ankščiau (t. y. nedalyvavimo svarba, kompensuojami veiksniai, patikimumas). Liudytojo mirtis teismų praktikoje laikoma svarbia nedalyvavimo teisme priežastimi.[222] Taigi tokiu atveju teismas privalo patikrinti, ar yra pakankamai veiksnių kompensuojančių gynybos suvaržymus tokius parodymus pripažinus lemiamais ir ar jie patikimi. Dėl lemiamos parodymų reikšmės pasisakyta, kad „<...> *EŽTT įrodymus apibūdina kaip lemiamus, remdamasis šios sąvokos siauraja prasme,*

[221] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015.“
[222] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.“

t. y. kaip tokios reikšmės ar svarbos įrodymą, kuris gali nulemti bylos baigtį. Tuo atveju, kai liudytojo parodymus patvirtina kiti įrodymai, vertinimas, ar tokie parodymai yra lemiami, priklauso nuo juos patvirtinančių įrodymų įrodomosios reikšmės; kuo svaresni patvirtinantys įrodymai, tuo mažiau tikėtina, kad teismo procese nedalyvaujančio liudytojo parodymai bus traktuojami kaip lemiami (Al-Khawaja and Tahery, § 131)".[223] Konkrečioje byloje mirusiojo liudytojo parodymai vertinami kaip lemiami, nes kiti liudytojų parodymai tiesiogiai nesusiję su kaltininkės veikla todėl neesant pakankamai garantijų kompensuojančių gynybos suvaržymą tokiais parodymais nuosprendis negali būti grįstas.

EŽTT, vertindamas mirusio nusikaltimo bendrininko bendrąjtariamojo liudytojo, kuris nebuvo apklaustas kaltinamojo byloje *Bruszczyński prieš Lenkiją*[224] pažymėjo, kad tokie parodymai, dar vadinami „kaltinamaisiais" įrodymais, kaip specifinė rūšis turi būti vertinami ypatingai atidžiai ir rūpestingai. Kadangi mirusio tiesiogiai apklausti nebegalima jo parodymai privalo būti vertinami ypatingai griežtai ir atsižvelgiant į apibrėžtas aplinkybes. Tai visų pirma parodymų pobūdis, kuris gali būti įvardinamas kaip „paprastasis" ir „sudėtinis" kaltinimas. Paprastasis yra kai parodymus duodantis asmuo kaltumą priskiria tik nusikaltimo bendrininkui o sudėtinis yra prisipažinus dėl nusikaltimo kartu nurodomi ir kiti dalyviai. Taip pat vertinama ar parodymai buvo duoti spontaniškai, iškart po nusikaltimo ar praėjus nemažam laiko tarpui, kokie motyvai paskatino duoti parodymus bei patikimumas ir spaudimo nebuvimas. EŽTT šios bylos sprendime atkartojo nemažai motyvų nurodytų tokiuose bylose: *Al Khawaya ir Tahery priėš Jungtinę Karalystę* (dėl procese nedalyvaujančių liudytojų, vienintelio įrodymo taisyklės, patikimumo ir svarbos), *Taxquet prieš Belgiją* (dėl baudžiamojo proceso kaip visumos teisingumo) ir kitus. Nustatyta, kad šio liudytojo parodymai buvo lemiami kaltinant pareiškėją bei patikimi, nes buvo spontaniški, laisvavališki ir kaltinantys visų pirma save, pareiškėją apibūdinant kaip atliekanti pagalbinį vaidmenį. Vertinant patikimumą buvo laikomasi atsargumo reikalavimo ir kompensavus gynybos apribojimus nebuvo pažeistos Konvencijos 6 straipsnio 1 ir 3 dalis.

Dėl bendrininko parodymų Lietuvos kasacinis teismas iš esmės patvirtino EŽTT poziciją ir pasisakė, kad „*yra didelis pavojus, jog bendrakaltinamojo parodymai gali būti nepatikimi, atsižvelgiant į jo akivaizdų suinteresuotumą perkelti atsakomybę nuo savęs kitam asmeniui. Taigi vertinant tokius parodymus gali būti reikalaujama griežtesnio patikrinimo, nes bendrininkų padėtis duodant parodymus skiriasi nuo paprastų liudytojų. Jie duoda parodymus neprisiekę, taigi jokie jų teiginiai dėl faktinių aplinkybių tikrumo negali sukelti atsakomybės už*

[223] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 222.
[224] Bruszczyński v Poland. Eur. Ct. H. R. 23789/09 (2013).

melagingus parodymus dėl tyčinio netikrų parodymų davimo (Vladimir Romanov v. Russia, no. 41461/02, judgment of 24 July 2008). Kasacinio teismo praktikoje taip pat nurodoma, kad asmens, atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės BK 39 straipsnyje numatytu pagrindu, parodymai turėtų vertinami pagal bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles, tačiau vis dėlto tokio asmens parodymų savarankiškumo ir objektyvumo vertinimui turi būti skiriamas didesnis dėmesys, nei vertinant kitų liudytojų parodymus (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-340/2006, 2K-177/2008).“[225] Šiai pozicijai pritariama ir manoma, kad tik itin griežtas ir atsargus tokių parodymų patikrinimas gali kompensuoti gynybos suvaržymus.

Šiuo klausimu būtina pažymėti, kad dažniausiai kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams pažeidimas komentuojamas kartu su teisės į teisingą teismą pažeidimu. Taigi kritikuotina yra teismų pozicija kai pripažinus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą atskirai nebenagrinėjamas 3 dalies pažeidimas ir neretai teismai tiesiog įvardina kartu nagrinėjamas 1 ir 3 dalys. Tas sukelia neteisingą suvokimą, dviprasmybes, neplėtojama aiški konkrečių Konvencijos straipsnių praktika, ir sumenkinama procesinės teisės reikšmė. Autorių nuomone atskiras konkrečios dalies nenagrinėjimas susijęs su dideliu bylų skaičiumi ir per didelių krūvių.[226] Manoma, kad teismams atskirai nagrinėjant kiekvieną straipsnio dalį būtų daugiau dėmesio skirta konkrečiai teisei ir atitinkamai jos procesinė reikšmė padidėtų taip užtikrinant jos įgyvendinimą.

Apibendrinant galima teigti, kad vertinant proceso teisingumą privaloma atsižvelgti į Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies garantijas, kadangi jos yra teisės į teisingą teismą arba dar vadinamos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektai. EŽTT praktikoje teigiama, kad vertinant proceso teisingumą privaloma paisyti tiek visuomenės, tiek nukentėjusiųjų interesus bei neužmiršti liudytojo teisių. Teigiama, kad kaltinamasis persekiojamas turi būti tinkamai o jo teisės į gynybą, efektyvų dalyvavimą byloje turi būti saugomos užtikrinant sąžiningą viešą procesą. Suprantama, kad toks procesas ne visada įmanomas ir jo išimtys yra galimos su sąlyga, kad kaltinamasis galės pateikti klausimus kaltinimo liudytojams bent vienoje proceso stadijoje bei ginčyti jų parodymus.

Atsižvelgiant į naujausią teismų praktiką, kuri yra švelnesnė ir numato galimybę vertinti liudytojo, nedalyvavusio teisiamajame posėdyje, įrodymus ir jais remtis, manoma, kad teismams suteikiamos didesnės galimybės išsiaiškinti nusikaltimą suderinus abiejų šalių teises. Pabrėžiama, kad ši galimybė yra sąlyginė. Byloje Al-Khawaja and Tahery prieš Jungtinę

[225] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.“
[226] Lijana Štarienė, *supra* note 3, 20-21.

Karalystę nustatyti reikalavimai, kurių privaloma laikytis esant tokiai situacijai t. y. svarbi priežastis pripažinti įrodymais nedalyvavusio liudytojo parodymus (pavyzdžiui, mirtis, baimė), tokie parodymai yra kraštutinė priemonė ir juos galima ginčyti, jeigu jie yra vieninteliai ar lemiami procesas turi būti patikrintas labai kruopščiai, užtikrinant procesines garantijas bei įsitikinus patikimumu.

Taip pat pažymėtina, kad kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams turi būti užtikrinamos visose, net ir ypatingai traumuojančiose seksualinio pobūdžio bylose. Siekiant užtikrinti tiek kaltinamojo teises, tiek nukentėjusiojo liudytojo interesus imamasi tam tikrų liudytojo apsaugos priemonių suderintų su kaltinamojo teisę į gynybą. Taigi tokio pobūdžio bylose liudytojui gali būti leidžiama nedalyvauti teismo posėdyje jeigu dalyvavimas gali sukelti psichinę traumą ar kitas sunkias pasekmes, o gynybos teisės užtikrinamos kompensuojančiais veiksniais, suteikiant galimybę užduoti klausimus dar ikiteisminio tyrimo stadijoje, bei įsitikinus parodymų patikimumu.

Vertinant nusikaltimo bendrininko parodymus, kurio negalima apklaust jam mirus, įvertinamas suinteresuotumas, skiriamas griežtesnis patikrinimas bei didesnis dėmesys jų objektyvumui ir savarankiškumui.

3.2.Kaltinamojo teisės užduoti klausimus anoniminiams liudytojams taikymo ypatybės

Tęsiant kaltinamojo teisės į teisingą procesą vieno iš aspektų – teisės užduoti klausimus nagrinėjimą, pažymėtina, kad daugiausia sunkumų kyla procese esant anoniminiams liudytojams. Tam, kad būtų teisingai išspręsta byla ir nei vieno iš proceso dalyvių teisės nebūtų pažeistos būtina apžvelgti svarbiausius kaltinimo teisės užduoti klausimus anoniminiams liudytojams aspektus.

Žinoma, kad anonimiškumas baudžiamajame procese taikomas tik kaip išimtinė priemonė. Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime pažymėta, kad „*baudžiamasis procesas turi numatyti patikrinimo procedūrą, leidžiančią atkurti pusiausvyrą tarp baudžiamosios justicijos interesų ir teisės į gynybą. Dėl šios procedūros gynyba turi turėti galimybę ginčyti poreikį įslaptinti liudytojo duomenis, jo patikimumą ir jo parodymų kilmę*“.[227]

[227] “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-09-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1181, 1561 straipsnių, 256 straipsnio 5 punkto ir 3171 straipsnio atitikmenų Lietuvos Respublikos Konstitucijai““ Valstybės žinios 80-2423 (2000).

Sutinkama su šia teismo pozicija ir pritariama, kad tik užtikrinus tinkamą patikrinimo procedūrą bus suderintos abiejų šalių teisės ir užtikrintas teisingumas byloje.

Pažymėtina, kad iki 2003 metų BPK nebuvo nuostatos, leidžiančios kaltinamajam užduoti klausimus anoniminiams liudytojams bylos nagrinėjimo stadijoje. 2000 metais Konstitucinis Teismas pripažino, kad 1961 metų galiojusiame BPK nuostatos įtvirtintos 267, 317[1] straipsniuose prieštarauja Lietuvos pamatinio įstatymo 31 straipsnio 2 ir 6 dalims, kadangi neužtikrinus kaltinamojo teisės užduoti klausimus įslaptintiems liudytojams, išlaikant jų saugumą, pažeidžiama kaltinamojo teisė į gynybą ir tuo pačiu į teisingą bylos išnagrinėjimą.[228]

Galbūt todėl 2002 metais EŽTT konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 bei 3 dalies d punkto pažeidimus kalinių riaušių byloje *Birutis ir kiti prieš Lietuvą*. Šioje byloje buvo paminėti Teismo suformuluoti esminiai kitų bylų sprendimų aspektai. Nedera pamiršti, kad siekiant užtikrinti kaltinamojo teisę į teisingą procesą negalima to daryti kitų proceso dalyvių sąskaita, o būtent kaltinamojo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams kažkiek ribojamos atsižvelgiant į kito asmens anonimiškumą. Logiška, kad kaltinimo liudytojams taikant anonimiškumą, gynybai apsunkinamas dalyvavimas rungtyniškame procese, o disbalansą turi išlyginti valstybė.[229] Pavyzdžiui, byloje dėl prekybos narkotikais *Lüdi prieš Šveicariją*[230], nustatyta, kad tam, kad būtų išlaikytas rungtyniškas procesas įrodymai privalo būti pateikiami viešo proceso metu. Teismas pabrėžė, kad nors naudojant infiltruotus agentus taikomos tam tikros išimtys iš šio principo, bet jos negali pažeisti kaltinamojo gynybos teisių, o kaltinamajam privalo būti suteikta reali ir adekvati galimybė juos apklausti ir ginčyti jų parodymus. Šioje byloje nustatyta, kad nei tardytojui, nei teisėjui neapklausus, o kaltinamajam nesuteikus galimybės apklausti slapto agento buvo pažeista ši teisė, nes jo parodymai nebuvo sulyginti su pareiškėjo teiginiais jį apklausiant, o nuosprendis buvo paremtas jo rašytiniais parodymais.

Lietuvoje sprendžiant bylas, susijusias su narkotikų disponavimu, taip pat dažnai naudojami slapti agentai ar informatoriai. Kriminalinės žvalgybos įstatymas leidžia vykdyti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus.[231] Šio įstatymo pagrindu pareigūnas ar kitas asmuo gali neatskleisdamas savo tapatybės rinkti svarbią informaciją ar net apsimesti nusikalstamos veikos dalyviu. Problemų kyla kai norima surinktą informaciją pagrįsti tokio pareigūno parodymais, kuris yra įslaptinamas. Jo tapatybės nenorima atskleisti siekiant ir toliau naudotis jo paslaugomis tiriant nusikalstamas veikas. Tokiose bylose neretai sprendžiamas ir agento provokatoriaus klausimas. Dažnai tokiose bylose kaltinamieji bei jų gynėjai ginčija anoniminių

[228] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, *supra* note 227.
[229] Raimundas Jurka, "Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą", *supra* note 8, 98.
[230] Lüdi v Switzerland. Eur. Ct. H. R. 12433/86 (1992). § 49
[231] "Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas." *Valstybės žinios.* Nr. 122-6093. 2012

liudytojų parodymų patikimumą ir kaltina juos provokavimu. Todėl tokių asmenų parodymai turi būti tikrinami labai kruopščiai atsižvelgiant į provokavimo tikimybę.

Lietuvos apeliacinio teismo byloje Nr. 1A-126/2014 asmuo buvo kaltinamas prekyba narkotikais, pastarasis ginčijo anoniminio liudytojo taikymo pagrindą, patikimumą ir kaltino jį provokavimu. Teismas ištyręs telefoninio pokalbio išklotines tarp kaltinamojo ir įslaptinto liudytojo nustatė, kad abejoti pastarojo patikimumu nėra pagrindo. Dėl provokavimo kaltinti liudytoją taip pat nėra pagrindo, kadangi teismas kruopščiai patikrino visus duomenys: telefoninius pokalbius, kurie vyko be užuominų, banko sąskaitos išrašas patvirtinantis, kad iki NVIV (nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai) buvo pervedami pinigai, o tiek kaltininkas, tiek įslaptintas liudytojas dėl narkotikų platinimo yra bendradarbiavę iki NVIV taikymo. Teismas patvirtinęs anksčiau minėtą teismų praktiką dėl nuosprendžio grindimo vien įslaptintų liudytojų parodymais taip pat pažymėjo, kad tai ne vienintelis reikalavimas ir privaloma patikrinti ir tokio liudytojo patikimumą kruopščiai ištyrus jo parodymus.[232] Šioje byloje neabejotinai nustatytas liudytojo patikimumas, anonimiškumo taikymo leistinumas bei nustatyta, kad pastarojo parodymai sutampa su kitais bylos įrodymais.

Priešinga situacija matoma kitoje byloje, kurioje nustatytas pažeidimas susijęs su anoniminio liudytojo parodymais ir provokavimo faktu. Šiuo aspektu teismas pasisako, kad: „*Visi kaltinimai A. R. grindžiami tik liudytojo Nr. 31, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymais, ir iš šių parodymų išvestiniais policijos pareigūnų parodymais. Tačiau BPK 301 straipsnyje konkrečiai reglamentuota, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais, o šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai. Šiuo atveju kitų įrodymų, patvirtinančių, kad A. R. 2012 m. vasario 20 d. padarė nusikalstamą veiką, už kurią yra nuteistas, nėra <...> Įvertinus baudžiamojoje byloje esančius duomenis, darytina išvada, kad policijos pareigūnų elgesys nebuvo vien tik pasyvus, jie pasiūlė liudytojui Nr. 31 atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, parodė A. R. nuotrauką, iki šio pasiūlymo liudytojas Nr. 31 nieko nežinojo apie A. R. galbūt daromas nusikalstamas veikas, baudžiamojoje byloje taip pat nėra jokių duomenų, kad A. R. iki 2012 m. vasario 20 d. būtų platinęs narkotines ar psichotropines medžiagas*“.[233] Esant tokiai situacijai konstatuojama, kad patikimų ir objektyvių įrodymų patvirtinančių asmens kaltę nėra ir asmuo negali būti nuteistas.

[232] “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A–126/2014.“
[233] “Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos2014 m. lapkričio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-199-255/2014.“

Sprendžiant aukščiau nurodytą bylą *Birutis prieš Lietuvą* taip pat paminėta teismo išspręsta byla *Van Mechelenas ir kiti prieš Olandiją*[234], kurioje buvo įslaptintas policijos darbuotojas ir nustatyta, kad pagrindo taikyti jam anonimiškumo nebuvo, o pats policininko darbo pobūdis suponuoja tam tikrą riziką. Teismo paminėta, kad liudytojams, kurie yra pareigūnai anonimiškumas turi būti taikomas tik išimtinais ir išskirtiniais atvejais, nes pareigūnai turėdami ypatingą statusą valstybėje, visada yra suinteresuoti asmenys. Vertinant tokių asmenų parodymus turi būti tikrinama ar informaciją pateiktą kaip liudytojų jie gavo kaip privatus asmenys, ar vykdydami tarnybines pareigas, kas suponuoja, kad apklausti juos reikia viešame posėdyje.[235] Šioje byloje taip pat konstatuota, kad nepaisant ribojimų kaltinamajam privalo būti užtikrinta galimybė patikrinti įslaptinto liudytojo patikimumą, o nuosprendis pagrįstas vien jo parodymais nėra teisėtas.[236]

BPK numato sąlygas ir ypatumus, kuriais apklausiamas anoniminis liudytojas. Tokiam liudytojui klausimai užduodami sudarant vizualines ir akustines kliūtis, tai reiškia, kad asmuo gali užduoti jam klausimus, bet įgyvendina šią teisę netiesiogiai.[237] EŽTT pabrėžia anoniminių liudytojų parodymų išimtinumą ir būtinumą laikytis nustatytų sąlygų naudojantis jų parodymais. Matome, kad liudytojų įslaptinimas varžo gynybos galimybes įsitikinti tokių liudytojų patikimumu bei priešiškumo ar nusistatymo nebuvimu prieš kaltinamąjį, todėl teisminės valdžios procedūros turi būti pakankamos ir užtikrinančios gynybos teisę apklausti liudytojus. Tokios pat nuostatos laikosi ir EŽTT ne vienoje byloje pasisakęs, kad gynybos apribojimus turi „pakankamai atsverti teisminės valdžios taikomos procedūros“.[238]

Lietuvos kasacinis teismas iš esmės patvirtino nuostatą dėl anoniminio liudytojo taikymo ir jo parodymų vertinimo išimtinumo susišaudymo byloje ir pažymėjo, kad „*net ir pripažinus kasatoriaus argumentus dėl liudytojo Nr. 1 (kuriam taikomas anonimiškumas) pagrįstais, t. y. kad jo parodymai yra patikimi ir jis atpažino T. V. ir R. S. iš pateiktų nuotraukų nepadarant esminio baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo, jo parodymai liktų vieninteliai įrodymai byloje, nes kitų objektyvių įrodymų (biologinių pėdsakų, tinkamų asmens tapatybei nustatyti tiriant DNR ant rastų šovinių tūtelių, ir individualių šūvio pėdsakų ant įtariamųjų rūbų nerasta), kuriais galima būtų grįsti išteisintųjų kaltę, byloje nesurinkta, o dėl mažamečio liudytojo L. K. atpažinimo (T. V.) patikimumo teismams iškilo pagrįstų abejonių. Žemesnės instancijos teismai teisingai nurodė, kad BPK 301 straipsnio 2 dalyje nustatyta: ,,Apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas*

[234] Van Mechelen and Others v. the Netherlands, *supra* note 159, § 54–55
[235] Raimundas Jurka, “Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą“, *supra* note 8, 98.
[236] Van Mechelen and Others v. the Netherlands, *op. cit.*
[237] Raimundas Jurka et. al. *Baudžiamojo proceso principai, supra* note 8, 64.
[238] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Juzukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai*, *supra* note 8, 44.

anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.“ Taigi esminė žemesnės instancijos teismų išvada, kad byloje nesurinkta pakankamai patikimų įrodymų, pagrindžiančių T. V. ir R. S. kaltę padarius jiems inkriminuotus nusikaltimus, yra teisinga“.[239] Šis teismo motyvas atitinka griežtą draudimą kaltinimą grįsti vien anoniminio liudytojo parodymais ir anksčiau plėtojamą teismų praktiką tokio pobūdžio bylose.

Nors BPK 301 straipsnio 2 dalies draudimas grįsti nuosprendį vien anoniminių liudytojų parodymais ir atitinka EŽTT praktiką reikia pabrėžti, kad šiuo metu teismo praktika šiuo aspektu švelnėja, bet papildomai turi būti užtikrintos kitos procesinės garantijos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad: „*vertinant naujesnę EŽTT praktiką bylose dėl anoniminių liudytojų matyti, kad nors ir nebelieka griežto draudimo grįsti apkaltinamąjį nuosprendį vien tik arba lemiamai anoniminių liudytojų parodymais, tačiau tokiu atveju turi būti pakankamų kompensavimo veiksnių (procesinių garantijų), leidžiančių teisingai ir tinkamai įvertinti šių parodymų patikimumą (pavyzdžiui, bylos Ellis, Simms and Martin v. the United Kingdom, nos. 46099/06 and 46699/06, decision of 10 April 2012; Pesukic v. Switzerland, no. 25088/07, judgment of 6 December 2012; Papadakis v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 50254/07, judgment of 26 February 2013; Dončev and Burgov v. former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 30265/09, judgment of 12 June 2014). Teismas turi kruopščiai patikrinti procesą ir įsitikinti, kad yra pakankami kompensavimo veiksniai, įskaitant stiprias procesines garantijas, leidžiančias teisingai įvertinti šio įrodymo patikimumą*“.[240]

Galima paminėti, kad teismų praktikos švelninimas susijęs su šiuo draudimu, nuosprendį remti vien ar lemiama dalimi anoniminių liudytojų parodymais susijęs taip pat ir su nusikalstamos veikos pobūdžiu, pavyzdžiui, ankščiau minėta byla dėl lėktuvo užgrobimo ir keleivių mirčių *Haas prieš Vokietiją.* Manoma, kad tokį teismų praktikos švelninimą lėmė nemažėjantis nusikalstamumas ir kova su sunkiausiomis nusikalstamomis veikomis, kurias išaiškinti iš esmės gali padėti tik anoniminiai liudytojai.

Vis dėlto pabrėžiama, kad nors ir praktika švelnėja, bet gynybos teisės negali būti užmirštos ir prioritetas teikiamas priešingai šaliai, todėl teismas siekiant užtikrinti teisingą procesą turi itin kruopščiai patikrinti anoniminių liudytojų parodymų leistinumą ir patikimumą. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1997 m. rugsėjo 10 d. rekomendacijoje Nr. (97) 13

[239] “Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. lapkričio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-456/2014.“
[240] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015.“

nustatyta, kad gynyba esant poreikiui gali ginčyti būtinybę suteikti liudytojui anonimiškumą, jo parodymų kilmę ir patikimumą.[241]

Parodymų patikimumas vertintas vienoje iš naujesnių EŽTT bylų *Ellis, Simms and Martin v. the United Kingdom.*[242] Šioje byloje pareiškėjai kaip gaujos nariai buvo kaltinami dviejų moterų nužudymų ir kitų dviejų pasikėsinimu nužudyti dėl keršto varžovams. Liudytojai bijojo liudyti dėl galimo keršto ir sutiko duoti parodymus tik jeigu jų tapatybė nebus atskleista. Iš esmės kaltinimai buvo pagrįsti anoniminio liudytojo parodymais. EŽTT pažymėjo, kad bylose, kuriose dalyvauja anoniminiai liudytojai galima remtis *Al-Khawaja and Tahery prieš Jungtinę Karalystę* byloje suformuotais principais taikant analogiją. Pagrindinis principas yra tas, kad gynybos šaliai privalo būti suteikta galimybė ginčyti prieš ją duotus parodymus. Analogiškai kaip *Al-Khawaya and Tahery prieš Jungtinę Karalystę* byloje nustatyta, kad remtis anoniminių liudytojų parodymais galima atsižvelgus į tris nustatytus reikalavimus: a) yra svarbi priežastis įslaptinti liudytoją; b) įvertint ar anoniminio liudytojo parodymai vieninteliai ar lemiami grindžiant apkaltinamąjį nuosprendį; c) jeigu nuosprendis remiamas iš esmės jų parodymais procese turi būti užtikrintos stiprios procesinės garantijos kompensuojančios gynybos šalies ribojimus ir užtikrintas patikimumas. Konkrečioje byloje nustatyta, kad nusikalstamos gaujos nubaudimas susijęs su visuomenės interesu o anonimiškumas asmeniui liudijančiam prieš pareiškėjus buvo suteiktas pagrįstai. Pripažinta, kad šio liudytojo parodymai nors ir nebuvo vieninteliai, bet lemiami, todėl norint užtikrinti teisingą procesą privalėjo būti užtikrinti kompensuojami veiksniai. EŽTT pabrėžė, kad buvo pakankamai kompensuojamų veiksnių, nes anoniminio liudytojo parodymai buvo vertinamai labai atsargiai ir kruopščiai ištirti, jo patikimumu galėjo įsitikinti tiek teisėjas, tiek prisiekusieji bei advokatas stebint jo apklausą, jis pateikė daug išsamios medžiagos bei dalyvavo efektyvioje kryžminėje apklausoje o pareiškėjams buvo suteikta galimybė ginčyti jo patikimumą.

Parodymų leistinumas tikrinamas remiantis BPK 199, 200 straipsniais, o dėl patikimumo ne vienoje byloje Lietuvos teismai pabrėžia, kad „ <...> *gausioje Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje dėl liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, naudojimo įrodinėjimo procese išreikštas aiškus įpareigojimas baudžiamąsias bylas nagrinėjantiems teismams itin atsakingai ir kruopščiai tikrinti tokių asmenų parodymus, pavyzdžiui, bylos Birutis, Byla, Janutėnas v. Lithuania (Application no. 47698/99 and 48155/99, judgment of 28 March 2008), Kostovski v. Netherlands (Serie A. Nr. 166, judgment of 20 November 1989); Doorson v. Netherlands (Application no. 20524/9, judgment of 26 March 1996); van Mechelen and others v. Netherlands (Application no. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93, judgment of 23 April*

[241] "Europos Tarybos Ministrų komiteto 1997 m. rugsėjo 10 d. rekomendacija Nr. (97)"
[242] Ellis and Simms and Martin v. the United Kingdom. Eur. Ct. H. R. 46099/06, 46699/06 (2012).

1997); Lüdi v. Switzerland (Serie A. Nr. 238, judgment of 15 June 1992); Visser v. Netherlands (Application no. 26668/95, judgment of 14 February 2002)“.[243] Šiuo aspektu svarbu pabrėžti, kad anoniminių liudytojų parodymai gali būti sutikrinami su kita byloje esančia informacija, gali būti daromi eksperimentai kurie gali patvirtinti, pavyzdžiui girdimumą esant tam tikroms aplinkybėms. Taigi teismas išnaudoja visas galimybes patikrinti anoniminio liudytojo parodymų patikimumą, kuris nustatomas išanalizavus įrodymų gavimo tvarką ir sulyginus su kitais įrodymais.

Kaip neabejotinai patikimus anoniminio liudytojo parodymus susietus logine grandine su kitais netiesioginiais įrodymais, kuriais gali būti remiamasi surašant byloje nuosprendį ir daryti neabejotina išvada dėl asmens kaltumo kasacinis teismas nurodo įslaptinto liudytojo parodymus, duotus byloje 2K-423/2014 ir pažymi, kad „<...> *Liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, parodė, kad jis kalbėjo su Č. K. per kanalizacijos vamzdį, būdamas Laisvės atėmimo vietų ligoninėje. Apeliacinės instancijos teismas, siekdamas įsitikinti liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymų patikimumu, patikrino jo nurodytą galimybę bendrauti per kanalizacijos vamzdį ir jo bei Č. K. buvimo Laisvės atėmimo vietų ligoninėje laikotarpį ir nustatė, kad šis liudytojas ir nuteistasis 2009 m. rugsėjo–spalio mėn. buvo gydomi šios ligoninės gretimose palatose <...> Eksperimento metu nustatyta, kad šis liudytojas ir Č. K. turėjo galimybę susikalbėti vienas su kitu, netgi eksperimento metu esant nepalankesnėms sąlygoms (girdimumo prasme), nei jos buvo liudytojo nurodomo pokalbio metu <...> teisme apklausti liudytojai T. Z. ir G. M. patvirtino, kad toks bendravimo būdas tarp suimtųjų yra pakankamai paplitęs ir kad eksperimento metu girdimumo sąlygos bendraujant per kanalizacijos vamzdį buvo blogesnės. Apeliacinės instancijos teismas pripažino, kad anonimiškumas liudytojui buvo taikytas, nepažeidžiant BPK 198, 199, 200 straipsnių reikalavimų. Su tokiomis motyvuotomis apeliacinės instancijos teismo išvadomis nėra pagrindo nesutikti. Taip pat byloje nėra jokių duomenų, kad tokių parodymų davimą inicijavo prokuroras ar tyrėjas. Vertindamas šio liudytojo parodymus liečiamumo ir patikimumo aspektais apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad jis parodymus davė apie bylos aplinkybes, kurios yra nustatytos kitais įrodymais. Liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymai dėl J. S. ir Č. K. dalyvavimo nužudant R. S. <...> buvo gretinami su kitais įrodymais, vertinami įrodymų viseto kontekste. Antai, pavyzdžiui, šio liudytojo parodymai buvo lyginami su informacija, kuri buvo gauta darant Č. K. ir asmens, veikusio BPK 158 straipsnio pagrindu, pokalbių slaptus įrašus ir padarytos motyvuotos išvados dėl minėtų duomenų įrodomosios vertės sprendžiant nuteistųjų kaltės dėl nužudymo*

[243] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 240.; “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-290/2013“.

klausimą.“.[244] Taigi išnagrinėjus įslaptintų parodymų surinkimo būdą bei aplinkybes abejoti anoniminio liudytojo parodymų patikimumo nėra pagrindo. Sutikrinus jo parodymus su kita bylos medžiaga bei atlikus eksperimentą neabejotinai užtikrintos visos procesinės garantijos leidžiančios teisingai išspręsti byla. Pabrėžiama, kad tokie anoniminio liudytojo parodymai, kurių patikimumas patikrintas ir nekelia abejonių gali būti naudojami apkaltinamajame nuosprendyje ir jie nepažeidžia BPK 20 straipsnio bei 301 straipsnio 2 dalies reikalavimų.

Kitokia situacija yra vertinant anoniminių liudytojų, kurie parodymus duoda apie aplinkybes kurias išgirdo kalint vienoje kameroje su kaltinamuoju. Tokiu atveju susiduriama su klausimu: ar toks informacijos išgavimas ir panaudojimas nepažeidžia kaltinamojo teisių tylėti ir neduoti parodymų prieš save (*Allan v. The United Kingdom*, Eur. Ct. H. R. no. 48539/99, judgment of 5 November 2002). Ne vienoje byloje teismas yra pažymėjęs, kad esant tokiai situacijai teismas „ <...> *turi įsitikinti ir tuo, kad toks asmuo nebuvo uždarytas į atitinkamą įstaigą arba pasodintas į vieną kamerą, vien tik siekiant išgauti reikalingą informaciją iš kartu laikomo įtariamojo ar kaltinamojo, pažeidžiant pastarojo asmens konstitucinę teisę neduoti parodymų prieš save*“.[245] Likus tokioms abejonėms liudytojo parodymai neatitiks BPK 20 str. reikalavimų. Pritariama nuomonei, kad teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save pažeidimas tokioje situacijoje siejamas būtent su manipuliacija suimto kaltinamojo padėtimi (teisine, psichologine, emocine). Taip gudraudami teisėsaugos pareigūnai pažeidžia asmens teises o baudžiamasis persekiojimas neatitinka sąžiningumo principo.[246]

Byloje Nr. 1A-142/2014 teismas nustatė, kad anoniminio liudytojo, kuris informaciją išgavo būdamas kartu su kaltininku kameroje parodymai nepatikimi. Nustatyta, kad prokurorui gavus leidimą įrengti kameroje slaptas priemones fiksuojančias asmenų pokalbius, jos nebuvo įmontuotos dėl neva esančios paviešinimo rizikos, o anoniminis liudytojas teismuose davė skirtingus parodymus. Anoniminis liudytojas teigė, kad jis nebuvo pasodintas su kaltinamuoju, kad išgautų informacijos apie bylos aplinkybes ir nebuvo instruktuotas o išgauta informaciją teisėsaugos institucijoms perdavė savo noru. Teisėjų neįtikino šie parodymai, nustatyta, kad asmeniui ne kartą sėdėjusiam nebuvo reikalo išpasakoti viską po tylos areštinėje. Pastebėtina ir tai, kad įslaptinto liudytojo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo metu praktiškai pažodžiui atkartoja slaptų veiksmų protokolo turinį, kas rodo jo perrašymą, o paprašius detalizuoti išsamų pasakojimą liudytojas neprisiminė svarbių aplinkybių. Kaip patikimi tokie parodymai negalėjo

[244] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. . 2K-423/2014.“
[245] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 150.; “ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžaimųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-142/2014.“
[246] Raimundas Jurka, “Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją,“ *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius, (2014): 150.

būti vertinami ir todėl, kad įslaptintas liudytojas jau buvo teistas 10 kartų, todėl jo sąžiningumas abejotinas o ir kiti byloje esantys įrodymai nepagrindžia liudytojo parodymų.[247] Kadangi įslaptinto liudytojo parodymai varžo gynybos galimybes laikyti neabejotinu jo patikimumą, todėl remtis tokiais parodymais galima tuo įsitikinus ir turi būti imtasi visų priemonių pašalint abejones dėl patikimumo.

Abejonės dėl sąmoningo įslaptinto liudytojo uždarymo į vieną kamerą su kaltinamuoju su tikslu išgauti teisėsaugai reikalingą informaciją sustiprintos po liudytojo apklausos kasacinėje byloje Nr. 2K-290/2013. Teismas šią abejonę pagrindė pasisakymu „*Apklaustas apeliacinės instancijos teisme, šis liudytojas teigė, kad į kamerą pateko visiškai atsitiktinai, o tai, ką išgirdo kameroje, papasakojo atsitiktiniam tyrėjui, iškvietusiam jį į apklausą. Liudytojas taip pat pripažino faktą, kad anonimiškai liudija apie tai, ką išgirdo kameroje, jau ne pirmą kartą. Į klausimą, kodėl neatsakė į šį klausimą pirmosios instancijos teisme, šis liudytojas pareiškė, kad „reikia žiūrėti į tai, iš kokios pusės tas klausimas užduotas“*.[248] Taigi dviprasmiški liudytojo pasisakymai, nepatvirtinti kitais įrodymais, kelią pagrįstų abejonių dėl jo patikimumo. Savaime aišku, kad nepašalintos abejonės gali būti laikomos esminiu pažeidimu ir galima kelti klausimą ar liudytojas neturėjo motyvų meluoti duodant parodymus ir ar tikri informacijos iš kaltinamojo išgavimo būdai nebuvo nuslėpti. Taip pat pritariama, kad esant manipuliavimui ir gudravimui asmuo atsidūręs nepalankioje aplinkoje ir palaužtas psichologiškai gali pats to nesuvokdamas save apkalbėti, o tokiu atveju apie sąžiningą procesą negali būti ir kalbos.[249]

Dar vienas naujausias nepatikimų anoniminio liudytojo parodymų pavyzdys pateiktas kasacinio teismo nutartyje. Teismas pažymėjo, kad „<...> *liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas (liudytojas Nr. 1), buvo apklaustas pirmosios instancijos teisme, kaltinamajam ir jo gynėjui buvo suteikta teisė užduoti jam klausimų ir šia teise jie pasinaudojo. Tačiau liudytojas (liudytojas Nr. 1) atsisakė atsakyti į gynybos klausimus, ar yra teistas; kur susitiko su S. A.: laisvėje ar laisvės atėmimo vietoje; kam pranešė informaciją, kai S. A. jam pasipasakojo; ar yra jam kas nors grasinęs, jeigu ką nors papasakos apie tai, ką jam papasakojo S. A. (T. 5, b. l. 19). Liudytojų priežastis siekti anonimiškumo, tikėtina, yra susidorojimo baimė. Tačiau subjektyvios baimės nepakanka ir baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas turi ištirti, ar yra objektyvus pagrindas šiai baimei kilti*“.[250] Liudytojo, jam užduodamų klausimų ignoravimas gali lemti pagrįstos abejonės dėl jo patikimumo buvimą bei prielaidų dėl jo patalpinimo į vieną kalėjimo kamerą su kaltinamuoju su tikslu išgauti informaciją pažeidžiant kaltinamojo teises kilimo galimumą. Šioje byloje pabrėžta, kad „<...> *anoniminio liudytojo parodymai tam tikru aspektu*

[247] Lietuvos apeliacinis teismas, *supra* note 245.
[248] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 243.
[249] Raimundas Jurka, *supra* note 246, 146.
[250] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 240.

yra netiesioginiai įrodymai-išvestiniai įrodymai („girdėjau–sakė"), tačiau kartu jie yra ir lemiami kaltinantys įrodymai. Todėl būtina nustatyti, kokia apimtimi S. A. dalyvavimą darant nusikaltimus patvirtina kiti įrodymai".[251] Būtent teismas turi pareigą pašalinti abejones dėl anoniminio liudytojo nepatikimumo. Šioje byloje jos nepašalintos, kadangi nenustatyta ar šis liudytojas į kamerą pateko atsitiktinai ar su tikslu išgauti informaciją, o jo parodymai liko prieštaringi ir nepatvirtinti kitų įrodymų. Todėl teismas padarė išvadą, kad „ <...> *baudžiamojoje byloje nebuvo nei tinkamų kompensavimo veiksnių, nei stiprių procesinių garantijų, kurie leistų teisingai ir tinkamai įvertinti anoniminio liudytojo Nr. 1 parodymų patikimumą. Bylos aplinkybėmis S. A. gynybos teisių suvaržymai buvo nesuderinami su teisingo bylos nagrinėjimo garantijomis. Apeliacinės instancijos teismas nepagrindė nuosprendžio kruopščia visų įrodymų analize ir nenustatė, kad jie patvirtina anoniminio liudytojo Nr. 1 pateiktą įvykių versiją. Bylos duomenis apeliacinės instancijos teismas vertino atskirai, sureikšminęs atskirus duomenis, neanalizuodamas jų reikšmingų duomenų visete*".[252] Taigi toks procesas kuriame nepatvirtintas anoniminio liudytojo patikimumas ir anonimiškumo skyrimo pagrindas, o gynybos teisės suvaržytos nesuteikus tinkamų kompensavimo veiksnių, nelaikomas teisėtu ir pagrindžiančiu asmens kaltumą.

Apžvelgus tiek EŽTT praktiką, tiek Lietuvos teismų sprendimus teigtina, kad teisei užduoti klausimus anoniminiams liudytojams taikomos iš esmės panašios taisyklės kaip ir kaltinimo liudytojams, kurių tapatybė yra žinoma. Analogiškai kaip ir neapklaustų teismo posėdžio metu liudytojų, nustatytų reikalavimų byloje Al-Khawaya and Tahery prieš Jungtinę Karalystę laikomasi ir procese esant anoniminiams liudytojams. Turi būti nustatyta svarbi priežastis taikyti asmeniui anonimiškumą, įvertinti ar tokie parodymai lemiami ar vieninteliai ir esant tokiai situacijai įvertinti jų patikimumą ir užtikrinti stiprias procesines garantijas priešingai šaliai.

Svarbu pabrėžti, kad teismų praktika dėl draudimo įtvirtinto BPK 301 straipsnio 2 dalyje švelnėja, numatant, kad nelikus griežto draudimo apkaltinamajame nuosprendyje remtis vien ar lemiamą dalimi jų parodymais turi būti užtikrinti pakankami kompensavimo veiksniai, kruopščiai patikrinus procesą ir įsitikinus patikimumu. Švelninimas šiuo aspektu pasireiškia taip pat sunkiausių nusikaltimų bylose kas galimai susiję sustiprinta kova su nusikalstamumu.

Svarbus dėmesys skiriamas anoniminių liudytojų patikimumui įvertinant tokių įrodymų surinkimo būdą ir aplinkybes. Patikimais tokie įrodymai pripažįstami teismui išnaudojus visas galimybes, esant abejonėms, tuo įsitikinti sulyginus su kita bylos informacija o esant poreikiui ir atliekant specialius veiksmui, pavyzdžiui, eksperimentą.

[251] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note 240.
[252] *Ibid.*

Atsargiai vertinami ir anoniminių liudytojų parodymai apie aplinkybes išgirstas kalint su kaltininku vienoje kameroje. Tokiu atveju įsitikinama ar nebuvo pažeista kaltinamojo teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save bei ar liudytojas nebuvo uždarytas su kaltininku siekiant išgaut reikiamą informaciją, pažeidžiant pastarojo teises.

Tam tikri sunkumai įžvelgiami ir bylose naudojant NVIV, kadangi privaloma patikrint jo parodymų patikimumą itin kruopščiai atsižvelgiant į provokavimo galimybę. O byloje anonimiškumą taikant policijos pareigūnams remiamasi principu, kad ji galima taikyti tik išimtinais atvejais, kadangi šio darbo pobūdis suponuoja tam tikrą riziką o pareigūnas dėl savo statuso yra suinteresuotas asmuo. Taigi vertinama ar jie informaciją sužinojo kaip privatus asmenys ar atliekant darbines funkcijas.

Taigi kaltinamojo teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams, o tuo pačiu ir teisė į teisingą ir sąžiningą procesą nėra pažeidžiama, jeigu anonimiškumas asmeniui suteikiamas dar ikiteisminio tyrimo metu (informatorius, vykdant modelį), įslaptinto liudytojo parodymais remiamasi tik esant būtinumui ir jeigu jų patikimumu neabejojama, jų parodymai vertinami kritiškai ir neesant galimybių jų apklausti gynybos suvaržymai kompensuojami kitomis procesinėmis priemonėmis.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Vienos iš svarbiausių teisių, garantuojančių visą kompleksą konstitucinių asmens teisių ir laisvių, teisės į teisingą teismą samprata nėra nusistovėjusi. Teismų praktikos traktuojama kaip sąlyginė, ši teisė apima visas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nurodytas teises ir yra aiškinama per ją sudarančius turinio elementus: lygiateisiškumą, rungtyniškumą, žodinį bylos nagrinėjimą su teise dalyvauti tiesiogiai ir gauti teisinę pagalbą, įrodymų leistinumą bei vertinimą ir teisę į pagrįstą sprendimą byloje.

2. Kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, numatyta Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte, yra specifinė teisingumo elemento išraiška užtikrinanti teisingo teismo principo įgyvendinimą ir pasireiškia kaip svarbiausių jo elementų: lygiateisiškumo, rungtyniškumo bei tiesioginio dalyvavimo aspektas.

3. Teismas turi užtikrinti teisingumą suderindamas ir paisydamas tiek anoniminio liudytojo, tiek kaltinamojo interesus. O įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos abiejų nurodytų dalyvių Konstitucinės teisės. Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad tas užtikrinama procesą vykdant sąžiningai, kvalifikuotai, neutraliam teisėjui gerbiant proceso šalių teises.

4. EŽTT praktikoje vyrauja pozicija, kad vertinant proceso teisingumą paisoma visuomenės, nukentėjusiųjų interesų o kaltinamojo teisės ne viešame procese užtikrinamos, suteikus jam galimybę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams bent vienoje proceso stadijoje bei ginčyti jų parodymus. O anoniminių liudytojų apklausa vyksta BPK 276, 279, 282 straipsniuose numatyta tvarka nepažeidžiant kaltinamojo teisės į teisingą teismą, prerogatyvą kviesti ar ne tokį liudytoją į posėdį suteikus teismui.

5. Kaltinamojo teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams nepažeidžiama, jeigu: anoniminio liudytojo statusas įgaunamas dar ikiteisminio tyrimo stadijoje, nustačius neabejotinus jo taikymo pagrindus ir sąlygas bei patikrinus, kad iš bylos duomenų negalima bus identifikuoti įslaptinto liudytojo tapatybės, užtikrinus saugumą parodymų davimo metu ir alternatyvius jų davimo būdus, jo parodymai vertinami kritiškai ir jais remiamasi įsitikinus patikimumu ir esant būtinumui, suteikiant kaltinamajam galimybę užduoti klausimus bet kuriame procese etape, o jų neapklausus gynybos suvaržymai kompensuojami kitomis procesinėmis priemonėmis.

6. Seksualinio pobūdžio bylose imamasi liudytojų apsaugos priemonių leidžiant jiems nedalyvauti teismo posėdyje, jeigu dalyvavimas sukeltų psichinę traumą ar kitas sunkias pasekmes, o gynyba gali užduoti klausimus dar ikiteisminio tyrimo stadijoje bei užtikrinami kiti kompensuojantys veiksniai. O nusikaltimo bendrininkų bylose vertinant mirusio, neapklausto

posėdyje bendrininko parodymus, skiriamas griežtesnis patikrinimas bei didesnis dėmesys jų objektyvumui ir savarankiškumui, įvertinamas suinteresuotumas.

7. Teismų praktikai švelnėjant ir leidžiant remtis liudytojo, nedalyvavusio teisiamajame posėdyje parodymais, atsižvelgiant į šias sąlygas: svarbi priežastis pripažinti įrodymais nedalyvavusio parodymus, parodymai yra kraštutinė priemonė ir juos galima ginčyti, jei jie lemiami ar vieninteliai procesas tikrinamas itin kruopščiai įsitikinus parodymų patikimumu ir užtikrinus tinkamas procesines garantijas, teismams suteikiama galimybė išaiškinti nusikaltimą suderinus abiejų šalių teises. Analogiškai yra su anonimiškai liudytojais, nustatoma svarbi priežastis taikyti asmeniui anonimiškumą, įvertinama ar tokie parodymai lemiami ar vieninteliai ir esant tokiai situacijai įvertinamas jų patikimumas ir užtikrinamos stiprios procesinės garantijos priešingai šaliai. Vertinant patikimumą atsižvelgiama į įrodymų surinkimo būdą ir aplinkybes, esant poreikiui parodymai sutikrinami su kita bylos informacija ar atliekant specialius veiksmus.

8. Anoniminių liudytojų parodymai dėl aplinkybių išgirstų kalint vienoje kameroje vertinami įrodymais tik įsitikinus, kad nebuvo pažeista kaltinamojo teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save bei, kad liudytojas nebuvo uždarytas su kaltininku siekiant išgaut reikiamą informaciją, pažeidžiant pastarojo teises. Atsižvelgiama ir į tai, kad esant manipuliavimui ir gudravimui asmuo atsidūręs nepalankioje aplinkoje gali pats to nesuprasdamas save apkalbėti.

9. Bylose naudojant NVIV itin kruopščiai tikrinamas anoniminių liudytojų patikimumas atsižvelgiant į provokavimo tikimybę. O anonimiškumą skiriant policijos pareigūnams vertinama ar jie informaciją gavo kaip privatus asmenys ar vykdant darbines pareigas ir jis taikomas tik išimtinais atvejais.

10. Teismų praktika švelnėja ir nebelieka griežto draudimo apkaltinamajame nuosprendyje remtis vien ar lemiama dalimi anoniminių liudytojų parodymais, bet privalo būti užtikrinti pakankami kompensavimo veiksniai, kruopščiai patikrinus procesą ir įsitikinus patikimumu. Šiuo aspektu švelnėja teismų požiūris ir sunkiausių nusikaltimų bylose kas gali būti susiję su sustiprinta kova su nusikalstamumu.

11. Siūloma, atsižvelgiant į naujausią teismų praktiką dėl anoniminių liudytojų parodymų vertinimo grindžiant nuosprendį ir siekiant ją suvienodinti, BPK 301 straipsnio 2 dalį papildyti taip (pateikiamas lyginamasis variantas): „Apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai arba yra pakankamų kompensavimo veiksnių, leidžiančių teisingai ir tinkamai įvertinti šių parodymų patikimumą“.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. "Lietuvos Respublikos Konstitucija." *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. "Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija." *Valstybės žinios.* 1995, Nr.40-987.
3. "Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas." *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
4. "Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas." *Valstybės žinios*. Nr. 122-6093. 2012
5. "Europos Tarybos Ministrų komiteto 1997 m. rugsėjo 10 d. rekomendacija Nr. (97)"
6. "Europos Tarybos Rekomendacija Nr. Rec (2005) 9 dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje.(2006)"
7. "Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo" 2014 m. birželio 3 d. Nr. I-114" prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=5a42e4c0ebdd11e3bb22becb572235f5
8. "Council of Europe. Committee of Ministers. Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence. 13 of 10 September 1997 Recomendation No. R (97)."

Konstitucinio Teismo praktika

1. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios*, Nr. 104-2644 (1997).
2. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios,* Nr. 15-402 (1999).
3. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"." *Valstybės žinios,* Nr. 42-1345 (1999).

4. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ *Valstybės žinios*, 25/99-9/99-35/99 (2000).

5. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 5 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 37123 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.“ *Valstybės žinios*, Nr. 49-1717 (2001).

6. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006. m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, (2006).

7. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.“ *Valstybės žinios,* Nr. 62-2353 (2008).

8. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios,* Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013 (2013).

Lietuvos teismų praktika

1. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-13/2005.“

2. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 99/2005.“

3. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175/2005.“

4. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392/2005.“

5. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 658/2005.“

6. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-12/2006.“

7. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.“

8. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2006.“

9. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 372/2007.“

10. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-408/2007.“

11. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-704/2007.“

12. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008.“

13. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-154/2008.“

14. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 264/2008.“

15. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-537/2012.“

16. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214/2013.“

17. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-290/2013“.

18. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013.“

19. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-481/2014.“

20. “Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2014.“

21. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. lapkričio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-456/2014.“

22. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015.“

23. “Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015.“

24. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.“

25. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015.“

26. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A–126/2014.“

27. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-50/2014“.

28. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-142/2014.“

29. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-362-396/2015.“

30. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-40-1-00184-2013-5.“

31. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-313/2005.“

32. “Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-563-413/2013.“

33. “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-831-317/2015.“

34. “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-101-634/2015“.

35. “Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-199-255/2014.“

36. “Vilniaus rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-266-269/2013.“

37. “Pakruojo rajono apylinkės teismo 2012 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-300-284/2012.“

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

1. A. v. United Kingodm, Eur. Ct. H. R. 35373/97 (2002).
2. Allan v. United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 48539/99 (2002).
3. Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 26766/05, 22228/06, (2011)
4. Birutis and others v. Lithuania, Eur. Ct. H. R. 47698/99, 48115/99 (2002).
5. Bruszczyński v Poland, Eur. Ct. H. R. 23789/09 (2013).
6. Bocos-Cuesta v. Netherlands, Eur. Ct. H. R. 54789/00 (2005).
7. Bonev v. Bulgaria, Eur. Ct. H. R. 11423/03 (2006).
8. Borisenko v. Hungary, Eur. Ct. H. R. 852/1999 (2002).
9. Brandstetter v. Austria, Eur. Ct. H. R. 37/1990/228/292-294 (1991).
10. Bulut v. Austria, Eur. Ct. H. R. 59/1994/506/588 (1996).
11. Colozza v. Italy, Eur. Ct. H. R. 9024/80 (1985).
12. Delta v. France, Eur. Ct. H. R. 11444/85 (1990).
13. Doorson v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 61996 (1996).
14. Ellis and Simms and Martin v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 46099/06, 46699/06 (2012).
15. Gani v Spain, Eur. Ct.H. R. 61800/08 (2013).
16. Golder v. United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 4452/70 (1975).
17. Haas v. Germany, Eur. Ct. H. R. 73047/01 (2005).
18. Jasper v. United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 27052/95 (2000).
19. Kamasinki v. Austria, Eur. Ct. H. R. 9783/82 (1989).
20. Khan v United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 35394/97 (2000).
21. Krasniki v. Czech Republic, Eur. Ct. H. R. 51277/99 (2006).
22. Kostecki v. Poland, Eur. Ct. H. R. 14932/09 (2013).
23. Kostovski v The Netherlands, Eur. Ct. H. R. 11454/85 (1989).
24. Lučić v. Croatia, Eur. Ct. H. R. 5699/11 (2014).
25. Lüdi v Switzerland, Eur. Ct. H. R. 12433/86 (1992).
26. Popov v. Russia, Eur. Ct. H. R. 26853/04 (2006).
27. Sejdovic v. Italy, Eur. Ct. H. R. 56581/00 (2004).

28. Štefančič v. Slovenia, Eur. Ct. H. R. 18027/05 (2012);

29. Stoichkov v. Bulgaria, Eur. Ct. H. R. 9808/02 (2005).

30. Tatishvili v. Russia, Eur. Ct. H. R. 1503/02 (2007).

31. Van Orshoven v. Belgium, Eur. Ct. H. R. 95/1995/601/689 (1997).

32. Van Mechelen and others v The Netherlands, Eur. Ct. H. R. 55/1996/674/861-864 (1997).

33. Visser v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 26668/95 (2002).

34. W.S. v. Poland, Eur. Ct. H. R. 21508/02 (2007).

Specialioji literatūra

Lietuvių kalba

1. Ažubalytė, Rima, et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

2. Ažubalytė, Rima, Jurgaitis, Ramūnas ir Zajančkauskienė, Jolanta. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.

3. Baltrimas, Johanas, Lankauskas, Mindaugas, Šneideris, Darius. *Teisės į teisingą teismą užtikrinimo problemos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2012.

4. Girdauskas, Mindaugas. "Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai." *Teisė, 53 (* 2004): 102-116.

5. Goda, Gintaras. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese.* Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2014.

6. Goda, Gintaras. "Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė." *Teisė.* (36) (2000).

7. Goda, Gintaras, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras,* t. 1, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

8. Goda, Gintaras, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras,* t. 2, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

9. Gušauskienė, Marina. "Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime." *Jurisprudencija,* 67(59) (2005): 54-62.

10. Jurka, Raimundas, et al. *Baudžiamojo proceso principai.* Vilnius: Eugrimas, 2009.

11. Jurka, Raimundas, Randakevičienė, Irma, Juzukonis, Saulius. *Baudžiamojo proceso dalyviai.* Vilnius: Industrus, 2009.

12. Jurka, Raimundas. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009.

13. Jurka, Raimundas. “Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą.“ *Teisės problemos*, 2(44) (2004): 93-107.

14. Jurka, Raimundas. “Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai“ *Jurisprudencija,* 1 (115) (2009): 359-376.

15. Jurka, Raimundas. “Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją,“ *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, (2014): 139-150.

16. Kurapka, Egidijus, Vidmantas, et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo.* Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011.

17. Merkevičius, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata,* Vilnius: Valstybės įmonės Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.

18. Štarienė, Lijana. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus teisių konvenciją.* Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2010.

Užsienio kalba

1. Czeszkiewicz, Marek. “Zagadnienia Wybrane Instytucji Świadka Anonimowego“ UNIWERSYTET WARSZAWSKI WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI -Studium Problematyki Zorganizowanej Przestępczości i Terroryzmu - WARSZAWA 2006, 6.

2. Hanausek, Tadeusz. *Kryminalistyka. Poradnik detektywa.* Katowice, Wydawnictwa Prawnicze "Polbud" 1993.

3. Trechsel, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, 1 edition, 2005.

4. Wyciszczak, Stanisław. “Świadek incognito“, *Prokuratura i Prawo*, 1, (1996).

5. Калиновский, Константин Брониславович. “ Меры по защите участников уголовного процесса как общее условие предварительного расследования в российском уголовном процессе. // Проблемы государственной защиты участников уголовного судопроизводства“ *Материалы межвузовской конференции, Санкт-Петербург, Северо-Западный филиал РПА МЮ РФ*,(2007) 11-15.

6. Зайцев, Олег Александрович. *Государственная защита участников уголовного процесса*. Москва: Экзамен, 2001.

Internetiniai šaltiniai

1. Štarienė, Lijana. “Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos Žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų Konvencijos teisių požiūriu“ http://tm.infolex.lt/getfile.aspx?dokid=b83de127-9969-4327-b516-a58ed6fc9590.

2. Kalinowska-Zajdak, Mirosława. “Rola świadka w procesie karnym - prawa i obowiązki“ http://www.bydgoszcz.po.gov.pl/dokumenty_i_wzory/Informacje/Rola%20swiadka%20-%20podstawowe%20prawa%20i%20obowiazki%20.pdf

3. Netczuk, Robert. “Środki ochrony świadka w polskim procesie karnym“ http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hMDRUH25zQ8J:www.kcik.pl/doc/Srodki_ochrony_swiadka_w_procesie_karnym.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=lt

4. “Lietuva Strasbūro teisme dažnai pralaimi neužtikrindama teisės į teisingą teismą“ Lietuvos žinios, žiūrėta 2016 02 03. http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/Lietuva-Strasburo-teisme-daznai-pralaimi-neuztikrindama-teises-i-teisinga-teisma>.

5. “Baudžiamojo proceso kodeksas“ 1999-11-04 žiūrėta 2016 02 20 http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=91231&p_query=&p_tr2=

6. Галузин, Александр Федорович. “Правовая безопасность как самостоятельный вид безопасности“ *Право и политика*, N 12, 2007. http://www.center-bereg.ru/m2964.html

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo – Kaltinamojo teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams kaip teisingo teismo išraiška siekis buvo padėti išspręsti problemas su kuriomis susiduriama vertinant anoniminių liudytojų ir kaltinamojo teisių balansą teisingame baudžiamajame procese. Šiuo tikslu bandyta įžvelgti ir suformuoti reikalavimus keliamus tiek kaltinamajam, tiek anoniminiam liudytojui saugant abiejų teisėtus interesus ir garantuojant tiesos byloje nustatymą. Šio darbo išvados ir pasiūlymas padės suvienodinti teismų praktiką ir suprasti kuria linkme einama tokio pobūdžio bylose.

Galima teigti, kad šiuo metu teismų praktika švelnėja, sudarydama prielaidas efektyviau atskleisti sunkiausius nusikaltimus. BPK 301 straipsnio 2 dalyje galiojantis draudimas apkaltinamąjį nuosprendį remti vien ar lemiama dalimi anoniminių liudytojų parodymais daugelyje atvejų teismus statydavo į aklavietę arba sąlygodavo kaltinamojo teisių pažeidimus. Dabar griežto draudimo sprendžiant bylas nebelieka, bet kaltinamajam privalo būti suteikti tinkami kompensaciniai veiksniai ir turi būti pašalintos visos abejonės dėl tokio liudytojo parodymų patikimumo, o neapklausus jo teisiamajame posėdyje, privaloma įsitikinti, kad buvo svari priežastis taikyti anonimiškumą ir kruopščiai patikrintas procesas. Todėl siūloma minėta kodekso straipsnio dalį papildyti teismų suformuluota nuostata. Taigi abiejų šalių teisės suderinamos remiantis šiais reikalavimais, atidžiai patikrinus anonimiškumo taikymo pagrindus ir sąlygas, įsitikinus proceso teisingumu, suteikus procesines garantijas ir bylą sprendžiant nešališkam, kvalifikuotam ir sąžiningam teismui, gerbiančiam Konstitucines nuostatas ir principus.

suderinamumas anonimiškumas kaltinamasis teisingumas gynyba

ABSTRACT

The aim of the Master‘s thesis – The Right of the Accused to Ask the Anonymous Witnesses Questions, As the Expression of a Fair Trial – was to help to solve the problems encountered in assessing the balance of the rights of the anonymous witnesses and the accused in fair criminal proceedings. To this end, it was attempted to discern and develop requirements both for the accused and the anonymous witness by protecting their legitimate interests and guaranteeing the reveal of truth in the case. The conclusions and the proposal of this study will help to unify the judicial practice and to understand the general direction of the cases of this kind.

It can be assumed that the judicial practice is becoming finer by forming conditions to reveal the most serious crimes more effectively. The Article 301 (2) of the Code of the Criminal Procedure establishes the prohibition according to which the decisive part cannot be partly or entirely based on the testimonies of the anonymous witnesses and it has often pushed the courts to the dead end or caused violations of the rights of the accused. Currently, there is no strict prohibition in examining the cases but the accused must have proper compensating factors ensured and there must be any doubts on the reliability of the testimonies of such witness; also, if such a witness is not interviewed in the trial hearing, if it necessary to make sure that there have been a compelling reason to apply the provision of anonymity and that the process have been checked properly. It is therefore proposed to supplement the named paragraph of the Code by the provision formed by the courts. So the rights of both parties are compatible on the basis of these requirements by checking the grounds and conditions of the application of the anonymity provision, convincing the fairness of the process, ensuring proper guarantees and making sure that the case is examined by the impartial, qualified and fair court which respects constitutional provisions and principles.

compatibility anonymity accused justice defense

SANTRAUKA

Kaltinamojo teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams yra viena iš svarbiausių teisių, ginančių visą kompleksą konstitucinių asmens teisių ir laisvių – teisės į teisingą teismą specifinių išraiškų. Tiek Lietuvos pagrindinis, tiek kiti įstatymai numato, kad asmeniui suteikta teisė į viešą bylos nagrinėjimą užtikrina asmens saugumą ir proceso teisingumą ir paneigia galimybę su juo slapta susidoroti kaip su teisėsaugai neįtikusiu asmeniu. Nors teisingo teismo koncepcija suponuoja, kad visi proceso veiksmai kaltinamajam turi būti žinomi ir atliekami viešai, bet tarptautinėje arenoje sutariama, kad kovoje su sunkiausiomis veikomis ir procese dalyvaujant anoniminiams liudytojams, šis principas gali būti ribojamas. Bet esant tokiems ribojimams privaloma užtikrinti kompensuojančias priemones, kad tiek kaltinamojo, tiek įslaptinto liudytojo interesai būtų apsaugoti ir nustatyti reikalavimus, kurių laikantys bus įvykdytas teisingumas nepažeidžiant nei vieno jų teisių.

Nors teisės į teisingą teismą samprata nėra pateikiama, bet ją galima aiškinti per jos turinio elementus. Svarbiausi iš jų: lygiateisiškumas, rungtyniškumas, žodinis bylos nagrinėjimas su teise dalyvauti tiesiogiai ir gauti teisinę pagalbą, įrodymų leistinumas bei vertinimas ir teisė į pagrįstą sprendimą byloje glaudžiai susiję su kaltinamojo teise užduoti klausimus kaltinimo liudytojams ir lemia jos įgyvendinimą. Pabrėžiama, kad vienas iš dominuojančių aspektų – rungtyniškumas užtikrinamas kaltinamajam dalyvaujant teisme ir suponuoja, kad neišklausius ir nesuteikus jam teisės aktyviai dalyvauti posėdyje užduodant klausimus nubaudimas negalimas.

Paminėtina, kad kaltinamojo, kaip pagrindinio baudžiamojo proceso dalyvio tiesioginis dalyvavimas, jo teisė realizuoti BPK 22 straipsnyje suteiktas garantijas, siejama su efektyviu procesu. Todėl jam turi būti sudaryta galimybė užduoti klausimus ir anoniminiams liudytojams, o kaip tą padaryti, kad nekiltų grėsmė liudytojo saugumui sprendžia byla nagrinėjantis teismas atsižvelgdamas į įstatymo leidėjo numatytus reikalavimus ir Konstitucinius principus. Manoma, kad šių dalyvių teisės suderinamos procesui vykstant sąžiningai, nešališkam teisėjui paisant abiejų teises. Anonimiškumą kaip saugumo priemonę skiriant tik išimtinais atvejais įsitikinus jos būtinumu, kaltinamojo teisė į gynybą užtikrinama ir toks liudytojas apklausiamas remiantis BPK 276, 279, 282 nuostatomis, kurios numato liudytojui saugios apklausos galimybę.

EŽTT vyrauja pozicija, kad norint užtikrinti teisingą procesą turi būti saugomi visuomenės, nukentėjusiojo interesai bei kaltinamojo teisė užduoti klausimus bent vienoje proceso stadijoje su galimybe ginčyti liudytojų parodymus. Pabrėžiama, kad ši teisė turi būti užtikrinama net ypatingai traumuojančiuose bylose. Todėl visuomenėje vykstant pokyčiams ir atsiradus naujiems reikalavimams teismui suteikiama daugiau galimybių įvykdyti teisingumą nepažeidžiant nei vieno iš dalyvių interesų.

Anoniminiam liudytojui nedalyvavus teismo posėdyje, jo parodymais leidžiama remtis atsižvelgiant į šiuos reikalavimus: anonimiškumas suteiktas dėl svarbios priežasties o parodymams esant lemiamiems ar vieninteliams skiriamas kruopštus patikimumo patikrinimas, atsižvelgiant į jų surinkimo būdą bei aplinkybes ir užtikrinant priešingai šaliai efektyvias kompensacines priemones. Bylose naudojant NVIV patikimumas vertinamas atsižvelgiant į provokavimo galimybę, o „kamerinių“ liudytojų parodymai vertinami tik įsitikinus, kad nebuvo pažeista kaltinamojo teisė tylėti, o liudytojas pasodintas kartu norint išgauti informacijos.

Nelikus griežto draudimo numatyto BPK 301 straipsnio 2 dalyje turi būti užtikrintos kitos kompensavimo priemonės: kruopščiai patikrintas procesas, įsitikinta parodymų patikimumu. Todėl norint suvienodinti teismų praktiką ir išvengt dviprasmybių siūloma keisti minėto straipsnio formuluotę jį papildant teismų praktikoje suformuluotomis nuostatomis.

SUMMARY

The right of the accused to ask questions to anonymous witnesses is one of the most important specific expressions of a right to a fair trial and it protects the entire set of constitutional rights and freedoms. Both the main Lithuanian law and other laws determine that a person is entitled to a public hearing which ensures personal security, fairness of the proceedings and denies the possibility of a secret deal with him/her, as a person who is inconvenient to law enforcement agencies. Although the concept of a fair trial implies that the accused must be familiar with all the actions of the proceedings which must be performed publically, but internationally it is agreed that if anonymous witnesses participate in fighting against the most severe offenses, this principle can be restricted. But in the case of such restrictions compensatory measures must be ensured in order to protect the interests of both the accused and the anonymous witness and to establish conditions under which the justice will be ensured without prejudice to the rights of any of them.

Although the concept of the fair trial is not provided, it can be interpreted through the elements of its contents. The most important elements are the following: equal rights, adversary, embarrassment, oral hearing with the right to participate directly and receive legal assistance, admissibility of evidence, assessment and the right to a reasoned judgment in the case. They are closely related to the right of the accused to ask questions to the witnesses and determine its implementation. It is emphasized that embarrassment, as one of the dominant aspects, is ensured by the presence of the accused at the court and implies that the punishment is not possible without hearing the accused and ensuring him/her the right to actively participate in the hearing by asking questions.

It should be noted that direct involvement of the accused, as the key participant in the criminal process and his/her right to implement the guarantees named in the Article 22 of the Code of the Criminal Procedure is associated with efficient process. Therefore, he/she must be given a possibility to ask questions to anonymous witnesses as well, and the court decides how to do that without jeopardizing the safety of the witness in accordance with the requirements determined by the legislation and the constitutional principles. It is believed that the rights of these participants are consistent, if the process is fair and if an impartial judge respects the rights of both. Anonymity, as a security measure is applied only in exceptional cases after verifying its necessity, and the right of the accused to defense is ensured if such witness is interviewed in accordance with the Articles 276, 279 and 282 of the Code of the Criminal Procedure which provide for the witness a possibility of a safe questioning.

There is a prevailing position in ECHR that in order to ensure a fair trial the interests of society and the accused must be protected and the right of the accused to ask questions at least in one phase of the process with a possibility to challenge the testimony of witnesses must be ensured. It is emphasized that this right must be ensured even in particularly traumatic cases. Therefore, societal changes and new requirements to the court provide new possibilities to ensure justice without prejudice to the interests of the parties involved.

In the absence of an anonymous witness in the hearing, it is permissible to use his/her evidence according to the following requirements: anonymity is granted for an important reason and if the testimony is of exceptional importance in the process, rigorous reliability testing is performed in accordance with the method and circumstances of collecting; also effective compensatory measures to the opposite party must be ensured. If offense simulating actions are used in the case, then reliability is assessed taking into account the possibility of entrapment, and the testimonies of "chamber" witnesses are judged only after verifying that the right of the accused to remain silent was not breached and that the witness was seated together to extract information.

In the absence of the strict prohibition determined in the Article 301 (2) of the Code of the Criminal Procedure, other compensatory measures must be ensured, such as rigorous testing of the process and proving the reliability of the evidence. Therefore, in order to unify the judicial practice and avoid ambiguities, it is proposed to change the wording of the Article by supplementing it with the provisions formulated in the case-law.

Forma patvirtinta Mykolo Romerio universiteto
Senato 2012 m. lapkričio 20 d. nutarimu Nr.1SN-10

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2016-03-20
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), teisės fakulteto, baudžiamosios teisės ir proceso instituto, baudžiamosios teisės ir kriminologijos programos
(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė) Diana Voidachovič,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Kaltinamojo teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams kaip teisingo teismo išraiška“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Diana Voidachovič
(parašas) *(vardas, pavardė)*